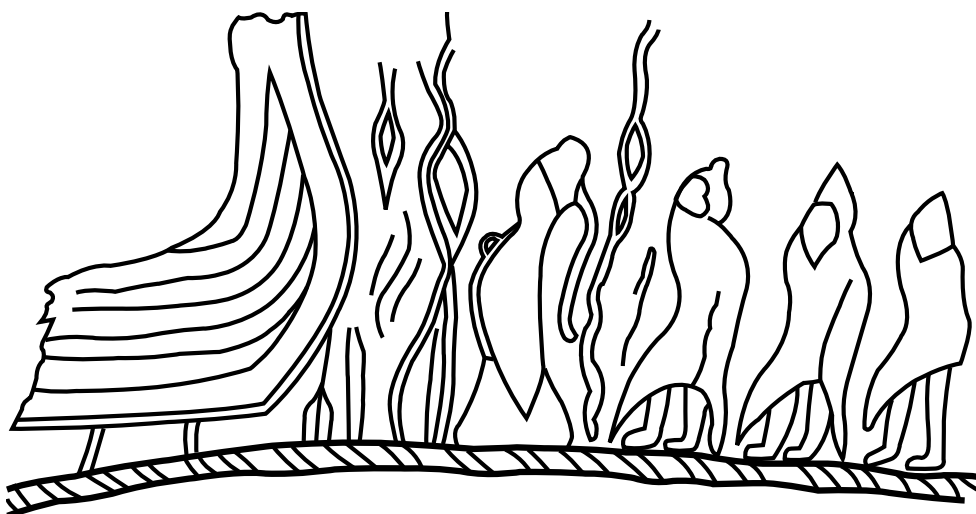

Vikingtidsfunnene fra Rolvsøy i en historisk ramme

Jan Otto Nilsen

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2008

Forord

Arbeidsprosessen bak en oppgave som denne kan på mange måter sammenlignes med å legge et puslespill, der sluttresultatet under store deler av prosessen bare er en vag størrelse. Oppgaven innebærer et forsøk på å sette sammen en rekke spredte kilder som hver for seg ikke nødvendigvis har noen sammenheng, men som ved å stilles sammen allikevel kan gi et grunnlag for en meningsbærende forståelse. Det er et møysommelig arbeide som veksler mellom glede og dyp frustrasjon, og som tilslutt manifesterer seg i et endelig produkt. Best kan kanskje et slikt arbeide oppsummeres med forfatteren Georges Perec som i sine betraktninger over nettopp puslespillet skrev: “Bare når brikkene er samlet, får de preg av å være lesbare, får de en mening.: Betraktet alene betyr en brikke i et puslespill ingenting, den er bare et umulig spørsmål, en ugjennomtrengelig utfordring. Men ikke før har man, etter minutter med prøving og feiling, eller i et halvsekund av inspirert åpenbaring, maktet å forbinde den med en av nabobitene, før biten forsvinner, før den opphører å eksistere som isolert bit. (...) De to bitene som er blitt forenet som ved et mirakel, er nå blitt ett og er blitt en kilde til nye feiltakelser, til ny nøling, forvirring og forventning (*Livet bruksanvisning* 1996, s. 11, 12).

Det er mange som skal takkes for råd og støtte under dette arbeidet, og først og fremst min veileder Jon Vidar Sigurdsson som aldri ser ut til å ha mistet troen på prosjektet. Sigurdsson har under prosessen vært en viktig støttespiller, både ved å gi inspirasjon til nye innfallsvinkler, og ved å påminne om historiefagets begrensninger. Hvis oppgaven allikevel skulle komme nær disse grensene er dette derfor helt og holdent mitt ansvar. Jeg vil også gjerne få takke forskerne; Per G. Norseng, Frans-Arne Stylegar; Knut Paasche, Tom Schmidt og Svavar Sigmundsson for svar på forespørsler og vennlig imøtekommenhet, og som hver på sin måte har gitt inspirasjon til arbeidet. Utenfor det akademiske miljøet vil jeg imidlertid også rette en stor takk til min nattevaktskollega ved Sykehuset Østfold, Bjørn Kristian Andersen, som gjennom lange netter har holdt minnet levende om fisketurer og sprakende skogsbål.

Sist, men ikke minst, vil jeg også takke min kjære familie, Stine, Erlend, Espen og Niclas for deres tålmodighet og overbærenhet i en vanskelig og tidkrevende arbeidsprosess.

Bildet på forsiden er laget etter et billedvevstykke fra rundt år 900, fra tømmergravkammeret på Rolvsøy.

INNLEDNING	1
Bakgrunn.....	1
<i>Rolvøy-funnene og senteret på Tune</i>	4
<i>Funnutvikling og spredningsmønster i Østfold</i>	6
Historiografi.....	9
Mål og metode.....	12
Kildebruk.....	14
Disposisjon.....	16
KAPITTEL 1 – HANDELS- OG FERDSELSUTVIKLING FRA 700 TIL TIDLIG VIKINGTID	18
<i>Møter mellom skandinaver og europeere forut for vikingtiden i skriftlige kilder</i>	18
<i>Handelens utbredelse før vikingtiden</i>	22
<i>Handelsutbredelsen og skipsgravene</i>	25
<i>Handelsutviklingen i Viken og de danske områdene på800-tallet</i>	28
<i>Et tilreisende handelsdynasti</i>	30
<i>Tilreisende i skriftlige beretninger</i>	31
Vikingtiden.....	34
<i>Gaveøkonomi og plyndringsøkonomi</i>	37
<i>Viken og Syd-Skandinavia</i>	39
Oppsummering.....	43
KAPITTEL 2 – DANMARK OG VIKEN 813 TIL 854, UFRED OG OPPLØSNING	45
<i>Vikens danske tilknytning</i>	45
<i>Vestfold år 813</i>	48
<i>Kong Hårek</i>	52
<i>Ragnar Lodbrok</i>	55
<i>Mot sammenbruddet</i>	59
Oppsummering.....	60
KAPITTEL 3 – HJEMLIGE PRETENDENTER OG HJEMVENDTE VIKINGER	62
<i>Snorres Viken</i>	62
<i>Kritikken mot Snorre</i>	63
<i>Snorres troverdighet</i>	65
<i>Harald under press</i>	70
<i>Hjemvendte vikinger i utenlandske kilder</i>	76
<i>Amlaibs hjemreise</i>	79
<i>Vikingtoktene avtar</i>	85
Oppsummering.....	90
KAPITTEL 4 – ROLVSØY OG NEDRE GLOMMA	92
<i>Rolvøy og Tune</i>	92
<i>Tunesenteret</i>	93
<i>Kilder om Tune</i>	95
<i>Ferdse og strukturelle relasjoner</i>	97
<i>Virksomheten ved Tune</i>	99
<i>Stormennene på Rolvsøy</i>	101
<i>Gravhaugene som maktsymboler</i>	104
<i>Rolvøys flukt og beskyttelsesmuligheter</i>	107

<i>Forbindelsen mellom Rolvsøy og Vestfold</i>	110
Oppsummering.....	113
KAPITTEL 5 – VIKENS ÆTTER	115
Alvheim-ætten.....	116
<i>Alvheim-ætten og Island</i>	117
<i>Alvheim-ætten og Northhumbria</i>	120
<i>Alvheim-ætten og Lodbrokdynastiet</i>	124
Halvdan, Harald og Vikens ætter.....	126
<i>Halvdan Svarte og Olav Geirstadav</i>	130
<i>Olav Hvite, Amlaib og Olav Geirstadav</i>	133
<i>Maktforholdene i Viken etter Amlaibs hjemkomst</i>	134
Avslutning.....	138
OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	140
VEDLEGG	144
FORKORTELSER, KILDER OG LITTERATURLISTE	145

Innledning

I løpet av den siste halvdel av 1800-tallet ble det gjort tre oppsiktsvekkende arkeologiske funn på de østlige delene av Rolvsøy noen kilometer ovenfor Glommas utløp. Foruten Tuneskipet, som i dag befinner seg på vikingskipsmuseet på Bygdøy, ble det her foretatt utgravninger av restene etter et rikt utstyrt tømmergravkammer, samt av et gravminne som inneholdt restene av den såkalte Vallebåten. Alle disse gravminnene befant seg på den samme banken innenfor et område på to til tre kilometer langsmed Glommas vestsida og Visterflos sørsida, og er blitt tidfestet til en avgrenset periode omkring år 900 e.Kr. I følge Håkon Shetelig, som i 1917 foretok en gjennomgang av funnene, danner disse gravene en liten gruppe fyrstegraver fra vikingtiden som har sine sidestykker i gravminnene fra Vestfold og Karmøy.¹ Funnene står dermed i klar kontrast til den funnfattigdom som ellers karakteriserer så vel dette området som de øvrige delene av det ytre Østfold gjennom vikingtiden, og det kan synes vanskelig å finne noen forklaring på hvorfor akkurat Rolvsøy rundt år 900 ble et åsted for en slik oppblomstring av rike gravminner. I denne oppgaven er det en målsetting å komme nærmere en forklaring på denne oppblomstringen. Ved hjelp av skriftlig og arkeologisk kildemateriale vil det her bli anlagt et bredt perspektiv, og det vil bli lagt vekt på å forstå utviklingen på Rolvsøy i lys av de handelsmessige, ferdselsmessige og politiske forhold som gjorde seg gjeldende i tidlig vikingtid. Dermed vil en vesentlig del av målsettingen bestå i å kunne angi en plausibel ramme, eller en forståelsesbakgrunn, som kan bidra til å klargjøre hvem som har hatt makt i nedre Glomma rundt år 900, og hvorfor nettopp Rolvsøy på denne tiden har vært et attraktivt tilholdsted for en ressurssterk elite.

Bakgrunn

Rolvsøy er opprinnelig navnet på hele øya på vestsida av Glommas nedre løp, men brukes i dag bare som landskapsnavn på øyas nordlige og østlige deler. I sydvest på denne øya, ved Glommas utløp, ligger Fredrikstad by som også utgjør sentrum i en kommune som, foruten Rolvsøy, omfatter Onsøy i vest, Kråkerøy i syd og Borge/Torsnes i øst. Rolvsøy, det vil si øya som helhet, avgrenses i vest av Kjølbergelva/Seutelva som i dag knapt nok er seilbar, men som på 800-tallet med opptil fire meters høyere havnivå må ha utgjort en relativt bred trasé opp til Skinnerflo nordvest for Rolvsøy. Ellers avgrenses øya i sydvest av Vesterelva og i øst/sydøst av selve Glomma, mens den i øst/nordøst, der hoveddelen av funnene ble gjort, avgrenses av Visterflo som også skiller Rolvsøy fra Tune i Sarpsborg kommune.

¹ Shetelig 1917: s. 9.

Ut fra funnene å bedømme er det området rundt Rostad gård ved Visterflo som har utgjort tyngdepunktet i maktlandskapet på Rolvsøy frem mot år 900, og det vil være rimelig å anta at det er på denne gården høvdingen har hatt sitt sete. Gården ligger øverst i et slakt skrånende åkerlandskap, cirka 7 til 800 meter unna bredden av Visterflo med utsyn til både Visterflo-bassenget, og mot Eidet-bukta på den motsatte siden der frakttrekket over Tune fra Glommas øvre til Glommas nedre løp har hatt sitt endepunkt.

Det er i tilknytning til denne gården to av de tre funnene fra rundt år 900 skriver seg. Imidlertid finnes det en beretning som viser at det på Rostad har ligget ytterligere et skip, et skip som skulle ha blitt funnet allerede på midten av 1700-tallet, og det virker sannsynlig at også dette stammer fra vikingtiden. Beretningen om skipet forekommer i et notat av Søren Thestrup som i 1755 var huslærer hos sognepresten i Skjeberg.² I notatet skriver Thestrup at det i en jordhaug på Rolvsøy eller i Glemmen i 1751 var blitt funnet et sjørøverskip etter en stormann som han gjettet på var den Rolv som øya har sitt navn etter. Dette skipet skulle ha vært en stor båt uten dekk, bygget i eikeplanker og sammenheftet med jernbolter og graven skulle foruten brente menneske og hestebein, ha inneholdt noen penger. Ikke noe av dette er bevart. Funnstedet for dette skipet skal i 1823 ha blitt lokalisert nettopp på Rostad gård av antikvar Klüwer som fremdeles kunne se restene av haugen. Klüwer beskriver denne skipshaugen som betydelig, og føyer til at både denne og flere hauger ved samme gård nå nesten var jevnet ut. Et sannsynlig funnsted for skipet er senere blitt påpekt av Erling Johansen og Ole Rostad 34 meter ut fra det nordøstlige hjørnet av våningshuset på Nordre Rostad.³ På dette stedet er det også, sannsynligvis på grunnlag av Johansen og Rostads angivelse, gjennom et hurtig søk med metalldetektor gjort funn av to gjenstander av jern som omtales som rester av metallutvinning, en lansespiss av jern, samt en gjenstand av jern som kan ha vært en del av en kniv eller et kortsverd.⁴

Tuneskipshaugen befant seg noe lavere i terrenget, på gården Haugen et par hundre meter sydøst for bebyggelsen på Rostad. Denne gården har ifølge arkeologen A.W. Brögger opprinnelig vært en del av Rostad, og har trolig fått sitt navn etter gravhaugen.⁵ Skipet ble gravd ut i 1867 på et tidspunkt da denne delen av Rolvsøy hørte inn under Tune prestegjeld, og Tunenavnet er av den grunn blitt hengende ved skipet. Allerede forut for utgravningen skal haugen ha vært kjent under navnet båthaugen, noe som trolig skyldes indikasjoner som var

² Se f.eks. Brögger 1947-49, s. 68.

³ Kulturhistorisk registrering FREVAR KF/Rostad, 2003, s. 18.

⁴ *Ibid*: samt tabell 5, nr 26-28.

⁵ Brögger 1947-49: s. 69.

fremkommet under tidligere graving i haugen. Ifølge Haakon Schetelig skulle en mann kalt Lønsvensken sammen med en kompanjong fra Ryen ha gravd et hull stort nok til å romme et par skysshester, men dette hullet var fylt igjen før noen som levde i 1915 kunne huske.⁶ Imidlertid førte vedvarende utkjøring av jord på 1860-tallet til at deler av skipet kom for dagen, og det var som følge av dette utgravningene i 1867 ble iverksatt. Disse ble utført mellom den 20. September og den 12. Oktober, under ledelse av Oluf Rygh.

Tuneskipshaugen⁷ er den tredjestørste kjente gravhaugen i Norge, etter Raknehaugen og Jellhaugen. Haugen var på funntidspunktet 4 meter høy og 80 meter i diameter, og skipet var plassert parallelt med elven med forstavnen pekende i retning sydøst. Graven befant seg cirka 5-600 meter fra Visterflo i en høyde av 20 meter over vannflaten og inneholdt et sterkt medtatt skip som opprinnelig hadde vært cirka 20 meter langt og 4, 35 meter bredt, samt et gravkammer omgitt av tynne eikeplanker. Det fantes ellers lite gravgods i haugen noe som trolig skyldes en tidligere plyndring, men det ble gjort funn blant annet av menneskebein, hestebein, en skjoldbule, to glassperler, en klump tøy, et trestykke med utskårne menneskeskikkelser i relieff, samt en spillterning av bein. Det ble også funnet rustspor etter to spydspisser, et sverd og en mulig ringbrynje, og det skal videre ha blitt observert avtrykk av en stående hest i blåleiren. Gjennom dendrokronologiske undersøkelser er det sannsynliggjort at fellingen av tømmeret både til skip og gravkammer er blitt utført mellom år 905 og 910.⁸ Ettersom tømmeret til gravkammeret trolig er hugget for direkte anvendelse virker det rimelig å anta haugsettingen har funnet sted relativt kort tid etter.

Det tredje funnet i tilknytning til Rostad ble varslet i 1864, men ble ikke ansett å ha noen antikvarisk verdi. Mesteparten av innholdet derfor, med Erling Johansens formulering; ”kastet for vær og vind”,⁹ og forsøk på å redde det resterende ble ikke gjort før i 1867 under arbeidet med utgravningen av Tuneskipet. Dette gravminnet lå cirka 4 til 500 meter nedenfor Haugen gård, omtrent hundre meter unna bredden av Visterflo, og bestod av en vid, men ganske lav haug som skal ha inneholdt et kvadratisk tømret gravkammer med lengde på 3. 75 meter og høyde på cirka en halv meter.¹⁰ Redegjørelsene for innholdet i dette kammeret bygger på vitnesbyrd gitt til Oluf Rygh fra noen av dem som hadde sett den åpne graven, og det gis gjennom disse vitnesbyrdene et bilde av kammer med meget rikt gravgods. Blant annet

⁶ Shetelig 1917: s. 3, samt note 3.

⁷ Funnopplysningene om Tuneskipet er hentet fra; Norseng et al. 2003: s. 346, 347, 348; Brögger 1947-49: s. 70, 71, 72; Shetelig 1917: s. 7.

⁸ Bonde 1994: s. 138, 140.

⁹ Johansen 1990-92: s. 52.

¹⁰ Funnopplysningene om kammeret er hentet fra; Norseng et al 2003: s. 360,361; Brögger 1947-49: s. 77, 82.

skulle denne graven ha inneholdt en skålvekt av bronse, en del av et silkebånd og en del av en billedvev som trolig viser en skipsbegravelse, rester av dundyner og hesteutstyr, en ringnål, to klebeskar, bøtter av tre, en bronsekjele, samt ben etter minst to store hunder. Videre er det blitt hevdet at graven også kan ha inneholdt et sverd. Ettersom det ikke er bevart tilstrekkelig tremateriale foreligger det ingen dendrokronologisk datering av dette funnet, men gjennom sammenligninger av gjenstandsmateriale er gravfunnet blitt anslått til å være fra rundt år 900 .

Det siste gravfunnet stammer fra Valle ved Glomma cirka to til tre kilometer unna de øvrige funnene og ble utgravd i 1894.¹¹ Under fundamenteringsarbeide, trolig under et hus i Nesveien 50, ble det funnet en mengde klinknagler etter en båt som skal ha vært 9-10 meter lang og 3 meter bred. Noen systematiske utgravninger ble imidlertid ikke foretatt, men arkeolog Nicolay Nicolaysen som kom til stedet sørget for å sikre en del av gravgodset. Det bevarte gravgodset består blant annet av en skålvekt av bronse, to vektlodd i bly, et økseblad, en skiferbryne og en hestebrodd, samt et sverdskjefte med ornamenter som peker mot angelsaksisk kultur. Heller ikke denne graven lar det seg gjøre å datere dendrokronologisk, og det ser derfor ut til at Brøggers datering til slutten av 800-tallet er blitt stående.

Rolvsøyfunnene og senteret på Tune

Innenfor den arkeologiske litteraturen betegnes funnene fra Rolvsøy som rike. Gravene blir her gjennomgående karakterisert som høvdinggraver, fyrstegraver, stormannsgraver, eller som gravminner etter en mektig ætt som har hatt tilhold ved Glommas utløp rundt år 900. Det blir også ofte lagt vekt på å få frem funnenes eksklusivitet, hva enten de blir beskrevet som en ensartet funngruppe uten paralleller i Østfold, eller sammenlignet med gravminnene og skipsgravene i Karmøy og Vestfold.¹² Når det gjelder de store skipsgravene generelt er det blitt hevdet at disse avspeiler en ensartet, internasjonal livsstil hos en liten gruppe mennesker av høy rang i samtidens Skandinavia, og det er også blitt fremholdt at de representerer samfunnets øverste sjikt som har kombinert verdslig og religiøs makt.¹³ På basis av de arkeologiske utlegningene bør det dermed trygt kunne anføres at disse bemerkelsesverdige funnene utgjør et klart vitnesbyrd om det nærvær av makt som har gjort seg gjeldende på Rolvsøy i årtiene rundt år 900.

Det er imidlertid ikke så merkverdig i seg selv at maktens nærvær kommer tilsyne på

¹¹ Funnopplysningene om Vallebåten er hentet fra; Holmen 2000-2001: s. 213-220; Brøgger 1947-49: s. 73-75, Norseng et al. 2003: s. 362.

¹² Se Brøgger 1947-49: s. 82; Shetelig 1917: s. 9.

¹³ Se Norseng et al. 2003: s. 349; Solberg 2000: s. 263.

Rolvsøy. Ettersom øya har en særdeles strategisk beliggenhet ved Glommas utløp er det sannsynlig at man herfra over lengre tid har ivarettatt viktige funksjoner knyttet til sentervirksomheten ved det nærliggende Tune. Allerede i romertid og folkevandringstid fremstår Tune gjennom et hundretalls synlige gravminner og en mengde praktfunn, som et sentrum i nedre Glomma, og selv om funnedgangen i yngre jernalder kan synes påtagelig, er det ingen grunn til å anta at stedet frem mot vikingtiden har mistet sin betydning.

Tune ligger på ryggen av Østfolds store Ra nettopp der Raet demmer opp for Glomma, det vil si i skjæringspunktet mellom de to viktigste frakt og ferdselsårene i Østfold. Det kan derfor synes klart at ferdselen som har gått langs disse årene må ha spilt en avgjørende rolle for senterets fremvekst og videre eksistens, og at det fra senteret er blitt iverksatt tiltak for at fraktferdselen gjennom området skulle kunne sikres og opprettholdes. Trolig har disse tiltakene for en del bestått i å organisere trekk av last over land mellom Glommas øvre og nedre løp, samt i å legge til rette for en viderebefordring av frakten ut i åpent farvann og sørge for ro og sikkerhet rundt senteret, og det er da særlig dette siste som har gitt Rolvsøy så sentral betydning. I og med at det ikke lar seg gjøre å følge elvene mellom Tune og åpent farvann uten å seile om Rolvsøy må det ha vært maktpåliggende med et lederskap her som kunne sikre den frie ferdselen på Glommas nedre løp, og som dessuten kunne organisere et forsvar mot angrep fra sjøsiden. Det kan derfor i utgangspunktet være naturlig å forstå Rolvsøy som en integrert del av et maktlandskap knyttet til Tune.

Det lar seg imidlertid ikke uten videre gjøre å fastslå hvilket forhold stormennene som rundt år 900 etterlot gravminnene på Rolvsøy har hatt til senteret. Oppblomstringen i rike funn på Rolvsøy bryter nemlig med det arkeologiske funnmønsteret som gjør seg gjeldende både i Tune og det øvrige nedre Glomma på denne tiden, og kan derfor synes å representere en elite med en løsere forankring i det lokale miljøet. Riktignok ble det i Tune i løpet av høsten 2006 gjort et gravfunn som hadde likhetstrekk med kammergraven på Rolvsøy (SA 18/10-2006), men det er foreløpig for tidlig å trekke noen konklusjoner på grunnlag av dette.¹⁴ Uansett vil et slikt funn ikke kunne rokke ved inntrykket av at funnutviklingen i Tune i det store og hele følger det mønsteret som ellers kjennetegner Østfold i vikingtiden, mens Rolvsøy med sin ansamling av rike funn på mange måter fremstår som en kontrast.

Funnutvikling og spredningsmønster i Østfold

Østfold har en markert nedgang i den arkeologiske funnmengden fra eldre jernalder til

¹⁴ Aune 2006: s. 12, 13.

vikingtid, og har i vikingtiden et langt lavere antall gravfunn enn for eksempel Vestfold.¹⁵ Funnutviklingen i Østfold vil derfor best kunne sammenlignes med utviklingen i Agderfylkene, men er ellers vesentlig annerledes enn i de øvrige Østlandsfylkene som alle har en tydelig, til dels kraftig, økning i antall funn. Forskjellene mellom Østfold og de andre Østlandsfylkene kommer for øvrig til syne blant annet ved at Østfold-gravene gjennomgående inneholder færre gjenstander og ved at det her er relativt få våpengraver og graver med hesteutstyr, og det er videre et kjennetegn ved Østfold at branngravene dominerer over skjellettgravene, samt at fylket - da i likhet med Vestfold, men til forskjell fra de andre regionene - har en høy andel kvinnegraver.¹⁶

Denne utviklingen, og spesielt da nedgangen i antall gravfunn, har fått flere forskere til å trekke forbindelser mellom Østfold og de sørskandinaviske områdene. Ifølge Bergljot Solberg er gravfunn fra 300-tallet og frem til cirka år 900 forholdsvis sjeldne både i Østfold og Sør-Skandinavia, noe hun mener vil kunne tolkes som et uttrykk for maktkonsolidering, og hun velger derfor å se disse likeartede forholdene som et mulig tegn på at Østfold kan ha stått under sørskandinavisk overhøyhet i lang tid.¹⁷ I denne sammenheng hevder hun også at det allerede i romertiden har vært et maktsenter ved Glommas utløp med nære forbindelser til de danske øyene og at forbindelsene med Sør-Skandinavia trolig er blitt opprettholdt utover 300-årene.

Likhetstrekkene i de arkeologiske forholdene i Østfold og Sør-Skandinavia, og for øvrig i Bohuslän, er ellers blitt påpekt av Annkristin Engh Kisuule i en masteravhandling fra 2000.¹⁸ Kisuule har her tatt utgangspunkt i forskjellene i gravmaterialet mellom Østfold og Vestfold og i denne forbindelse stilt spørsmålet hvorfor Østfold, etter at funnfordelingen ser ut til å ha vært nokså lik i eldre jernalder sett under ett, har en så vidt markant nedgang i vikingtiden. I avhandlingen fokuserer Kisuule på mentalitetsforskjellene hun mener kan leses ut av gravmaterialet og velger å tolke ulikhetene mellom de to fylkene som et uttrykk for at den kristne påvirkningen har vært langt sterkere i Østfold, og at den her kan ha fått et gjennomslag allerede på 800-tallet. Denne påvirkningen knytter hun så igjen til danskernes innflytelse, og fremholder videre, blant annet ved å påpeke det lave innholdet av høystatusfunn i Østfold, at området trolig har mistet sin lokale maktelite og vært direkte underlagt dansk kontroll.

¹⁵ Se Kisuule 2000: s. 1; Forseth 2003, s. 32, 34.

¹⁶ Norseng et al. 2003: s. 340, 341.

¹⁷ Solberg 2000: s. 280.

¹⁸ Kisuule 2000.

Østfolds arkeologiske særegenheter, og likhetstrekkene mellom Østfold, Bohuslän og Danmark, er også blitt trukket frem av arkeologen Frans-Arne Stylegar og historikeren Per G. Norseng i verket *Østfolds historie*.¹⁹ Stylegar og Norseng poengterer imidlertid i denne sammenheng at ulikhetene innad i fylket er vel så påfallende som ulikhetene mellom Østfold og de øvrige østlandsfylkene, og at særegenhetene som vanligvis tilskrives Østfold i vikingtiden først og fremst vil ha gyldighet for de ytre delene av fylket. I denne forbindelse skisserer Stylegar og Norseng to atskilte funnkonsentrasjoner, en ytre sør for Raet med tyngdepunkt rundt Glommas utløp, og en indre med tyngdepunkt i området Rakkestad-Eidsberg, og hevder at det er i de ytre bygdene, særlig ved Glommas munning, nedgangen i funn mellom eldre jernalder og vikingtid gjør seg gjeldende. Riktignok er den reelle mengden i antall gravfunn i de ytre delene i vikingtiden noe høyere enn i de indre, men dette rokker allikevel ikke ved Stylegar og Norsengs poeng i denne sammenhengen som er at utviklingsmønsteret i de to områdene er forskjellig. I motsetning til de ytre delene er det i de indre en oppgang i antall funn fra eldre jernalder til vikingtid, og det er derfor ikke noen tvil om at trenden i indre Østfold er annerledes enn i ytre. Forskjellene mellom de to områdene kommer for øvrig ifølge Stylegar og Norseng også tilsyne gjennom gravutstyret, og de to fremholder blant annet at det i indre Østfold er en vesentlig større andel graver med spyd og hesteutstyr, mens det i ytre Østfold har en langt høyere andel kvinnegraver og graver med sverd. Videre påpeker de at det i de indre delene av Østfold i snitt er flere gjenstander i gravene og at dette området i så måte ligner mer på resten av Østlandet, da igjen i motsetning til ytre Østfold der flertallet av gravene er relativt enkelt utstyrt.

I lys av Stylegar og Norsengs skille mellom et indre og et ytre funnområde, og deres poengtering av at trekkene som vanligvis tilskrives Østfold i første rekke er gyldige i de ytre områdene, fremstår dermed funnene på Rolvsøy både i kraft av sin prangende uttrykksform og sitt rike innhold som en desto klarere kontrast til det lokale funnbildet. I en slik forstand vil derfor funnene kunne sees som et fremmedelement i området, men det blir også fremholdt at de, nettopp i kraft av kontrasten de utgjør, vil kunne føyes inn i et mønster som kan synes å være en særegenhet for Østfold. Ifølge Stylegar og Norseng er det nemlig i Østfold, og da tilsynelatende spesielt i de ytre delene, en påfallende motsetning i gravskikken mellom et antall graver med meget rikt innhold og et flertall av graver som er relativt enkle i sitt utstyr, noe de mener skiller området fra Vestfold og Bohuslän, og på samme måte som i Danmark

¹⁹ Norseng et al. 2003: s. 335-345.

gjør det vanskelig å påvise et sosialt mellomsjikt.²⁰ Som en mulig forklaring på dette oppgir de at Østfold kan ha hatt en godsstruktur av sørskandinavisk type, og at det dermed kan ha vært en lavere andel frie bønder her med rett til haugbygging og begravelse med våpen enn for eksempel i Vestfold.

Uten at det her skal taes stilling til holdbarheten i en slik forklaringsmodell er det klart at Rolvsøy-funnene, i det minste for de ytre delene, utgjør en viktig bestanddel for at et slikt bilde av maktutviklingen skal kunne opprettholdes. Når en kobling mellom funnene og den indre maktutviklingen i området derfor allikevel kan være problematisk skyldes dette blant annet at funnene synes å motsi flere av de trekk som ellers kan skisseres på grunnlag av den generelle funnutviklingen. For eksempel vil det, i lys av Solbergs antydninger om at funnfattigdommen frem til 900 kan være et uttrykk for maktkonsolidering, kunne hevdes at Rolvsøy-gravene markerer et brudd i forhold til en slik utvikling ved at de kan forstås som et forsøk på å manifestere makt og rikdom i et landskap preget av politisk ustabilitet.²¹ Videre utgjør disse gravene en klar kontrast til det generelle funnutviklingsmønsteret som ble skissert av Kisuule. Som det ble vist fremholdt Kisuule at den kristne påvirkningen hadde vært langt sterkere i Østfold enn i Vestfold, og at den i Østfold hadde fått gjennomslag allerede fra 800-tallet. Imidlertid hevder Kisuule også at det i Vestfold synes å ha funnet sted en hedensk ”revival” fra rundt år 900,²² og det kan derfor være naturlig å oppfatte funnene på Rolvsøy som en del av det samme.

Vanskelighetene med å forstå Rolvsøy-gravene som en del av den lokale utviklingen kommer ellers tilsyne i spredningsmønsteret som kan avleses gjennom gravmaterialet. Mens den alminnelige funnutviklingen syntes å åpne for et skille mellom ytre Østfold og det øvrige Østlandet, og samtidig har et preg som gjør det naturlig å trekke paralleller til Bohuslän og Danmark, oppviser materialet på Rolvsøy en rekke særegenheter som sprenger rammene for slike kategoriseringer. Blant annet vil Rolvsøy-gravene, ved at disse er noen av de ytterst få i ytre Østfold der det er funnet spor etter hest og hesteutstyr, kunne peke så vel mot danske områder som mot Vestfold, og de indre delene av Østlandet. I tillegg vil både de ubrente beinrestene som befant seg i Tuneskipsgraven, og mengden av gjenstander i gravene generelt, gi sterkere assosiasjoner til gravforekomster ellers på Østlandet, enn i ytre Østfold og Bohuslän, der branngravene som kjent dominerer og redskapene gjennomgående er få.

Disse avvikende trekkene ved Rolvsøy-funnene kommer imidlertid også tilsyne

²⁰ *Ibid.*: s. 345, 377.

²¹ Se Norseng et al.. 2003: s. 393; Gansum 1995: s. 228.

²² Kisuule 2000: s. 79.

gjennom gravmarkeringene som sådan. Riktignok vil tømmerkammeret til en viss grad kunne tilpasses det alminnelige mønsteret i ytre Østfold ettersom slike graver, selv om de forekommer både Mälär-området og Västergötland, synes å utgjøre et sørskandinavisk særkjenne på 900-tallet.²³ Derimot vil skipsgravene fra Rolvsøy kunne sammenlignes både med de sørskandinaviske skipsgravene fra Ladby og Hedeby og fra det svenske Uppland, samt gravene fra Oseberg, Gokstad og Borre i Vestfold, og igjen vitne om kulturelle forbindelser som går langt utover det som ellers gjør seg gjeldende lokalt. Eksklusiviteten i disse gravene vil for øvrig også kunne vitne om et stormannsmiljø der bindingene de enkelte stormenn imellom kan ha vært vel så sterke som bindingene til områdene skipene ble funnet i, og kan derfor muligens vise til en enhetlig maktinstans som, foruten i Danmark og Sverige, har gjort seg gjeldende på begge sider av Viken. Uansett vitner skipsgravene om delaktighet i et miljø der man har visst å utnytte de handels og plyndringsmuligheter vikingtiden bar med seg, noe som gjør at Rolvsøys skipsgraver likeså gjerne som et resultat av en indre utvikling kan sees som et utslag av den vikingaktivitet som utspant seg i siste halvdel av 800-tallet. Dette kan for så vidt også sies å gjelde tømmergraven og den mindre båtgraven fra Valle, som begge gjennom sitt utstyr fra De britiske øyer synes å representere stormenn med tilknytning til det samme miljøet som de gravlagte i skipsgravene.

Historiografi

Både i generell litteratur om vikingtiden, og i de relativt fåtallige arbeidene der det foregis å gi en forklaring på funnoppblomstringen på Rolvsøy, blir Rolvsøy-funnene gjennomgående sidestilt med de store skipsgravene i Vestfold. Det ville derfor være å forvente at det i større grad ble spurt etter forbindelser mellom funngruppene øst og vest for fjorden, men i stedet blir materialet på Rolvsøy i de spesialiserte arbeidene overveiende forstått som en motsats til Vestfold-funnene. Forklaringen på dette består dels i at funnene stammer fra to områder som ellers, slik det ble vist, synes å oppvise forskjellige kulturmønstre, men også i at de er blitt tolket innenfor rammene av Snorres fortelling om Vestfold-kongenes rivalisering med Alvheim-kongene og farmannen Ottars tilsynelatende skille mellom en norsk vestsida og en dansk østside.²⁴ Rolvsøy-funnene er derfor blitt behandlet som en separat størrelse, og hovedformålet har bestått i å forklare den kontrast de utgjør i det lokale funnlandskapet.

Det er imidlertid også viktig at de første forsøkene på å sette disse funnene inn i en

²³ Norseng et al. 2003: s. 361.

²⁴ Om rivaliseringen se Snorre: del 1 s. 41, 42, 49, 50; Om Ottars skille se Lund 1983: s. 24.

historisk kontekst er gjort relativt lang tid etter at utgravningene fant sted. I årene rundt år 1900 synes nemlig forskernes oppmerksomhet i langt sterkere grad å ha blitt rettet mot de senere funnene fra Gokstad og Oseberg, noe som skyldes at skipene herfra var bedre bevart, hadde et rikere innhold, og ikke minst at de lettere lot seg tolke i lys av Snorres fremstilling av Vestfold som ynglingeættens tilholdssted på 800-tallet og Harald Hårfagres opprinnelige arveland. Først i 1921 ble det derfor på basis av det arkeologiske materialet fremlagt en gjennomarbeidet tese om bakgrunnen for Rolvsøy-funnene. Det var dette året arkeologen A. W. Brögger offentliggjorde artikkelen "Rolvsøyætten", en artikkel der han argumenterte for at funnene skrev seg fra en tilreisende ætt som skulle ha skapt et kongedømme i Østfold i den andre halvdel av 800-tallet før den forsvant i første halvdel av 900-tallet.²⁵

I artikkelen²⁶ la Brögger spesiell vekt på å få frem kontrasten mellom funnene og det øvrige funnlandskapet på østsiden av Rolvsøy, et landskap han i motsetning til Tune, mente manglet et midtpunkt og spor etter gammel rik kultur. Han mente derfor at en høvdingætt som hadde slått seg ned på Rolvsøy måtte ha hatt helt spesielle grunner til dette, og at den neppe var utgått av bygdens ætter på Tunesiden, men snarere måtte anses som en erobberslekt hvis makt var mer basert på militær styrke enn på jord. Videre forsøkte han å knytte funnene til sagamaterialet, og hevdet at Rolvsøyætten - til tross for at kronologien ikke var helt overlappende og navnene i slekten vanskelig lot seg forene med navnet Rolvsøy eller gårdsnavnene på øyas østlige del - ikke kunne være noen annen enn Ynglingesagaens Alvheimar-ætt. På grunnlag av det angelsaksiske materialet i Rolvsøy-gravene gjettet så Brögger på at ætten hadde vært en norsk-engelsk kongeslekt og fremholdt som en mulighet at den igjen var vendt tilbake til vesterlandene der han mente at navn fra slekten kunne gjenfinnes i en jarleætt fra 900-tallet.

Brøggers tese om en tilreisende erobrerætt er ikke blitt stående uimotsagt, men kan i sin samtid synes å ha vunnet en viss tilslutning. I alle fall ble tesen videreført av historikeren Johan Schreiner som i sin bok om Olav den hellige fra 1929, mente å se en demonstrativ motsetning mellom den prangende hedenske gravskikken på Rolvsøy og den som ellers var herskende i Østfold rundt år 900.²⁷ I denne forbindelse hadde også Schreiner påpekt det merkelige i at ætten hadde slått seg ned på Rolvsøy og ikke i hovedbygden Tune, og fremholdt at gravene viste til en stormannsætt uten tilknytning til gammel kultur og bosetning i området som gjorde seg rik på kjøpmennenes og bøndernes gods. Siden skulle denne ætten i

²⁵ Brögger 1947-49: s. 65-94; opprinnelig artikkel i *Bergens Museums Aarbok* 1920-21.

²⁶ *Ibid*: her fra s. 74, 75, 79, 87-92, 93.

²⁷ Schreiner 1967: s. 361, 362.

følge Schreiner ha forsvunnet ettersom Glomma utover 900-tallet tapte noe av sin betydning som forbindelsessvei mellom innland og hav, men til forskjell fra Brøggeres Rolvsøyætt da opp langs Glomma, til Romerike og bygdene på østsiden av Mjøsa.

Tesen om en tilreisende ætt ble imidlertid senere imøtegått av historikeren Asgaut Steinnes i artikkelen "Alvheim" fra 1951.²⁸ I likhet med Brøgger mente Steinnes at gravene på Rolvsøy var graver over medlemmer av kongesættene fra Alvheim, men hevdet i motsetning til Brøgger at denne ætten var utgått fra hovedbygden Tune. Hovedformålet i artikkelen hadde ellers bestått i å vise at sagaenes Alvheim kunne knyttes til gården Alvum nedenfor raet i Tune noen kilometer øst for Rolvsøy, og som en forklaring på funnenes lokalisering hevdet Steinnes at det i området rundt Alvheim allerede fra før hadde vært så fullt av gravhauger at det kan ha vært vanskelig å finne en egnet plass til monumenter av Rolvsøy-haugenes størrelse. I denne sammenheng fremholdt han også at det ikke var uvanlig på denne tiden at konger hadde flere kongsgårder, samt at det ikke så ut til å ha vært noen fast regel at kongen måtte gravlegges på hovedgården, og mente derfor at det ikke var behov for noen egen Rolvsøyætt for å gi en forklaring på de rike gravminnene.

I årene etter Steinnes artikkel ser det ut til å ha vært få forsøk på å føre diskusjonen om Rolvsøy-funnenes betydning videre. Et unntak her er det allerede nevnte verket *Østfolds historie*, der forfatterne Stylegar og Norseng belyser fenomenet fra flere sider.²⁹ Blant annet hevder de to at skipsgravene i Viken og de prangende storhaugene på Rolvsøy - forstått som maktmarkeringer - muligens kan sees som uttrykk for svekket dansk makt og et desto sterkere behov for å markere et nærvær i de gamle danske områdene. Stylegar og Norseng går imidlertid også inn på diskusjonen som er gjengitt ovenfor, og spør seg om ikke Rolvsøys gravmonumenter kan forstås som et nytt herskerdynastis symbolske markering av avstand til det gamle maktsenteret på Tune. Allikevel sier de seg enige med Steinnes i at vi ikke trenger noen innvandret ætt for å forklare funnene, og velger når alt kommer til alt å tolke disse vikingtidsbegravelsene som uttrykk for én av mange funksjoner knyttet til det de omtaler som det omfattende komplekset Tune.³⁰

Mål og metode

Målsettingen i denne oppgaven først og fremst er å kunne angi en plausibel ramme *rundt* Rolvsøy-funnene og bidra både til å kaste lys over funnoppblomstringen og åpne for nye

²⁸ Steinnes 1951: s. 353-404, særlig s. 394, 395.

²⁹ Norseng et al. 2003: se særlig s. 324, 346-366, 393, 394.

³⁰ *Ibid*: s. 324.

innfallsvinkler. Ettersom diskusjonen i utgangspunktet dreier seg om et arkeologisk fenomen vil et slikt forsøk for en historiker måtte innebære bruk av flere typer kilder og dermed en tilnærming til problemet basert på tverrfaglighet. Det vil derfor i oppgaven bli anvendt både arkeologisk og skriftlig materiale, samtidig som det vil bli trukket veksler på egen kunnskap om Rolvsøys topografi. Det er imidlertid et målsetting i størst mulig grad å gjøre bruk av skriftlige hjelpemidler, noe som selvfølgelig er et problem ettersom det utover det senere sagamaterialet knapt nok finnes skriftlige kilder som omhandler de østlige delene av Viken, eller for den saks skyld Viken som sådan. For å kunne gi oppgaven en historiefaglig vinkling vil det derfor bli tatt i bruk samtidskilder fra de britiske og frankiske områdene, og ved hjelp av disse bli gjort forsøk på å angi en bakgrunn som kan bidra til å belyse utviklingen i Viken frem mot overgangen til 900-tallet.

Dette innebærer at så vel de arkeologiske forekomstene som sagaenes fremstilling av utviklingen i Viken i stor grad vil bli tolket innenfor de rammer som kan opprettes ved hjelp av de utenlandske kildene. Imidlertid omhandler de relevante utenlandske kildene med noen få, men vesentlige, unntak skandinavenes aktiviteter utenfor de skandinaviske områdene, og en prioritering av disse vil derfor måtte gi et rammeverk der vikingtidens oversjøiske ferdsel blir tillagt grunnleggende betydning. Når en slik innfallsvinkel allikevel kan vise seg fruktbar skyldes dette som det ble vist tidligere, at Rolvsøys stormenn, i likhet med de gravlagte i de øvrige skipsgravene i Viken, utvilsomt har hatt nær tilknytning til vikingtidens ferdselsmiljø, og det kan dermed uansett sies at den ferdselsaktivitet som utspant seg i tidlig vikingtid må utgjøre en viktig del av bakgrunnen for å kunne forstå funnrikdommen på Rolvsøy i årtiene rundt år 900. Forsøket på å forstå Rolvsøy-funnene i lys av vikingtidens ferdsel vil for øvrig også innebære at det blir gjort bruk av en tilnærming som i en slik sammenheng ikke synes å ha blitt utprøvd tidligere. Dette betyr at oppgaven på mange måter utgjør et nybrottsarbeid, og at en desto nærmere omgang med primærkildene vil være påkrevd. Det er derfor et håp at de rammer som er anlagt, utover å bidra til en forståelse av Rolvsøy-funnene, også vil kunne bidra til en utvidet forståelse av de muligheter som ligger i kildematerialet.

I oppgaven vil forståelsen av Rolvsøy-gravene og de øvrige skipsgravene i Viken og de sydiskandinaviske områdene bli knyttet opp mot den ferdselsutvikling som fant sted både forut for, og i selve vikingtiden. Blant annet blir det lagt vekt på å få frem at utbredelsen av slike skipsgraver synes å følge utbredelsen av handelen, og at de muligens viser til en type handelsbaserte stormenn som har trukket inn i Viken og de danske områdene først etter at danenes kong Godfred her på begynnelsen av 800-tallet la til rette for en selvstendig dansk handelsvirksomhet. Dermed kan forekomsten av slike skipsgraver i Viken forstås som et

ledd i et dansk forsøk på å kontrollere handelstilførslene herfra, og som et uttrykk for dansk innflytelse i regionen.

Det vil imidlertid bli fremholdt at danene henimot midten av århundret, da som en følge både av utfersdsaktiviteten fra de danske områdene og den svekkelse som gjorde seg gjeldende i den danske kongemakten, synes å ha mistet mye av sin innflytelse i Viken, og at det fra denne tiden av dermed kan ha oppstått en mulighet for pretendenter med en annen tilknytning til å etablere seg i regionen. Men det vil også bli fremholdt at det i løpet av de siste tiårene av århundret trolig har vært en økning i ferdselen tilbake til de skandinaviske ressursområdene, og at det i områder som Viken derfor kan ha oppstått en ny maktpolitisk uro. Dette vil i så fall kunne gi et grunnlag for å forstå oppkomsten av de monumentale gravhaugene i Viken fra rundt år 900, ettersom disse, som vi var inne på tidligere, vil kunne forstås som markeringer av makt i et område preget av ufred og uro, og gjerne da fra en sender som ikke har vært sterk nok til å drive gjennom sine hensikter verbalt.³¹ I lys av en slik forståelse kan derfor synes rimelig å knytte Vikens store skipshauger til den politiske utviklingen som ser ut til å ha gjort seg gjeldende i området, og forstå dem som et ledd i en strategi for å forsøke å hevde makt i et urolig politisk maktlandskap

For å kunne få et grep om oppgaven er det ellers viktig å være klar over at ikke en eneste av Vikens store skipsgraver stammer fra den perioden da utfersdsaktiviteten fra de danske områdene på sitt høyeste. Av de kjente skipsgravene er Oseberggraven datert til år 834, mens gravene fra Rolvsøy, Gokstad og Borre er datert til tiårene rundt år 900,³² noe som kan gi grunnlag for å hevde at de stormenn eller høvdingen som kunne ha fått en slik gravferd i den mellomliggende perioden har vært fraværende fra området. Ved å legge vekt på likhetstrekkene mellom de senere gravene og Oseberggraven, vil det dessuten kunne fremholdes som en mulighet at alle de gravlagte har hatt tilknytning til samme dynasti, og at de senere skipene skriver seg fra representanter for dette eldre dynastiet, som etter lengre tids utenlandsaktivitet igjen er kommet tilbake til Viken. En lignende bevegelse vil forøvrig også per argument, da ved å kombinere opplysninger i sagamaterialet med de irske kildenes utsagn om kongesønnen Amlaib/Olav,³² kunne skisseres ved hjelp av skriftlige materialet og det kan dermed hevdes at det skriftlige og arkeologiske materialet i en viss utstrekning åpner for en sammenfallende forståelse. På bakgrunn av disse forholdene kan det derfor fremsettes som en hypotese at representanter for et eldre ferdselsorientert og danskrelatert Viken-dynasti

³¹ Se f.eks. Norseng et al.. 2003: s. 393; Gansum 1995, s. 150.

³² Norseng et al. 2003: s. 349.

³² Om Amlaib se *FragmAnn*: s. 144, 145.

henimot slutten av århundret har vendt tilbake til området, og at de senere skipsgravene i så vel Vestfold som i Østfold viser til dette dynastiets forsøk på å gjenopprette kontroll i regionen. Dermed blir det i oppgaven, i motsetning til det som har vært vanlig, trukket forbindelser mellom de to maktinstansene på hver sin side av fjorden, et forhold som først og fremst kan forsvares arkeologisk, men som også, slik det vil bli vist, i noen grad vil kunne la seg underbygge ved hjelp av det skriftlige materialet.

Kildebruk

De skriftlige kildene vil ellers bli presentert og drøftet underveis i oppgaven. Imidlertid skal det allerede her anføres noen kommentarer vedrørende bruken av sagamaterialet, ettersom dette inneholder beskrivelser både av områdene gravene stammer fra, og av konger som har hatt makt i disse områdene i det aktuelle tidsrommet, og sånn sett gir en åpning for å knytte så vel konkrete dynastier, som personer, til de forskjellige gravene. Som det ble vist ovenfor er det da også, særlig på bakgrunn av *Snorres kongesagaer*, foretatt flere forsøk på å trekke forbindelser mellom sagaenes ynglingeætt og alvheimætt, og de store haugene i henholdsvis Vestfold og Østfold. I tillegg til dette er bestemte sagaskikkelser ved flere anledninger blitt forsøkt knyttet til Vestfolds skipshauger, og det er blitt foreslått at så vel dronning Åsa, mor til Halvdan Svarte, som Alvhild fra Alvheim, mor til Olav Geirstadalv, kan ha vært gravlagt i Oseberghaugen,³³ mens Gokstadhaugen ofte er blitt utlagt som gravsted for Olav Geirstadalv selv.³⁴ Spørsmålet blir imidlertid om en slik kobling mellom saga og arkeologi kan forsvares rent faglig, eller om sagaene bør benyttes på en annen og fortrinnsvis mindre ambisiøs måte.

Det overveiende problemet med å kunne nyttiggjøre seg sagaene er her som ellers at de er nedskrevet flere hundre år etter de begivenheter de foregir å gi en beretning om, og at det så å si ikke finnes skriftlige samtidskilder som kan bidra til å korrigere opplysningene om Viken på 8 og 900-tallet. Det lar seg derfor vanskelig avgjøre i hvor stor grad den muntlige tradisjonen har klart å videreføre en eventuell historisk kjerne, eller for den saks skyld, hvor mye nedskriverens personlige motiver har hatt å si for den endelige utformingen. Riktignok blir det innenfor deler av sagamaterialet lagt til grunn enkelte skaldekvad som sies å være fra den tiden de omhandler, hvorav diktet *Ynglingatal* som Snorre baserer sin *Ynglingesaga* på, faktisk forteller om en konge ved navn Olav som, trolig i andre halvdel av 800-tallet, skal ha blitt hauglagt på Geirstad ved Folden, det vil si ved Oslofjorden, og som i Snorres egen

³³ Se Brögger og Shetelig 1950: s. 185-189; Ingstad, A: S., et al 1993: s. 224-229.

³⁴ Se Brögger og Shetelig 1950: s. 189, 190; Marstrander 1986: s. 79-81, Smyth 1977: s. 110.

tekst sies å være Olav Geirstadalv.³⁵ Disse skaldekvadene er imidlertid bare i svært begrenset omfang egnet til å etterprøve sagaenes historisitet, både fordi de i seg selv gir få opplysninger, og fordi man ikke alltid kan være trygg på at de er gjengitt i den historiske sammenheng de hører hjemme i, eller er så gamle som forfatterne hevder.³⁶

Problemet ved å bruke saga og arkeologi til gjensidig belysning vil imidlertid bestå også om skaldekvadene og det øvrige sagamaterialet skulle bli akseptert som troverdige beretninger om de hendelser de foregir å omhandle. Dette problemet blir blant annet viet oppmerksomhet av historikeren Claus Krag, som i boken *Ynglingatal og Ynglingesaga* har påpekt det metodisk betenkelige i å kombinere det fåtallet arkeologiske funn man har med fåtallet data i de litterære kildene.³⁷ Krags poeng her er at de arkeologiske og litterære opplysningene hver for seg fra en logisk betraktning må anses som tilfeldige i forhold til hele det virkelighetsmangfoldet det ikke finnes spor etter, og han setter i denne forbindelse spørsmål ved det han omtaler som den nærmest mirakuløse måten enkelte forskere har fått disse dataene til å passe sammen på. Nå kan det riktignok innvendes mot Krags syn at en slik overlapping blir noe mindre mirakuløs ved at skipsgravene antagelig representerer den lille andelen av befolkningen som i sagaene ville kunne omtales som konger eller dronninger. Allikevel synes Krags innvendinger så vidt velfunderte at de vil bli tillagt vekt, i det minste i en slik grad at det ikke vil bli gjort forsøk på å avgjøre hvem av sagaenes skikkelser som har befunnet seg i de forskjellige gravene.

Derimot vil sagaene, innenfor rammene som lar seg opprette ved hjelp av det øvrige kildematerialet, bli brukt til å forsøke å underbygge forståelsen av hvilken maktinstans, eller hvilket dynasti, som har hatt herredømme i de aktuelle områdene frem mot nedsettelsene av skipene. En slik anvendelse er naturligvis heller ikke uproblematisk, ettersom en utfyllende beretning om maktutviklingen i Viken bare forekommer hos Snorre, og da i en utforming som synes å ha vært påvirket av de politiske konfliktene i regionen i Snorres egen levetid. Like fullt vil det kunne hevdes at mye av det Snorre skriver om Viken på 8 og 900-tallet faktisk vinner i troverdighet ved å bli sammenholdt med det utenlandske materialet, og at teksten trolig inneholder elementer med utspring i reelle hendelser som fant sted på denne tiden. Det er imidlertid helt klart at Snorre strekker sitt materiale langt for å vise at Vestfold har vært Harald Hårfagres arverike og at det er Harald og hans slekt har beholdt makten i regionen utover overgangen til 900-tallet. Snorre vil derfor bli lest med ekstra aktpågivenhet under

³⁵ Snorre: del 1, s. 39.

³⁶ Norseng et al. 2003: s. 400, 401.

³⁷ Krag 1991: s. 244.

innflytelse av historikeren Peter H. Sawyer som har fremholdt at man ikke skal la seg misledes av propagandister på 11 og 1200-tallet til å tro at makten var i hendene på dem som av senere generasjoner ble anerkjent som konger.³⁸

Disposisjon

Det blir i oppgaven forsøkt en kronologisk fremstilling og det blir i det første kapittelet vist at skandinavernes allerede før vikingtiden har tatt del i den europeiske handelsvirksomheten, og at den senere utbredelsen av skipsgraver i de skandinaviske områdene trolig kan settes i forbindelse med utviklingen innenfor langdistansehandelen

I kapittel to og tre blir det fokusert på svekkelsen av den danske kongemakten frem mot midten av 800-tallet og på den ferdselsaktivitet som utgikk fra de danske områdene og Viken på denne tiden, og det vil bli vist at både Snorres beretninger om Halvdan Svarte og Harald Hårfagres erobringer i regionen, og farmannen Ottars tilsynelatende skille mellom en norsk vestside og en dansk østside, på bakgrunn av disse forholdene faktisk kan tilføres en viss grad av troverdighet. Det blir imidlertid også vist at det gjennom de siste årtiene av århundret trolig har funnet sted en økning i ferdselen tilbake til Viken, representert blant annet ved de irske kildenes Amlaib, og at det fra denne tiden av har oppstått et økt press mot regionens ressursområder.

I kapittel fire vil det så på bakgrunn av arkeologiske og topografiske forhold bli gjort forsøk på å avklare hvorfor områdene rundt Glommas utløp har vært såpass attraktive, og hva slags tilknytning makthaverne på Rolvsøy har hatt til det lokale miljøet. I dette kapitlet blir det også påpekt trekk ved gravmaterialet som gjør det nærliggende å anta en forbindelse mellom makthaverne på Rolvsøy og i Vestfold, og fremholdt at de sene skipsgravene trolig viser til et forsøk fra Vikens tidligere makthavere på å reetablere seg i området.

I det siste kapitlet blir det så argumentert for at en lignende forståelse vil kunne leses ut av det skriftlige materialet. Med utgangspunkt i undersøkelser rundt sagaenes Alvheim-ætt blir det her fremholdt at Vikens sagaætter har langt nærere innbyrdes forbindelser enn det Snorre gir inntrykk av, og at den historiske Amlaib representerer disse ættene. I denne forbindelse blir det argumentert for at Snorre, blant annet ved å konstruere en slektsmessig tilhørighet, har overdrevet Halvdan og Haralds makt i Viken, og at det trolig er de gamle danskrelaterte ættene som igjen har hatt makten i området på den tiden skipene fra Gokstad, Borre og Rolvsøy ble lagt i jorden.

³⁸ Sawyer 1982: s. 145.

Kapittel 1- Handels og ferdselsutvikling fra 700 til tidlig vikingtid

Dette kapitlet innebærer et forsøk på å angi en bakgrunnsforståelse som kan bidra til å kaste lys over forholdene i Viken i tidlig vikingtid, samt å vise noen av de muligheter som ligger i anvendelsen av et kombinert kildemateriale. Det vil her i utgangspunktet bli satt fokus på de skriftlige samtidskildene og det inntrykk de gir av at kontakten mellom skandinavernene og de øvrige europeerne først ble opprettet på slutten av 700-tallet, og det vil bli vist, dels ved å gå dypere inn i det skriftlige materialet, og dels ved å gjøre bruk av andre kildekategorier, at de to gruppene har hatt utstrakt omgang allerede forut for vikingtiden. Målet med dette er å få frem den betydning utbredelsen av et vesteuropeisk handelsnett fra 600-tallet og utover har hatt for utviklingen i et område som Viken, for derigjennom å etablere en innfallsvinkel til forståelse av Vikens skipsgraver. Det vil i denne forbindelse blant annet bli vist at gravene viser til stormannsætter som for å kunne opprettholde sin makt har vært spesielt avhengige av de tilførsler som kunne skaffes gjennom handels og ferdselsvirksomheten. Det vil også bli vist at denne typen graver først forekommer i Viken og de danske områdene i tiden etter at det her var blitt opprettet selvstendig handelsvirksomhet, og at de muligens representerer et dynasti som har ankommet disse områdene som følge av den gunstige handelsutviklingen. I forlengelsen av dette vil det så bli vist at Viken og de danske områdene på begynnelsen av 800-tallet trolig har hatt et vesentlig innslag av slike ferdsels og handelsorientert stormenn som for å sikre tilgangene etter hvert har funnet det nødvendig å ty til vold og plyndring. Dette betyr også at mye av den ferdselsvirksomhet som utgikk herfra i vikingtiden vil bli forstått som en videreføring av tidligere tiders handelskontakt

Møte mellom skandinaver og europeere forut for vikingtiden i skriftlige kilder

Vikingtidens innledning danner opptakten til en periode der mennesker fra Skandinavia for første gang utgjør et vesentlig innslag i det samtidige skriftlige kildematerialet. Fra og med slutten av 700-tallet vies skandinavernene en oppmerksomhet i de utenlandske kildene de ikke tidligere er blitt forunt, og det er derfor først fra denne tiden det i noen utstrekning lar seg gjøre å skrive meningsfull hendelseshistorie. Det skriftlige kildematerialet er imidlertid lite egnet til å gi noen bredere forståelse av skandinavens liv og virke, og det er bare i spredte glimt det gis opplysninger som peker direkte mot skandinaviske områder. Både i annalene og krønikene fokuseres det i alt overveiende grad på hendelser som fant sted i skribentenes egne hjemland, og da fortrinnsvis på hendelser utover det dagligdagse, av voldelig eller på annen måte oppsiktsvekkende karakter. Dermed etterlates det i de skriftlige kildene et bilde, både av

at ferdselsvirksomheten har bestått i en ensrettet bølge av skandinaviske mennesker som søkte ut i Europa og at møtet mellom skandinaver og europeere nærmest utelukkende har funnet sted i en atmosfære preget av konflikt og vold.

Skribentenes fokusering på det voldelige og spesielle må imidlertid også sees som en viktig årsak til at kontakten mellom europeere og skandinaver fremstår som et tidsavgrenset fenomen med begynnelse i de siste årtiene av 700-tallet. Uten derved å gjøre noe forsøk på å argumentere bort de voldelige aspektene ved skandinavenes fremferd må det kunne antas at skribentenes fokus på det spesielle har bidratt til å overskygge det mer almene som også har bestått i fredelig samkvem og vareutveksling, og at en fredeligere kontakt forut for de første voldelige anslagene dermed i liten grad har vekket skribentenes oppmerksomhet. Både i de irske og engelske kildene kommer skandinavenes først tilsyne gjennom bruken av vold, mens de i de frankiske først blir nevnt i forbindelse med Karl den stores krig mot sakserne, før de selv etter hvert opptrer som Karls motstandere. Imidlertid finnes det i kildematerialet også utsagn som synes å antyde at det har gjort seg gjeldende en kontakt allerede før de tidligste benevnelsene, hvorav de viktigste er å finne i det engelske materialet.

I krønikesamlingen *The Anglo-Saxon Chronicles* nevnes skandinaviske folkeferd for første gang i forbindelse med en voldelig konfrontasjon som er oppført under året 787 (789).¹ Det blir her gjort rede for et sammenstøt mellom mannskapet på tre skip fra Hordaland som var ankommet Portland på den engelske sørkysten, og en fogd underlagt den lokale kongemakten. Dette sammenstøtet skulle ha endt med den kongelige utsendingens død, og det poengteres spesielt i kildene at disse skipene var de første skip med danske menn som oppsøkte de engelske kystene, et utsagn som for øvrig er egnet til å vise at det ikke foretas noe klart skille mellom nordmenn og dansker i de engelske kildene.

Det er imidlertid lite trolig at poengteringen ovenfor har inngått i den opprinnelige nedtegnelsen. Nettopp utsagnet om at skipsmannskapet var de første danske menn tyder på at nedskriveren også har hatt kjennskap til de senere danske toktene. Det er derfor rimelig å betrakte utsagnet som en tilføyelse foretatt først etter at det danske nærværet ble påtagelig fra 830-tallet og utover, og da muligens i forbindelse med innsamlingen og kopieringen av krønikene henimot slutten av dette århundret.² En plausibel tolkning vil dermed bestå i at tekstsamleren eller kopisten bare har blinket ut den tidligste benevnelsen av danske menn eller menn fra nord han er kommet over i kildene, eventuelt at han har føyd disse benevnelsene til et utsagn som opprinnelig har omhandlet et skipsmannskap fra Hordaland. Utsagnet synes

¹ AnglSax: s. 54, 55, samt note 5.

² Om innsamling og kopiering se Anglsax : s xviii; Sawyer 1982: s. 92.

derfor ikke å være basert på førstehåndskjennskap til den alminnelige ferdselen på 700-tallet, og vil trolig, i mangel på referanser utover den foreliggende teksten, ha blitt festet til en hendelse som av en tidligere nedskriver er blitt betraktet som så vidt spesiell at den har vært verdt å notere.

At denne hendelsen er blitt oppfattet som spesiell bør imidlertid i større grad settes i forbindelse med skipsmannskapets atferd og utfallet av konfrontasjonen, enn med anløpet av skandinaviske skip som sådan. Tatt i betraktning den utvikling som synes å ha funnet sted innenfor handelen og ferdselen i løpet av 700-tallet er det rimelig å anta at det har eksistert handelsforbindelser mellom skandinaviske og britiske områder lenge før de første voldelige anslagene, og anløp av skandinaviske skip behøver derfor slett ikke å ha blitt oppfattet som noe uvanlig. I *Æthelweards krønike*, en samling fra slutten av 900-tallet som er basert på tidligere manuskripter, gis det for øvrig en tilleggsopplysning om hendelsen i Portland som synes å forutsette en slik normalisert ferdsel idet det sies at fogden først hadde trodd at de nyankomne var kjøpmenn og at han derfor bare brakte med seg noen få menn da han dro for å møte dem.³ Dermed kan det se ut til at skandinavenes ankomst er blitt betraktet som en relativt normal foreteelse, og at fogdens uforsiktighet har hatt å gjøre med erfaringer han tidligere har gjort seg i møte med fredelige skandinaviske handelsmenn. Imidlertid er det uklart hvorvidt fogden også før sammenstøtet har vært klar over de antatte kjøpmennenes skandinaviske herkomst, og kildeutsagnene kan derfor ikke i seg selv anføres som en endelig bekræftelse på en forutgående forbindelse mellom folkeferdene.

Derimot kommer slike forutgående forbindelser desto tydeligere tilsyne gjennom et brev den northumbriske lærde, Alkuin, skrev til kong Æthelred av Northumbria like etter angrepet mot klosteret på øya Lindisfarne i år 793,⁴ et angrep som ofte regnes for å markere innledningen til vikingtiden. Alkuin, som på denne tiden var i tjeneste hos den frankiske keiseren Karl den store, hadde i brevet påpekt en sammenheng mellom hedningenes angrep og den moralske utglidning han mente hadde gjort seg gjeldende i Northumbria fra og med kong Ælfwolds maktovertagelse i 778⁵, og kom dermed i utgangspunktet til å sette angrepet i forbindelse med en utvikling som allerede hadde funnet sted innad i det northumbriske riket. I forlengelsen av dette hadde Alkuin så fremsatt kritikk mot sine landsmenn for deres hang til luksus og deres forsøk på å etterligne hedningenes hår og klesstil, og spurt om de ikke nå, det vil si etter angrepet på Lindisfarne, var blitt skrekkslått av dem hvis mote de ønsket å følge.

³ Tidfesting av Æthelweard se *AnglSax* 2000: s. xix. Innholdet i kilden se Magnusson 1980: s. 122.

⁴ Loyn og Percival 1975: s. 107-109.

⁵ Tidspunkt for Ælfwolds maktovertagelse, *AnglSax*: s. 52, 53.

Dermed lå det i Alkuins bebreidelser en erkjennelse av at northumbrene allerede i forkant av angrepet hadde pleiet omgang med og latt seg påvirke av de skandinaviske hedningene, en erkjennelse som trolig også har gitt grunn til en politisk, og ikke minst handelspolitisk, bekymring. Av de frankiske kildene kan det nemlig se ut til at det motsetningsforholdet som senere ledet til krig mellom Alkuins frankiske oppdragsgivere og den sydiskandinaviske kongemakten har vært i emning allerede på slutten av 700-tallet, samtidig som frankerne og den frankiske keiseren på denne tiden synes å ha hatt interesser i handelen på De britiske øyer.⁶ Dette betyr i så fall at den negative vurdering Alkuin har gitt av Ælfwolds regjeringssperiode, kanskje vel så mye som en moralsk fordømmelse, bør forstås som et uttrykk for en kritikk mot et politisk regime som har gitt skandinavene en økt innflytelse i Northumbria på bekostning av frankerne.

Forståelsen som er angitt ovenfor innebærer selvfølgelig også at Alkuins påstand om at ingen forut for angrepet på Lindisfarne hadde trodd at et slikt innfall fra havet var mulig,⁷ ikke kan taes til inntekt for at skandinavene først nå hadde funnet frem til de engelske kystene. Trolig må dette utsagnet heller sees som et uttrykk for overraskelse over at plyndringsmennene hadde vært i stand til å krysse direkte over Nordsjøen, eventuelt via øyene i nord, og at de ikke, slik det synes å ha vært vanlig, var ankommet sydfra etter å ha tatt seg over ved den engelske kanal. Denne sydlige ruten har ellers vært i anvendelse, i det minste fra begynnelsen av 700-tallet, da den northumbriske munken Willibrord etter et opphold i frisiske områder skulle ha foretatt et misjonsfremstøt mot danene og deres konge Anganthy,⁸ og har antagelig utgjort den eneste mulige ferdselsforbindelsen mellom de to kontinentene inntil skipsteknologien frem mot vikingtiden nådde et slikt nivå at lengre oversjøiske krysninger kunne la seg gjennomføre. Dermed kan det også synes rimelig å anta at skandinavene ennå før begynte å frekventere Northumbria har vært kjent og blitt gjenkjent i de sydlige delene av England, og at den uheldige fogden i Portland i det minste bør ha hatt en forestilling om de antatte kjøpmennenes herkomst.

Handelens utbredelse før vikingtiden

Til tross for de skriftlige kildenes avgrensede perspektiv gis det dermed enkelte antydninger om at det allerede før vikingtiden har eksistert fredelige forbindelser mellom Skandinavia og

⁶ Karl den stores fiende Widikund fikk i år 777 ta tilflukt hos danene, se Albrechtsen 1981: s. 11, 12. Frankiske handelsinteresser, på De britiske øyer, se Loyn og Percival 1975: s. 113, 114; Stenton 2001: s. 220, 221.

⁷ Loyn og Percival 1975: s. 108.

⁸ Se Skre og Stylegar 2004: s. 16.

det øvrige Europa. Som det er blitt fremholdt ovenfor vil forekomsten av slike forbindelser kunne knyttes til den utvikling som fant sted innenfor handels og ferdselsvirksomheten, et forhold som da i noen utstrekning kan fremgå av de skriftlige kildene, men som allikevel kommer klarere tilsyne ved å bruke en bredere kildemessig tilnærming.

I løpet av 600 og 700-tallet ble det opprettet en rekke handelssentre med tilknytning til Nordsjøen på britisk og kontinental side. Disse stedene, som dels ble anlagt ved de gamle romerske administrasjonsbyene og dels har hatt form av nyetableringer,⁹ synes å ha inngått i et større handelsnettverk, og kan forstås både som forutsetninger for, og som symptom på, et økende interkontinentalt handelssamkvem. På den britiske siden er slike handelssentre kjent blant annet fra Hamwic (Southampton), London, Ipswich og York, av hvilke York trolig gir en del av forklaringen på den tidlige skandinaviske interessen for Northumbria, mens det på kontinental side skal ha vært lignende sentre i Quentovic, nær Boulogne, og i Dorestad, ved Rhinen.¹⁰ Ifølge Bergljot Solberg har det viktigste av disse handelsstedene sannsynligvis vært Dorestad som skal ha utgjort senteret for distribusjon av varer fra det sentrale Rhin-området til de nordvestlige delene av Nederland, England og Sør-Skandinavia.¹¹ Dette senteret synes også å ha utgjort hovedbasen for frisiske handelsmenn, og ettersom mye av varetransporten på de søndre deler av Nordsjøen trolig er blitt besørget av frisiske skip, fremstår derfor frisernes virksomhet i dette tidsrommet som den viktigste enkeltfaktor bak handelsnettets utbredelse.¹²

I denne sammenheng er det viktig å poengtere at også skandinaviske områder på et tidlig tidspunkt kom til å utgjøre en del av dette nettverket. Allerede på begynnelsen av 700-tallet ble handelsstedet Ribe anlagt på vestkysten av Jylland, og det er blitt antatt, ettersom området er inndelt i parseller som er anlagt vinkelrett i forhold til elven, at det har ligget en overordnet organisering bak opprettelsen.¹³ Dette vil i så fall kunne indikere at anleggelsen har funnet sted under innflytelse fra en lokal hersker, noe som ellers vil kunne fremgå ved at det i den første halvdel av århundret synes å ha blitt preget mynt på stedet, et foretak som ofte har involvert en konge.¹⁴ Imidlertid er det også, i kraft av Ribes likhetstrekk med frisiske handelssteder, blitt hevdet at de som anla stedet har hatt sin kunnskap fra lignende frisiske foretak,¹⁵ og det er derfor slett ikke urimelig å anta at stedet i utgangspunktet har vært anlagt

⁹ Se Skre og Stylegar 2004: s. 14.

¹⁰ Om utbredelse av handelssteder se Sawyer 2000: s. 27.

¹¹ Solberg 2000: s. 212.

¹² Se Solberg 2000: s. 212; Skre og Stylegar 2004: s. 14.

¹³ Solberg 2000: s. 181.

¹⁴ Se Skre og Stylegar 2004: s. 16.

¹⁵ *Ibid.*

på frisisk initiativ som en handelsutpost mot skandinaviske ressursområder, i forståelse med en lokal konge som har ønsket å nyttiggjøre seg Nordsjø-handelen.

Disse forholdene lar seg ellers belyse ved hjelp av den tidligere nevnte beretningen om misjonæren Willibrord. Som det fremgikk skulle Willibrord ha foretatt en reise fra de frisiske til de danske områdene omtrent på den tiden Ribe ble anlagt, og det er for så vidt ikke utenkelig at den Anganthyr han sies å ha oppsøkt har vært en konge med delaktighet i denne opprettelsen. Allikevel er det av større interesse at Willibrord, som en misjonær med base i frisiske områder, skulle ha ankommet danenes land samtidig som det her ble opprettet en handelsplass etter frisiske forbilder. I forbindelse med de langt senere europeiske fremstøtene mot kontinenter utenfor Europa er det ellers et velkjent fenomen at nye misjonsforetak i første rekke ble rettet mot områder der det allerede var blitt etablert handelsvirksomhet,¹⁶ og det bør derfor absolutt kunne sees som en mulighet at Willibrord i likhet med mange av sine etterkommere, enten selv har tatt del i en handelsekspedisjon, eller har benyttet seg av ferdselsforbindelser som er blitt opprettet gjennom handelsvirksomheten. Dermed kan Willibrords fremstøt mot danenes land like mye som et isolert misjonsforetak forstås som et symptom på et bredere frisisk handelsnærvær, og som en mulig indikasjon på frisisk delaktighet i opprettelsen av Ribe. Uansett vil beretningen være egnet til å vise at det tidlig på 700-tallet har eksistert faste forbindelseslinjer mellom vesteuropeiske og danske områder.

En slik direkte kontakt mellom danske og vesteuropeiske landskaper kommer for øvrig klart tilsyne gjennom de arkeologiske forekomstene i Ribe.¹⁷ Foruten mynter fra Dorestad er det her funnet en rekke vesteuropeiske varer, deriblant keramikk, glass og kvernstein. Vel så viktig er det imidlertid at det også er funnet varer som er blitt produsert nord og øst i Skandinavia, samt at importen av vesteuropeiske gjenstander til Skandinavia generelt synes å øke i løpet av 700-tallet. Dette betyr at den utvidelse av handelen som Ribe representerer må ha involvert større deler av de skandinaviske landskapene enn de danske nærområdene, noe som kan forklares blant annet ved den utvikling som på denne tiden fant sted innenfor skipsteknologien.

Gjennom funnet av det 18 meter lange Kvalsundskipet på Sunnmøre, et skip som har vært nedlagt i en myr og som er datert radiologisk til 690 ± 70 , fremgår det at det senest i løpet av 700-tallet er blitt tilvirket skip som har vært egnet til ferdsel på havet, og som

¹⁶ Se f. eks. Murphey 2000: s. 220, 252, 301, 302.

¹⁷ Funnopplysningene fra Ribe er hentet fra Sawyer 1983: s. 48, 50; Skre og Stylegar 2004: s. 16.

utvilsomt har kunnet gå med frakt mellom de skandinaviske kontinentene.¹⁸ I motsetning til de tidligere skipene man har kjennskap til var dette skipet utstyrt med en forsterket, kjøllignende bunnplanke som har gitt det en større stivhet og styrke, og som dessuten, sammen med skipets dype fastmonterte ror, synes å gi en antydning om at det også kan ha ført seil. Imidlertid er det ikke funnet spor av mastefeste, mast eller rigg i de bevarte delene av skroget, og det er heller ikke gjort andre skipsfunn i Skandinavia som kan dokumentere at seilet har vært i bruk forut for vikingtiden. Allikevel er det klart at tilvirkingen og videreutviklingen av skip med Kvalsundskipets fortrinn har utgjort en vesentlig forutsetning for at også øvrige deler av Skandinavia skulle kunne trekkes inn i det vesteuropeiske handelsnett, og for at det etter hvert ble opprettet direkte forbindelser mellom disse områdene og Vest-Europa.

Med skip av en slik type ville så vel frisiske som danske handelsmenn kunne ta seg frem til den skandinaviske halvøya, samtidig som handelsmenn fra disse områdene, etter først å ha mestret overfarten til Ribe, relativt uproblematisk ville kunne ta seg videre til handelsstedene ved den engelske kanal. At slike ferder fant sted kan for øvrig synes å bli underbygget av innholdet i skipsgraven fra Storhaug på Karmøy, en grav som er datert til 720/30 der skipet riktignok var for dårlig bevart til å kunne si noe om dets seileregenskaper, men der innholdet tyder på nære forbindelser til frankiske områder.¹⁹ Dette betyr naturligvis ikke at ferdsel mellom disse områdene ikke har forekommet tidligere, men det er like fullt sannsynlig at en mer regulær forbindelse først har oppstått i kjølvannet av den handelsmessige og skipsteknologiske utvikling som gjorde seg gjeldende fra begynnelsen av 700-tallet av.

Handelsutbredelsen og skipsgravene

Utbredelsen av handelen utgjør ellers en vesentlig forutsetning for fremveksten av de senere store skipsgravene i Syd- og Vest-Skandinavia. Som det ble fremholdt viser skipsgravene til stormannsmiljøer med utstrakte interkontinentale forbindelser der handelen utvilsomt har vært en viktig komponent, og der aktørene med stor grad av sannsynlighet har tatt del i den plyndringsaktivitet som etter hvert utviklet seg i handelens kjølvann. Imidlertid er det også et viktig poeng at det i Syd- og Vest-Skandinavia ikke er funnet en eneste større skipsgrav fra tiden før opprettelsen av Ribe, og at samtlige kjente skipsgraver dermed skriver seg fra århundrene etter at disse områdene var blitt trukket inn i det vesteuropeiske handelsnett. Riktignok er det innenfor grensene av dagens Norge funnet flere mindre båtgraver med en

¹⁸ Opplysningene om skipet er hentet fra Solberg 2000: s. 206, 207; Brøgger og Shetelig 1950: s. 62.

¹⁹ Se Solberg 2000: s. 207; Hedeager og Tvarnø 2001: s. 286, 288.

tidligere datering enn 700, men det er allikevel klart at de store skipsgravene gjennom sine prangende uttrykk, sitt rike innhold og sine atskillelig større fartøyer, representerer noe nytt innenfor gravskikken, og som er kommet til først etter at handelsforbindelsene med det øvrige Europa ble mer regulære.

Før opprettelsen av Ribe er gravfunn som lar seg sammenligne med de rike syd og vestskandinaviske skipsgravene kun gjort i Vendel og Valsgärde i Mälardalen i det svenske Uppland, ikke langt unna det gamle kongssetet i Uppsala, og ved Sutton Hoo i East Anglia i nærheten av handelssenteret Ipswich. De eldste båtgravene fra Vendel er datert til slutten av 500-tallet og de yngste til vikingtid,²⁰ og selv om farkostene både her og i Valsgärde er betydelig mindre enn skipene fra Vest- og Syd-Skandinavia, vitner det rike gravinnholdet like fullt om en overregional orientering og en livsstil som har vært relativt lik den som kommer til syne i de senere skipsgravene. Flere av gravene fra Vendel vitner dessuten om kontakt mellom Uppland og det østlige Sentral-Europa, og gravene er da også blitt forsøkt forklart i lys av de endringer som fant sted i den europeiske handelsvirksomheten fra 550-tallet og utover og som synes å ha medført en økt kanalisering av handelen gjennom de østlige delene av Europa til Italia og Det østromerske riket.²¹

Også når det gjelder skipsgraven fra Sutton Hoo vil en slik østlig forbindelse kunne påpekes. Det dreier seg her om et usedvanlig rikt gravminne fra første halvdel eller midten av 600-tallet som har inneholdt et skip på 27 meter, men ingen rester av noe lik, og der det ble funnet flere gjenstander av østlig opprinnelse, deriblant et fat påstemplet monogrammet til Anastasius, keiser i Konstantinopel fra 491 til 518.²² Like viktig er det imidlertid at det i graven i tillegg, ved siden av et praktstykke av en pung som inneholdt 40 frankiske mynter og enkelte hengekar som synes å være fremstilt på De britiske øyer, ble gjort funn av en rekke gjenstander som peker mot de skandinaviske områdene og mot de rike båtgravene i Uppland. Dette forholdet har, sammen med de klare likhetstrekkene i gravanleggene, fått flere forskere til å anta en sammenheng mellom upplandsgravene og Sutton Hoo, og det er i forlengelsen av dette blitt hevdet, særlig fra svensk hold, at Sutton Hoo-funnet snarere bør betegnes som et svensk funn enn et engelsk.²³

Sutton Hoo-funnet er imidlertid også blitt tolket som et gravminne reist over en lokal

²⁰ Solberg 2000: s. 181.

²¹ Se *ibid.*: s. 181, 182.

²² Stenton 2001: s. 52.

²³ Om forbindelse se Krag 1995: s. 15; Marstrander 1986: s. 17. Om svensk forståelse se Grimberg 1989: s. 32.

konge eller fyrste.²³ Dette er for så vidt ikke noen urimelig antagelse ettersom det i første halvdel av 600-tallet fremdeles fantes konger i East-Anglia som kunne ha fått en hedensk begravelse, og av hvilke Rædwald som ennå regjerte i 616, og Æthelhere som ble drept i 654, begge er blitt knyttet til gravminnet.²⁴ Utover dette er det heller ikke noe i veien for at angleerne, som i likhet med sakserne og jutene før de ankom De britiske øyer ser ut til å ha hatt tilhold i de sydiskandinaviske og nordtyske områdene, har opprettholdt en viss kontakt til de opprinnelige fastlandsområdene, og at en østangelsk fyrste derfor selv har vært i stand til å ta del i handelen innover i Østersjøen. Når tolkningen av graven som en angelsk fyrstegrav derfor allikevel er problematisk skyldes dette først og fremst den kontrast funnet utgjør i forhold til de øvrige gravforekomstene i East-Anglia på denne tiden,²⁵ samt at det verken før eller senere er gjort lignende skipsfunn på De britiske øyer som sådan. Dermed kan det på et arkeologisk grunnlag synes mest nærliggende å forstå Sutton-Hoo-funnet som et uttrykk for en ekstern innflytelse på den engelske østkysten i den første halvdel av 600-tallet.

I og med at Sutton Hoo-funnet både når det gjelder gravskikk og innhold har helt åpenbare likhetstrekk med båtgravene fra det svenske Uppland, og det verken i samtiden eller tidligere er gjort andre gravfunn som kan sammenlignes med disse forekomstene, bør det for øvrig også kunne anses som en mulighet at den hedrede fra Sutton Hoo har hatt en direkte tilknytning til stormannsmiljøet i Uppland. En slik tilknytning vil i så fall kunne bidra til å forklare innslaget av bysantinske gjenstander i Sutton Hoo-funnet, ettersom mye av handelen gjennom Europa og ned mot det østromerske riket på denne tiden synes å ha gått via Østersjøen, med deltagelse fra upplendske og gotlandske handelsmenn.²⁶ Viktigere er det imidlertid at en slik tolkning også åpner for å forstå den hedrede ved Sutton Hoo som en representant for et handels og ferdselsorientert stormannsmiljø i Østersjø-området som da i takt med en økende handelsvirksomhet rundt den engelske kanal på 600-tallet har funnet det lukrativt å rette oppmerksomheten vestover. Forstått på en slik måte vil dermed funnet fra Sutton Hoo kunne tolkes på samme måte som de senere syd- og vestsandinaviske skipsgravene; som et fenomen som er forbundet med utbredelsen av langdistansehandelen.

Det neste kjente sammenlignbare skipsgravfunnet stammer fra Storhaug på Karmøy, og skal ha hatt et innhold som tyder på nære kontakter til frankiske områder.²⁷ Dette funnet er som tidligere nevnt blitt datert til 720/30, det vil si kort tid etter opprettelsen av Ribe, og

²³ Se Stenton 2001: s. 50-52; Krag 1995: s. 15.

²⁴ Se Stenton 2001: s. 51, samt note 1; Grimberg 1989: 32; Hedeager og Tvarnø 2001: s. 288.

²⁵ Stenton 2001: s. 50.

²⁶ Se Solberg 2000: s. 181, 182.

²⁷ Hedeager og Tvarnø 2001: s. 286, 288.

utgjør det eldste gravfunnet av denne typen innenfor grensene av dagens Norge. Funnet er ellers gjort ikke langt unna Avaldsnes der Harald Hårfagre senere sies å ha hatt en setegård, og det er sannsynlig at det maktnærværet som dermed kommer tilsyne har å gjøre med de muligheter man fra øya har hatt til å kontrollere og kreve tributt av fraktferdselen gjennom Karmøy-sundet, et sund som synes å ha utgjort den alminnelige passasjen for skipsfarten langs norskekysten. I det samme området er det for øvrig også gjort funn av en skipsgrav som er blitt tidfestet til den første halvdel av 900-tallet, mens Vestlandets siste funn som er blitt knyttet til gruppen av rike skipsgraver er gjort på Myklebostad i Eid i Nordfjord, også det et funn som er blitt forstått som en vikingtidsgrav.²⁸

Når det gjelder de øvrige kjente vest og sydiskandinaviske skipsgravene stammer alle disse fra Viken og Danmark, eller fra de deler av Nord-Tyskland som i vikingtiden hørte inn under danene. Funnene er datert til tidsrommet 834 og begynnelsen av 900-tallet, noe som innebærer at samtlige skriver seg fra tiden etter at det var blitt anlagt større handelsplasser i Viken og de østre danske områdene, henholdsvis i Skiringssal/Kaupang og Hedeby. Dermed kan det se ut til å være en klar sammenheng mellom handelsutbredelsen i disse områdene og forekomsten av skipsgravene, et forhold som synes desto klarere ettersom alle funnstedene, det vil si Oseberg, Gokstad, Rolvsøy, Borre, Hedeby og Ladby, ligger i umiddelbar nærhet av, eller i kort reiseavstand fra, et av de nevnte sentrene.

Handelsutviklingen i Viken og de danske områdene på 800-tallet

Opprettelsen av disse sentrene er på dendrokronologisk grunnlag datert til de første årene av 800-tallet.²⁹ Ifølge arkeologene Dagfinn Skre og Frans-Arne Stylegar er byggingen av Kaupang blitt igangsatt senest i 803, mens Hedeby, der det riktignok er funnet spor etter tidligere virksomhet, ut fra en mengde sammenfallende dendrokronologiske dateringer sies å ha sin egentlige begynnelse i 808. I likhet med det noe eldre handelssenteret Birka i Uppland og det allerede omtalte Ribe, har både Kaupang og Hedeby fra begynnelsen av vært inndelt i gater og parseller, noe som tyder på en overordnet organisering bak anleggene. Dette betyr også at de skiller seg fra eldre kjente markedsplasser i de østre danske regionene som Åhus i Skåne og Sebbesund ved Limfjorden der det ikke finnes spor etter noen slik planmessighet, og at de trolig viser til en mer målrettet strategi i kampen for å nyttiggjøre seg ressursene fra langdistansehandelen.

Hedebys opprettelse lar seg for øvrig også belyse ved hjelp av skriftlige kilder. I de

²⁸ *Ibid*: s. 288. Se også Solberg 2000: s. 287, 289, 290.

²⁹ Beskrivelsene her er hentet fra Skre og Stylegar 2004: s. 24, 31- 33.

frankiske riksannalene sies det nemlig at den danske kong Godfred i år 808, etter først å ha ødelagt handelsplassen Reric under et felttog mot abodritene, skal ha brakt kjøpmennene fra Reric med seg til Sliesthorp, det vil si Hedeby, og at han her var gått i gang med å befeste den danske sydgrensen mot de saksiske områdene.²⁹ Tatt i betraktning sammenfallet i tid mellom Godfreds handlinger og den arkeologiske dateringen av Hedebyes begynnelse, den egentlige sådanne, er det liten tvil om at det er selve opprettelsen som her blir omtalt, og det ser derfor ut til at senteret er blitt anlagt på kongelig initiativ, i et forsøk på å omplante et tidligere handelssted til dansk territorium.

Denne beslutningen lar seg ellers først og fremst forklare på bakgrunn av frankernes ekspansjon i Nordvest-Europa og i de danske nærområdene. I løpet av 770-tallet skulle frankerne under Karl den store ha erobret Friesland, og i 804 skulle de også ha underlagt seg saksernes områder like syd for danene etter flere tiår med krigføring.³⁰ Her skulle de så ha tvangsflyttet de saksere som bodde nord for Elben, og i Wihmuodi mellom Elben og Weser, til frankiske områder, for siden å overlate landskapene nord for Elben til sine allierte blant abodritene.³¹ Dermed oppstod det en situasjon der det nordvesteuropeiske fastlandet og de tilhørende handelssentrene var underlagt frankerne, mens alle landområder mellom danenes rike og det europeiske kontinentet ble kontrollert av frankerne og abodritene i fellesskap, en situasjon som, i kraft av det motsetningsforhold som på denne tiden rådet mellom danene og disse folkeferdene, må ha utgjort en trussel både mot danenes selvstendighet, og mot deres handelsforbindelser sydover.

Den direkte årsaken til Godfreds beslutning om å overføre senteret synes imidlertid å ha vært den trussel en slik konstellasjon kunne komme til å utgjøre mot danenes interesser i Østersjøen. Gjennom frankernes erobringer og deres allianseforhold til abodritene, åpnet det seg nemlig også en mulighet for en sammenhengende ferdsel mellom de frankiskkontrollerte sentrene i vest og abodritenes handelssted ved Østersjøen. Det kan derfor være rimelig å anta at frankerne har forsøkt å utnytte denne situasjonen for å få tilgang til handelsvirksomheten i Østersjøen, noe som også kan ha vært en av grunnene til at de valgte å angripe de stammer som støttet Godfred under hans felttog mot abodritene i 808.³² En slik innblanding vil i så fall ha vært til betydelig skade for danene som ifølge de frankiske riksannalene hadde hatt store

²⁹ Albrechtsen 1981: s. 13, 16.

³⁰ Stenton 2001: s. 240; Skre og Stylegar 2004: s. 23.

³¹ Albrechtsen 1981: s. 12, 13.

³² Albrechtsen 1981: s. 13, 14.

fordeler av handelsstedet Reric i form av inndrivelse av skatter,³³ noe som trolig betyr at de har kunnet kreve avgifter for å slippe trafikken mellom Reric og de vestlige handelsstedene uhindret gjennom de danske farvannene, eller at de selv har vært involvert i selve driften av stedet. Med et sterkere frankisk engasjement ville naturligvis alle slike muligheter til å dra nytte av handelsstedet være truet, enten ved at trafikken mellom Vest-Europa og Østersjøen i større grad ble kanalisert via abodritenes og frankernes områder i syd, eller ved at danene rett og slett ble stengt ute fra Reric, og for å opprettholde inntektene må det derfor uansett ha blitt ansett som nødvendig å flytte virksomheten innenfor de danske grensene. På en slik bakgrunn kan derfor ødeleggelsen av Reric og opprettelsen av Hedeby forstås som et ledd i en politisk kamp om kontrollen over handelsressursene, hvis formål har vært å forhindre at danene ble skjøvet inn i en merkantil bakevje.

Når det gjelder Kaupang finnes det ingen slike skriftlige kildeutsagn som kan bidra til å kaste lys over opprettelsen. Det er imidlertid blitt hevdet, blant annet på grunnlag av den innflytelse danene har hatt i Viken og Godfreds foretaksomhet og kompetanse når det gjaldt å etablere byer, at den danske kongen kan ha vært delaktig også her og har innrettet stedet ved hjelp av en av sine undergitte stormenn, eller *principes*, i Vestfold.³⁴ Dette er i så fall ikke noen urimelig antagelse ettersom danene, som det vil fremgå senere, trolig har hatt spesielt sterk innflytelse i Viken nettopp i den perioden Godfred satt ved makten, og den blir heller ikke mindre rimelig sett på bakgrunn av de politiske begivenheter som på denne tiden fant sted syd for de danske grensene. Som det ble vist ovenfor hadde frankerne mot slutten av 700-tallet underlagt seg de frisiske handelsstedene, og i 804 også etablert endelig kontroll i saksernes områder, noe som må ha medført at danene i disse årene har fått problemer med å opprettholde handelsforbindelsene sydover. For å kunne kompensere for dette er det derfor mulig at Godfred i større grad har valgt å rette oppmerksomheten mot Viken, og at han på begynnelsen av 800-tallet faktisk har opprettet et handelssenter i Vestfold, da som et ledd i et forsøk på å systematisere tilførselene fra de danske besittelsene i nord. Ved å opprette et slikt senter i Vestfold har danene kunnet få tilgang til mange av de ressurser som fantes i det norske innlandet og som ble ført ned mot Viken blant annet via Lågen som renner ut ikke langt unna Kaupang, og ettersom de også synes å ha hatt kontroll over de elveutløpene øst for fjorden, er det derfor ikke ubetydelige ressursmengder som ved en organisert virksomhet kunne bli kanalisert inn i det danske riket.

³³ *Ibid*: s. 13.

³⁴ Skre og Stylegar 2004: s. 33.

Et tilreisende handelsdynasti?

Uavhengig av spørsmålet om Godfreds delaktighet i opprettelsen av Kaupang er det klart at den aktive handelspolitikk han har ført, og det faktum at Kaupang og Hedeby er blitt anlagt, har hatt en vesentlig betydning for handelsutviklingen i Sør-Skandinavia og Viken. Gjennom opprettelsen de to sentrene er det blitt lagt til rette for økt handelsvirksomhet mellom Viken og de sydøstlige delene av Jylland, samtidig som danene gjennom Hedeby har fått en sentral posisjon i forhold til handelsferdselen ut og inn av Østersjøen. Utover dette er det imidlertid også av stor betydning at skandinavene skipsteknologi, i det minste fra 793, var blitt brakt til et nivå som gjorde det mulig å krysse større åpne havstrekninger, noe som blant annet har medført at handelsfrakten mellom Skandinavia og De britiske øyer kunne føres direkte over Nordsjøen uten å måtte gå via de frankiske områdene ved den engelske kanal. Dermed har skandinaverne allerede fra slutten av 700-tallet av hatt mulighet til å drive handel mellom De britiske øyer, Skandinavia og Østersjøen uten frankisk innblanding, et forhold som selvsagt må ha blitt oppfattet som en trussel av frankerne og som kan ha vært en del av bakgrunnen, både for Alkuins klager over northumbrenes kontakt med de skandinaviske hedningene, og frankernes ønske om selv å skaffe seg adgang til Østersjøen.

For Viken og Sør-Skandinavias vedkommende derimot har naturligvis alt dette medført at områdene er blitt mer attraktive å drive handel i. Dette betyr også at områdene, i tillegg til å gi grobunn for et økt lokalt handelsengasjement, må ha tiltrukket seg handelsfolk utenfra som allerede har vært engasjert i fjernhandelen og som har gjort denne typen handel til en levevei. På en slik bakgrunn er det derfor heller ikke utenkelig at de store skipsgravene i Viken og Sør-Skandinavia kan skrive seg fra en krets av stormenn, eller et dynasti som har ankommet disse områdene nettopp på denne tiden. Som det er blitt vist viser de store skipsgravene til et aristokrati som har vært sterkt involvert i tidens handels og ferdelsvirksomhet, og ettersom utbredelsen av skipsgraver i Nordvest-Europa generelt synes å følge utbredelsen av handelen, og det ikke er gjort tilsvarende funn verken i Viken eller Sør-Skandinavia fra tiden før opprettelsen av Kaupang og Hedeby, kan en slik forståelse synes plausibel.

Dermed lar det seg på et arkeologisk grunnlag gjøre å skape et bilde av et aristokrati som i større grad enn ved utsikter til jord har latt sitt tilholdssted bestemmes av utsiktene til å drive handel, og som ved overgangen til 800-tallet kan ha funnet et slikt sted i Viken og de danske områdene. Utover å anføre at en slik instans i så fall i utgangspunktet trolig har opptrådt på vegne av den danske kongemakten, er imidlertid vanskelig å komme videre med dette på et arkeologisk grunnlag og det er i en slik forbindelse heller ikke mye hjelp i det

skriftlige kildematerialet. De skriftlige kildene fra denne tiden stammer som kjent så å si i sin helhet fra landområder utenfor Skandinavia og fokuserer i overveiende grad på hendelser som har funnet sted i, eller har hatt direkte betydning for nedskriverens hjemland, mens de norrøne beretningene, som både er sene og svært usikre, bare gir summariske skildringer av tildragelser fra det tidlige 800-tallet. I tillegg til dette er det naturligvis også et problem at de få skriftlige utsagnene som omhandler skandinaviske forhold ikke uten videre kan knyttes opp mot de arkeologiske forekomstene, og det kan derfor være nok foreløpig å nøye seg med å peke på de beretninger som viser at dynastier utenfra i det minste kan ha oppsøkt, eller slått seg ned i, de dansknorske områdene i forkant av vikingtiden.

Tilreisende i skriftlige beretninger

Innenfor det senere norrøne materialet er det fortellingene om ynglingekongene som er mest aktuelle i denne sammenhengen. Denne kongeslekten skal ifølge en samlet norrøn tradisjon ha hatt tilhold i Sverige, og skal siden ha forgrenet seg inn i de norske østlandsområdene der Halvdan Kvitbein fremstilles som den første i rekken med kongemakt på norsk side. Etter Halvdan gis det imidlertid svært forskjellige fremstillinger av slektens videre maktutbredelse, og det er først i det sene sagaverket *Snorres kongesagaer* fra 1220-tallet at slekten får en klar tilknytning til Viken.

I Ari frodes *Islendingasaga* fra 1120-årene der ynglingerekken blir nevnt første gang forekommer det riktignok svært få tilleggsopplysninger om de enkelte kongene.³⁵ Det blir her trukket en linje gjennom 30 ledd fra de første ynglingekongene og frem til Harald Hårfagre, men blir ikke sagt annet om den norske grenen enn at Halvdan Kvitbein var sønn av den svenske kongen Olav Tretelgja og selv konge på opplandene, og at Harald Hårfagre var den første i slekten som ble konge over hele Norge. Den samme rekken forekommer imidlertid i en mer utfyllende form i verket *Historia Norwegie* fra siste halvdel av 1100-tallet, der det blant annet blir sagt at Halvdan ble tatt til konge av nordmennene i fjellene, og at han døde i høy alder på Toten.³⁶ Her sies det også om Halvdan Svarte ennå fire generasjoner senere kun at han arvet et rike etter sin far i fjellene, og det er først med Harald Hårfagre slekten i dette verket blir knyttet til kystområdene, dog uten at Viken, eller noen form for arverett nevnes.

Fremstillingen av ynglingekongenes maktutbredelse blir derfor vesentlig annerledes hos Snorre som etter å ha gitt en omfattende skildring av slektens bevegelse fra det svenske Uppland og inn i de norske østlandsområdene, også fremholder at Halvdan Kvitbein skal ha

³⁵ *Islendingabok* 1978: s. 15, 30, 31.

³⁶ *Historia Norwegie* 2003: s. 74, 81.

foretatt erobringer både på opplandene, i Värmland og i Vestfold.³⁷ Ifølge Snorre skal slekten så allerede i neste generasjon gjennom inngifte og arv ha tatt kontroll over hele Vestfold, og det er da også Vestfold som fra denne generasjonen av blir fremhevet som slektens sentrale maktområde og primære arverike. Noe av grunnen til dette kan ha vært et politisk motivert ønske om å markere overfor de danske kongene i Snorres egen levetid at Vestfold har vært gammelt norsk arveland, men det er også klart at det kildematerialet Snorre har basert seg på i noen grad vil kunne bidra til å bygge opp under en slik forståelse. I motsetning til de eldre forfatterne har Snorre bygd sin fremstilling på diktet *Ynglingatal*, et dikt hvis alder i dag er omdiskutert,³⁸ men som av Snorre ble holdt for å være skrevet rundt år 900, og der enkelte av de norske ynglingekongene blir knyttet til Vestfold. Anvendelsen av *Ynglingatal* har for øvrig også medført at Snorre kommer ut med en noe annen rekke av ynglingekonger enn den som er presentert i de eldre verkene, ettersom rekken i dette diktet blir ført frem til Olav Geirstadalv og Ragnvald Heidrumshære, mens Halvdan Svarte og Harald Hårfagre er utelatt. Det er derfor først gjennom Snorres egen prosatekst de to sistnevnte gis tilknytning til ynglingslekten, dette ved at Halvdan Svarte blir fremstilt som Olav Geirstadalvs halvbror.

Beretningene om ynglingekongene og deres forgrening til de norske landskapene har trolig hatt som et vesentlig formål å bidra til å høyne de senere norske kongenes status og er blant annet av den grunn svært vanskelige å forholde seg til som historiske kilder. Allikevel er det verdt å merke seg at det i Snorres versjon faktisk blir gjort rede for en bevegelse fra det svenske Uppland og frem til Viken, og at fremstillingen han gir dermed i det minste har visse ytre berøringspunkter med perspektivet som i det foregående ble anlagt på bakgrunn av skipsgravenes utbredelse. Den viktigste forskjellen her er at Snorres ynglingekonger skal ha tatt seg frem til Viken via de indre delene av Østlandet, mens Vikens skipsgraver ut fra forståelsen ovenfor vil måtte sees som levninger etter et dynasti som er ankommet sjøveien. Dessuten kan det anføres at Snorre lar ynglingekongene ankomme Viken for tidlig til at de kan gis en direkte tilknytning til skipsgravene, og at det derfor blir vel så naturlig å spørre etter en forbindelse mellom disse kongene og gravfeltet i Borre, et felt som både går lengre tilbake i tid og i seg selv kan gi assosiasjoner til feltet Gamle Uppsala i Uppland. Det knytter seg imidlertid for mange problemer til Snorres beretning om ynglingekongenes ankomst til Viken til at de innenfor oppgavens rammer kan taes opp i sin fulle bredde. Derimot vil det i løpet av oppgaven ved flere anledninger bli satt fokus på den fremstilling Snorre har gitt av maktutviklingen i Viken på 800-tallet, og det vil i det siste kapitlet bli vist at koblingen

³⁷ Snorre: del 1 s. 5-39.

³⁸ Se Krag 1991.

mellom Halvdan Svarte og Olav Geirstadalv trolig innebærer et forsøk på å opprette en slektsmessig forbindelse mellom en ætt fra innlandet og en ætt som på denne tiden har vært vel etablert i Viken. I lys av dette kan det derfor fremsettes som en mulighet at Snorre har foretatt en kobling mellom en innlandsætt, og en ætt som har ankommet Viken sjøveien.

Utover Snorres beretning om ynglingekongene finnes det ellers lite skriftlig materiale som kan bidra til å underbygge forestillingen om at grupper utenfra har ankommet Viken og de danske områdene forut for vikingtiden. Imidlertid blir det i de frankiske riksannalene i år 777 og 782 nevnt en saksisk høvding ved navn Widukind som i stedet for å underkaste seg Karl den stores herredømme skulle ha søkt tilflukt i nordmennernes land.³⁹ Denne flukten har neppe noen betydning for forståelsen av skipsgravene, men utsagnene er allikevel egnet til å vise at dynastier utenfra på denne tiden har søkt inn i de danske områdene, eller til Viken som ved overgangen til 800-tallet synes å ha vært underlagt danene. Senere i oppgaven vil det for øvrig bli vist at også sagaenes alvheimætt, en ætt som ofte blir satt i forbindelse med nedre Glomma og Tuneskipet, kan ha vært en tilreisende ætt, og at dette dynastiet muligens har ankommet området etter å ha blitt drevet ut av Northumbria på slutten av 700-tallet.

Vikingtiden

Forståelsen som er anlagt i avsnittene ovenfor innebærer selvfølgelig ikke at den alminnelige oppfatningen av vikingtiden kan snus på hodet. Som fenomen kjennetegnes vikingtiden ved at det fant sted en betydelig grad av utferd fra de skandinaviske landskapene der formålet dels bestod i å skaffe gods gjennom handel eller plyndring, og dels i å skape nye bosetninger i det fremmede. Riktignok har mange av deltagerne bare hatt midlertidige opphold utenfor Skandinavia, og det synes også klart at utenlandske handelsmenn og etter hvert misjonærer har søkt inn mot skandinaviske områder, men dette er allikevel ikke nok til å rokke ved bildet av vikingtiden som en periode preget av betydelig skandinavisk utferd.

Årsakene til denne utfersaktiviteten er naturlig nok sammensatte. Sett ut fra av en forståelse av at utfoldelsen i vikingtiden har oppstått i forlengelsen av tidligere tiders ferdsl, kan det imidlertid, som Claus Krag har gjort, stilles spørsmål om fenomenet egentlig trenger en egen forklaring eller om man ikke heller bør spørre etter spesielle faktorer som fra slutten av 700-tallet av har gjort det mer lønnsomt for skandinavernes å begynne å plyndre og herje.⁴⁰ I denne forbindelse legger Krag spesielt vekt på eksistensen av skipene og de muligheter de har gitt til lettvinnt bytte, men går også inn på de bakenforliggende forhold der han særlig

³⁹ Albrechtsen 1981: s. 11, 12.

⁴⁰ Krag 1995: s. 29.

fokuserer på det teknisk/materielle nivå i yngre jernalder og den bosetningsekspansjon som skal ha gjort seg gjeldende i de norske områdene i det samme tidsrommet.⁴¹

Ifølge Krag⁴² finner man i vikingtidens samfunn både vekst og betydelige materielle ressurser som har lagt forholdene til rette for en økt jordbruksproduksjon og har gjort det mulig å absorbere en ikke liten befolkningsøkning. Samtidig hevder han at en folkeøkning i sin tur vil ha bidratt til å legge ytterligere press på jordressursene, og skisserer dermed en utvikling der befolkningens ve og vel har vært betinget av muligheten til fortsatt vekst i den indre bosetningen, en vekst han selv mener før eller siden har nådd en grense i visse deler av landet. I en slik situasjon hevder så Krag at fattigdom kunne blitt resultatet, men at datidens nordboere gjennom sin tekniske kunnskap knyttet til skipsbygging og jernproduksjon ikke bare har vært i stand til å utnytte mulighetene hjemme, men også dem som måtte søkes ute. Svaret på slike kriser kunne derfor ifølge Krag være ny og forbedret produksjon, men også, forutsatt at det bød seg en mulighet til gevinst eller ekspansjon ute, krig og plyndring eller utvandring.

Krag har dermed valgt å se vikingtidens plyndrings og koloniseringsferder både som et svar på en krise, eller en potensiell sådan, og som et utslag av skandinavenes fremskredne tekniske kompetanse. I lys av en slik forståelse vil det derfor være en mulighet for, slik den danske historikeren Johannes Steenstrup har foreslått i boken *Normannerne* fra 1876, at det første voldelige toktet er blitt utløst av en eller annen tilfeldig begivenhet - for eksempel et av de mange uår som nevnes i de frankiske samtidkildene - og at dette toktets suksess så har gitt støtet til stadig nye inntil en slik levevei er blitt erkjent som den enkleste måten å skaffe seg underhold på.⁴³ Men vel så sannsynlig er det, tatt i betraktning den handelsutvikling som synes å ha funnet sted forut for vikingtiden, at de første voldelige anslagene er blitt utført av enkelte våpenføre grupper som har hatt tilknytning til handelen, og at det er disse gruppens fremganger som har vekket skandinavenes forhåpninger om, i bokstavelig forstand, å kunne slå seg frem i utlendighet.

Det er imidlertid ikke bare forholdene innad i Skandinavia, eller skandinavenes egne ferdigheter, som har hatt betydning i denne sammenhengen. For at slike tokter skulle kunne gjennomføres måtte også omstendighetene i det øvrige Nordvest-Europa ligge til rette, noe som absolutt synes å ha vært tilfelle i årene frem mot de første kjente anslagene. Ifølge den engelske historikeren Frank Stenton var særlig frankernes erobring av de frisiske kystene på

⁴¹ *Ibid*: s. 31.

⁴² Argumentene her er hentet fra *ibid*: s. 31, 49.

⁴³ Steenstrup 1972: s. 256, 257.

770-tallet utslagsgivende i så måte, ettersom denne erobringen skulle ha medført at det han her omtalte som danske eventyrere fikk fritt spillerom i Nordsjøen.⁴⁴ I denne forbindelse hevdet Stenton at det frankiske kongedømmet aldri ble sterkt nok til sjøs til å kunne beskytte den nye kystlinjen, samt at ingen engelske konger på denne tiden synes å ha hatt kommandoen over en flåte. Med den frisiske sjømakten redusert til en ubetydelighet mente han derfor at så vel de britiske som de frankiske kystene fra nå av var prisgitt en hvilken som helst dansk ekspedisjon med styrke nok til å overvinne den lokale motstanden på landingsstedet.

Stentons vektlegging av de ytre omstendighetene bidrar dermed til å utfylle bildet av vikingtidsfenomenet. Det kan imidlertid være på sin plass å knytte enkelte kommentarer til påstanden om at det var danske eventyrere som var aktive i de sydlige delene av Nordsjøen, ettersom en slik påstand på ingen måte er uproblematisk. Ifølge Stenton, som allerede hadde foretatt en skarp differensiering mellom daner, svensker og nordmenn, var det danene som på 800-tallet kom til å herje, og etter hvert invadere, de engelske og frankiske landskapene, mens de norske eventyrene, etter sporadiske plyndringer i de engelske områdene på slutten av 700-tallet, i det neste århundret hovedsakelig kom til å ferdes via øyene nord og vest for Skottland, og til Irland.⁴⁵

Spørsmålet som kan reises her er om betegnelsen daner er dekkende for de grupper som herjet i England og Frankerriket på 800-tallet, eller om Stenton i for stor grad har latt sin forståelse påvirke av språkbruken i de samtidige kildene og av de senere tiders nasjonale grensedragninger, og dermed har etablert et for skarpt skille mellom norske og danske eventyrere. Riktignok blir herjingsmennene i de engelske og frankiske kildene - ved siden av hedninger, pirater, eller normannere, det vil si menn fra nord - omtalt som daner, men dette innebærer allikevel ikke at det ikke bak betegnelsen kan skjule seg mennesker fra de norske områdene. Som det er blitt vist tidligere synes engelske annalister ennå på 800-tallet å ha oppfattet de hordalendinger som drepte fogden i Portland som daner, noe som kan tyde på at man, i det minste frem til farmannen Ottar ga sin beretning til kong Alfred på slutten av 800-tallet, bare har hatt vage forestillinger om de innbyrdes forskjellene mellom folkeferdene i Skandinavia. I de frankiske kildene finnes det derimot ingen slike konkrete eksempler på at befolkningsgruppene er blitt blandet sammen. Men ettersom frankerne gjennom sitt naboskap og sin krigføring mot danene først og fremst har hatt kunnskap danske forhold, er det absolutt en mulighet for at betegnelsen daner i enkelte tilfeller kan ha blitt anvendt som en generell

⁴⁴ Stenton 2001: s. 240.

⁴⁵ *Ibid*: s. 239.

betegnelse på de ekspedisjoner som kom nordfra. Utover dette er det naturligvis også rimelig å anta, tatt i betraktning den langavrigge innflytelse danene synes å hatt i Viken, at folk herfra enten har tatt del i, eller selv stått bak, ekspedisjoner som av annalistene er blitt oppfattet som danske.

Disse innvendingene viser dermed hvor vanskelig det er å opprette et bastant skille mellom norske og danske virkeområder, dog uten at de rokker ved Stentons hovedpoeng som var at skandinaviske eventyrere i takt med reduksjonen i den frisiske sjømakten kan ha fått fritt spillerom i Nordsjøen. Når det gjelder dette poenget er det imidlertid viktig å være klar over at Stenton her kun har valgt å påpeke enkelte forutsetninger som har ligget til grunn for at skandinavernes skulle kunne ta seg til rette, og at han ikke har gitt noen forklaring på hvorfor de også kom til å utnytte sin maritime overlegenhet til å ta til med plyndring og herjing. En slik forklaring kunne ellers, i tråd med de antagelser som er anført tidligere, bestå i at grupper av våpenføre handelsmenn, da med god kjennskap til de europeiske kystene, gjennom erkjennelsen av sin overlegenhet rett og slett har funnet det hensiktsmessig å gå over til, eller å spe på handelen med, plyndringsvirksomhet.

Det er imidlertid også viktig å ta med i betraktningen at skandinavernes i takt med sin økte innflytelse på den vesteuropeiske handelen frem mot slutten av 700-tallet sannsynligvis er blitt møtt med større grad av politisk og religiøs motstand, og at plyndringene derfor kan ha blitt ansett som et middel til å opprettholde de etablerte tilgangene fra Vest-Europa.⁴⁶ På denne tiden ville en eventuell begrensning i adgangen til de vesteuropeiske landskapene, ved siden av å redusere skandinavernes muligheter til å opprette en ny tilværelse i det fremmede, ha medført et merkbart tilbakeslag for skandinavisk handelsvirksomhet, og ikke minst da for mulighetene til å innføre luksus og prestisjegjenstander. Som det vil bli vist har tilgangen på slike gjenstander hatt en vesentlig innvirkning på den enkelte stormanns evne til å hevde seg i det interne skandinaviske maktspeillet, og noe av bakgrunnen for herjingstoktene kan derfor også ha vært nødvendigheten av å opprettholde tilførselen av denne type maktmidler. Trolig har nettopp utenlandske prestisjevarer, i det minste i de delene av Skandinavia som over tid har vært influert av langdistansehandelen, utgjort et stadig viktigere element i kampen for å vinne tilhengere og oppnå makt, og det er derfor ikke usannsynlig at en redusert tilgang på slike gjenstander har vært en medvirkende årsak til de voldelige toktene.

⁴⁶ Allerede i 792, før angrepet på Lindisfarne, skal Offa av Mercia ha organisert et forsvar mot såkalte hedenske sjømenn, se Stylegar 1997: s. 103. Dette kan muligens, i likhet med Alkuins brev til Æthelred, forståes om en motstand mot skandinavernes nærvær generelt; Alkuin, se Loyn og Percival 1975: s. 107-109.

Gaveøkonomi og plyndringsøkonomi.

Forbindelsene mellom en gaveøkonomi, makt og plyndring i vikingtidens samfunn er blitt påpekt av blant andre arkeologen Frans-Arne Stylegar. I artikkelen ”Trekk av vikingtidens plyndringsøkonomi i Østfold”, en artikkel der formålet er å få frem sammenhengen mellom vikingtidens organiserte plyndringer og fremveksten av et indre herredømme i Østfold, har Stylegar blant annet forsøkt å vise hvilken avgjørende betydning gavegivning og plyndring har hatt for å kunne oppnå og utøve makt i et vikingtidssamfunn.⁴⁷ Stylegar har i denne forbindelse argumentert for at høvdingens maktgrunnlag først og fremst har vært basert på muligheten til å knytte til seg følgeslagere og opprettholde avhengighetsbånd, og ikke på muligheten til regelmessig å avkreve bøndene en del av deres overskudd.⁴⁸ Han tolker derfor makten i et slikt forstatlig samfunn som noe som ble utøvet over grupper av mennesker, og ikke over jordeiendom, og hevder at det var tilhørighet til et kollektiv som var den sentrale organisasjonsformen, da i motsetning til i en stat der tilhørigheten blir bestemt av at man bor innenfor en gitt territoriell enhet.

Stylegar⁴⁹ bruker ellers begrepene høvdingdømme eller krigersamfunn om vikingtidens samfunn, og hevder at høvdingene og stormennene var herrer, men at de mer enn noe annet var gavmilde givere av våpen, gullringer og av store gjestebud. Ifølge Stylegar var det bare ved å gi gaver, og helst rike sådanne, en høvding kunne opprettholde sin posisjon vis a vis andre høvdinge, og ettersom rikdommene som inngikk i denne gaveutvekslingen ikke kom fra rike avlinger alene mener han at høvdingene eller stormennene også måtte opptre som krigsherrer. Han anser derfor krig og plyndring som høyst nødvendige foretak for å holde gavegivningen ved like, og hevder at hensikten med en slik ekstern eksploatering har vært å skaffe høvdingen rikdom, ry og ære slik at de største krigerne kunne lokkes til hans følge og de mektigste stormennene vinnes som allierte.

Dermed trekker Stylegar⁵⁰ en klar forbindelseslinje mellom vikingtidens maktpolitikk, plyndringsvirksomhet og gavegivning, og han uttaler da også at plyndringsøkonomien ble ledsaget av en hjemlig gaveøkonomi og at de to økonomitypene forutsetter hverandre. For øvrig påpeker han i artikkelen at det ikke bare var plyndringer som ga vikingene tilgang på luksusgjenstander til bruk i den hjemlige gaveøkonomien, men at plyndringene også kunne gå hånd i hånd med fredelig handel. I denne sammenhengen poengterer han imidlertid at

⁴⁷ Stylegar 1997: s. 95-108.

⁴⁸ *Ibid.*: s. 96, 97.

⁴⁹ Argumentasjonen her er hentet fra *ibid.*: s. 96, 103.

⁵⁰ Argumentasjonen her er hentet fra *ibid.*: s. 103, 104, 105.

vikingene enten de handlet eller plyndret gjorde dette med våpen i hånd, og at de først og fremst var krigere.

Det lar seg naturligvis vanskelig gjøre å bestride plyndringsvirksomhetens sentrale betydning for den interne gaveøkonomi og maktutvikling i vikingtiden. Allikevel kan det være på sin plass å videreføre enkelte betraktninger fra forrige avsnitt vedrørende plyndringenes, eller plyndringsøkonomiens, oppkomst, ettersom Stylegar ikke problematiserer dette. Som kjent er det først i de siste årtiene av 700-tallet det forekommer beretninger om skandinaviske plyndringer i Vest-Europa, og selv om spredte plyndringer selvfølgelig kan ha funnet sted også tidligere, blir det først fra denne tiden av - eventuelt i løpet av tiårene frem mot midten av 800-tallet da toktene synes å ha tiltatt i omfang - at plyndringsøkonomi kan regnes som en etablert størrelse. Forut for disse første registrerte plyndringene må det derimot anses som rimelig at skandinavenes samkvem med vesteuropeerne stort sett har vært basert på gjensidig og fredelig handelsvirksomhet.

Like fullt er det nærliggende å anta at en utvidelse av dette handelssamkvemmet, slik det synes å ha skjedd på 700-tallet, også har bidratt til å bane vei for en plyndringsøkonomi. Trolig har et økt handelssamkvem fått direkte innvirkning på de lokale maktforholdene både ved at eksterne gjenstander har kommet til å utgjøre en stadig viktigere faktor innenfor den tradisjonelle gaveøkonomien, og ved at flere aktører har kunnet anskaffe midler til å delta i det interne maktkapløpet. Dermed kan det gjennom en økt handelsvirksomhet ha blitt lagt til rette for en større grad av innbyrdes rivalisering i de skandinaviske områdene, der stadig nye potentater har sett seg i stand til å utfordre den etablerte makteliten, og der tilgangen på eksterne rikdommer har vært et nødvendig kriterium for å hevde seg i kampen. Som det ble fremholdt i forrige avsnitt kan derfor en begrensning i tilgangen som følge av motstand mot skandinavisk virksomhet i Vest-Europa, ha vært en medvirkende årsak til at skandinavenes i større grad gikk over til plyndring. Med den betydning slike eksterne rikdommer synes å ha fått for skandinavisk maktpolitikk ville tilgangen på slike midler for enkelte stormenn kunne innebære et være eller ikke være, og det er rimelig å anta at noen i en slik situasjon har vært villige til å ty til vold. I lys av dette vil derfor det økte behov for eksterne ressurser som var oppstått gjennom handelen kunne sees som en viktig del av bakgrunnen for skandinavenes overgang til en mer plyndringsbasert økonomi.

Viken og Syd-Skandinavia

Perspektivet som er anlagt i det foregående er kanskje spesielt relevant som et bakteppe for vikingtidsferdselen fra Viken og de sydskandinaviske områdene. Som vi har sett var det blitt

opprettet et handelssenter ved Ribe allerede på begynnelsen av 700-tallet, og det må antas at eksterne gjenstander i det minste fra denne tiden er blitt en stadig mer integrert del av den lokale gaveøkonomien, så vel i de danske, som i tilliggende ressursområder som Viken. Det er derfor sannsynlig at jakten på eksterne ressurser til bruk i gaveøkonomien har utgjort en vesentlig del av motivasjonen bak de senere toktene som utgikk fra disse områdene, og at plyndringsøkonomien her er blitt spesielt viktig i det interne maktspeillet.

I Stylegars artikkel blir det som nevnt fokusert på plyndringsøkonomiens betydning i Østfold. Stylegar anslår her at en plyndringsøkonomi i Østfold kan dateres tilbake til 800-tallet eller tidligere, og prøver ellers i artikkelen å vise hvor viktig en slik type økonomi har vært for den senere etableringen av et indre herredømme i fylket.⁵¹ I denne forbindelse hevder han at det var de organisasjoner som vokste frem for å gjennomføre plyndringsferdene, eller plyndringsøkonomiens utviklede former for herredømme, som etter hvert ble omdannet til instrumenter for intern tilegnelse og redskaper for å belaste bøndene med fiskale plikter, en overgang han oppfatter som en særegenhet ved statsdannelsesprosessen i Østfold.

For å underbygge plyndringsøkonomiens betydning i Østfold har Stylegar for øvrig valgt å trekke frem blant annet praktgjenstandene fra Rolvsøy som han hevder er brakt inn i fylket ved ekstern plyndring og siden fordelt gjennom gaveøkonomiens kryssende nettverk av gaver og gjengaver.⁵² En slik tolkning vil imidlertid også måtte omfatte gjenstandene fra de rike skipsgravene i Vestfold og Sør-Skandinavia, og gjennom spredningen av disse gravene vil det derfor kunne støttes opp under en antagelse om at plyndringsøkonomien, i det minste i det første århundret av vikingtiden, har hatt vesentlig betydning både Viken som sådan, og i de danske farvannene. Dette vil for så vidt også kunne fremgå av det senere sagamaterialet der Ragnar Lodbrok i diverse fremstillinger blir tilkjent kongeverdigheten i Danmark, Vest-Götaland og hele det øvrige Viken, og der Olav Geirstadalv blir fremstilt som makthaver i Vestfold.⁵³ I diktet *Ynglingatal* som Snorre bygger sin fortelling på, sies det om Olav at han var en kampglad hærekonge, noe som trolig innebærer at han i stor grad har basert sin makt på hærfang og plyndringsvirksomhet, mens Ragnar, gjennom det samlede sagamaterialet på mange måter fremstår som selve urtypen på en omreisende og plyndrende viking.

I boken *Scandinavian Kings in the British Isles 850-880* fra 1977, har historikeren Alfred P. Smyth forsøkt å tegne et bilde av utviklingen i Viken og de danske områdene i den

⁵¹ *Ibid*: s. 98, 102.

⁵² *Ibid*: s. 105.

⁵³ Om Ragnars maktområder se Saxo 1985: del 1 s. 357-360; Snorre: del 1 s. 57; Lund og Friis-Jensen 1984: s. 96, 101. Om Olavs, se Snorre 1979, del 1 s. 38, 39, 41.

første halvdel av 800-tallet.⁵⁴ Smyth baserer seg her på beretningene om Ragnar Lodbrok, og selv om han innrømmer at mye av det som er skrevet må betraktes som folkløse, mener han at disse beretningene ved å bli satt opp mot tidlige frankiske kilder kan bidra til å gi et innblikk i den politiske utviklingen i regionen. I denne forbindelse hevder Smyth at Viken og de danske landskapene som helhet har vært den viktigste politiske regionen i Skandinavia på denne tiden, og at Ragnar trolig kan forstås som en viking som har ledet et følge bestående av eventyrere fra Vestfold i nord, til de danske øyene i sør. I forlengelsen av dette skisserer han så en utvikling der eventyrere og unge krigere i stadig større antall har søkt til øyene i Kattegat hvor de under Ragnars ledelse har dannet krigersammenslutninger eller piratbander som har utpint kystene av Skagerrak, Kattegat fra Viken til Skjællend. Ifølge Smyth kunne imidlertid ikke en slik krigerstyrke på de danske øyene underholdes i det uendelige, og han mener derfor at det bare var et spørsmål om tid før den strømmet ut i Nordsjøen og gikk løs på de britiske og frankiske kystene.

Bakgrunnen for et slikt scenario må ifølge Smyth dels søkes i det befolkningspresset som synes å ha gjort seg gjeldende i Skandinavia, og dels i den uro som oppstod i de danske kongedømmene etter kong Godfreds død i år 810.⁵⁵ Imidlertid lar det seg også gjøre å bygge opp under en slik forståelse på bakgrunn av den handelsutvikling som ble skissert tidligere i kapitlet. Som det ble fremholdt her var det fra dansk hold allerede på begynnelsen av 800-tallet tatt grep for å sikre tilgangene fra transithandelen mellom Vest-Europa og Østersjøen og blitt lagt til rette for en selvstendig skandinavisk handelsvirksomhet utenfor den frankiske keisermaktens rekkevidde. I denne sammenheng ble det også påpekt en forbindelse mellom handelsutbredelsen og forekomsten av rike skipsgraver, og ettersom funn av slike graver fra tiden før 800-tallet kun er gjort utenfor Viken og de danske områdene, ble det hevdet at de senere gravene fra Hedeby, Ladby, Vestfold og Østfold, muligens viste til stormannsætter eller dynastier som i takt med handelens økte betydning hadde trukket inn i disse områdene.

Dette vil i så fall kunne bety at Viken og de danske områdene frem mot vikingtiden har opplevd et økt tilsig av stormenn som allerede har vært etablert i langdistansehandelen, og som har basert sin makt på rikdommer som kunne anskaffes gjennom handelsferdselen. Slike stormenn har utvilsomt hatt kapasitet både til å utfordre de lokale makthaverne, og til selv å opprette et herredømme, og har neppe vært svært forskjellige fra de sagakonger som i den første halvdel av 800-tallet er blitt knyttet til regionen. Det er derfor heller ikke noen urimelig antagelse at de senere sagakongene viser til nettopp slike stormenn, som etter lang

⁵⁴ Smyth 1977: s. 1-35, se særlig s. 1, 29-31, 33.

⁵⁵ *Ibid.*: s. 32, 33.

tids handelsvirksomhet har slått seg ned i, og klart å tilrive seg makt i regionen.

Denne typen stormenn vil trolig - i det minste innenfor den kontekst som er angitt ovenfor - i større grad enn de makthavere som allerede har vært etablert i regionen kunne sammenlignes med såkalte *big-men*, en type leder som i den antropologiske litteraturen blir knyttet til samfunn uten, eller med svak, sentralmakt. Til forskjell fra en *chief*, som styrer i kraft av sine slektsbestemte rettigheter til embete eller tittel, kan en *big-man* forstås som en leder som oppnår makt i kraft av sine personlige kvaliteter, og som etablerer sine fraksjoner ved overtalelse og manipulasjon og oppnår lojalitet gjennom fremvisning av vellykkethet og en nøye uttenkt distribusjon av ressurser.⁵⁶ I følge historikeren Ole Steinar Tøtlandsmo, som blant annet har påpekt *big-man*-strategiens betydning for maktutviklingen i vikingtiden, ville en slik leder beholde makten så lenge han var i stand til å tilføre systemet stadig nye verdier, mens et opphør i tilførselene ville føre til at systemet pulveriseres.⁵⁷ Dermed får dette systemet, som Tøtlandsmo også fremholder,⁵⁸ en svært ekspansiv karakter, og kan i seg selv ha bidratt til at denne typen stormenn har måttet utvide sin virksomhet til stadig nye områder.

Uten at det lar seg gjøre å rendyrke en slik ledertype synes det klart at stormenn som har basert seg på langdistansehandel og *big-man*-strategi, ved inngangen til vikingtiden, har hatt gode kår i Viken og de danske områdene. Som det er blitt vist har langdistansehandelen her fått en stadig større betydning fra begynnelsen av 700-tallet av, noe som må kunne sees som en vesentlig årsak til at slike stormenn har funnet dem interessante å operere i, samtidig som den tilgang slike stormenn har hatt på eksterne midler har gitt gode forutsetninger for å lykkes i de lokale maktkampene. Trolig har også handels og ferdselsvirksomheten i kraft av sin økte betydning og innvirkning på den lokale strukturen, blitt et stadig viktigere alternativ for befolkningen, og det må kunne antas at så vel tiltrekningskraften i en slik levemåte, som folkeøkningen og den uro som etter hvert gjorde seg gjeldende i de danske kongedømmene, har bidratt til å forsterke rekrutteringen til disse miljøene.

Dermed kan det på en slik bakgrunn skisseres et scenario ikke helt ulikt det som ble presentert av Smyth, der handels og ferdselsbaserte stormenn har stilt seg i spissen for en stadig økende skare av løse eksistenser, og der plyndring, og etter hvert større organiserte plyndringstokter er blitt ansett som nødvendige for å opprettholde ressurstilgangene. I et slikt perspektiv kan derfor de store toktene som utgikk fra Viken og de danske områdene utover 800-tallet forstås som en videreføring av handelsferdselen, der stormenn som først hadde

⁵⁶ Se Monclair 2003: s. 43.

⁵⁷ Tøtlandsmo 1996: s. 109.

⁵⁸ *Ibid.*: s. 93, 109.

begynt å operere i de skandinaviske farvannene på grunn av et gunstig handelsklima, nok en gang har forflyttet sin virksomhet til nye områder.

Oppsummering

Det har i dette kapitlet vært en målsetting å skille ut enkelte trekk som kan bidra til å belyse utviklingen i de sydiskandinaviske områdene frem mot vikingtiden for på den måten å kunne oppnå en forståelse av det miljø stormmennene i de senere skipsgravene har operert i. I denne forbindelse er det særlig blitt lagt vekt på å få frem at kontakten mellom Skandinavia og det øvrige Europa går lengre tilbake enn til de første vikingtoktene, og at deler av Skandinavia allerede med opprettelsen av Ribe på begynnelsen av 700-tallet er blitt trukket inn i et større europeisk handelsnettverk. Det er imidlertid også blitt argumentert for at skandinavene mot slutten av 700-tallet har tilegnet seg stadig større initiativ innenfor langdistansehandelen, og at det i de danske områdene og Viken - dels som et svar på frankernes ekspansjon i syd - er blitt opprettet et eget handelsområde basert på transitt-handelen mellom De britiske øyer og Østersjøen.

Opprettelsen av dette handelsområdet er ellers blitt tillagt en vesentlig betydning for forståelsen av de rike skipsgravene. I og med at graver av denne typen synes å representere stormenn som har hatt nær tilknytning til tidens handelsvirksomhet, og det frem til 800-tallet kun er gjort funn av slike graver utenfor Viken og de danske områdene, er det blitt fremsatt som en mulighet at de senere gravene kan vise til ætter som har trukket inn i disse områdene i takt med at handelen har fått økt betydning. Det er dermed blitt argumentert for at Viken og de danske områdene kan ha fått en økt tilstrømning av stormenn som har bygget sin makt på rikdommer som kunne anskaffes gjennom handelen, og som har vært i stand til å påvirke den lokale strukturen og utfordre lokale makthavere.

I kapitlet er det også blitt foretatt en drøfting av forutsetningene for den utfordring og de herjingstokter som kjennetegner vikingtiden. Det er i denne forbindelse blitt redegjort for en sammensatt bakgrunn der skandinavisk folkevekst og teknisk kyndighet knyttet til skipsfart og jernproduksjon, samt erkjennelse av egen stridsstyrke og en gunstig politisk utvikling i Vest-Europa, er blitt ansett som vesentlige komponenter. Tatt i betraktning den langvarige handelskontakten mellom Skandinavia og Vest-Europa før vikingtiden, og den betydning eksterne tilførsler dermed har fått for den lokale maktutviklingen, er det imidlertid også blitt fremholdt at de voldelige plyndringene kan ha blitt foranlediget av en økt politisk motstand mot å la skandinaviske handelsmenn få adgang til de vesteuropeiske handelsmarkedene. Når

det gjelder forståelsen av toktene fra Viken og de danske områdene har naturligvis alle disse komponentene vært viktige, men det er her lagt særlig vekt på handelens betydning og den tiltrekning disse områdene har hatt på den typen stormenn som allerede har vært involvert i handelsvirksomheten. I denne forbindelse er det blitt anført at nettopp slike stormenn vil ha hatt gode forutsetninger for å lykkes i det lokale maktspeillet og at de i kraft av den generelle utviklingen i området og egen tilgang på eksterne midler har hatt gode muligheter til å samle tilhengere. Det er imidlertid også blitt vist at slike stormenn har vært spesielt avhengige av eksterne tilførsler for å kunne opprettholde sitt maktgrunnlag, og at de derfor, for å kunne sikre tilgangene, har funnet det nødvendig å ty til plyndringsvirksomhet. Dermed kan også plyndringsferdene herfra forstås som en videreføring av handelsferdselen.

Kapittel 2 - Danmark og Viken 813 til 854, utferd og oppløsning

Målsettingen i dette kapitlet er å komme nærmere en forståelse av utviklingen i Viken i den første halvdel av 800-tallet. Utover de senere sagaberetningene finnes det imidlertid bare et fåtall kildeutsagn som sier noe direkte om Viken i denne perioden, og for å kunne basere fremstillingen på samtidig kildemateriale vil derfor hovedvekten bli lagt på utviklingen i de danske områdene, der særlig de frankiske samtidskildene bidrar til å gi et visst innsyn. I lys av dette vil derfor de opplysninger som forekommer om Viken bli forstått på bakgrunn av den maktutvikling som synes å ha funnet sted i de danske områdene, noe som innebærer en justering i forhold til perspektivene som er blitt utviklet i foregående kapittel, og som først og fremst må sees som en innrømmelse overfor det tilgjengelige kildematerialet. Imidlertid lar en slik tilnæringsmåte seg også forsvare ved det herredømmet danene over lengre tid har hatt i Viken og den betydning maktutviklingen i de danske områdene dermed har hatt for utviklingen i regionen som sådan.

For å kunne utfylle bildet vil det for øvrig bli gjort bruk av senere sagaberetninger og sekundærlitteratur, samt av farmannen Ottars berømte reiseberetning fra den siste halvdel av 800-tallet. Sammen med et frankisk utsagn fra begynnelsen av århundret er det nettopp Ottars beretning som klart viser den danske innflytelsen i Viken, men denne beretningen kan også synes å vise at de vestlige delene av Viken etter hvert har fått en sterkere norsk tilknytning, og at danenes innflytelse i løpet av århundret er blitt svekket. Dermed blir det også en viktig målsetting å forsøke å belyse noen av de omstendighetene som har muliggjort en slik utvikling, og spesielt da den maktoppløsning og store grad av utferd som synes å ha preget de danske områdene.

Vikens danske tilknytning

Betoningen av dansk innflytelse eller herredømme i Viken er imidlertid ikke uproblematisk. En slik forståelse kan lett gi inntrykk av en bastant tilknytning til en fastlagt og territoriell kongemakt, og dermed gi et preg av en nasjonstilhørighet som i det minste for 800-tallets vedkommende vil måtte fortone seg som en anakronisme. Et bedre utgangspunkt vil derfor kanskje kunne bestå i å betrakte Viken som et eget, løst avgrenset, landskapsområde der tilknytningen til de senere nasjonalstatene mer enn som en fast tilknytning kan sees som et uttrykk for en maktpolitisk eller kulturell orientering i en bestemt retning, og der alliansene utad har oppstått dels på lokalt initiativ og dels under påtrykk av en ytre maktinstans, enten ved tvang eller frivillig lojalitet. På en slik bakgrunn kan derfor Viken la seg forstå som et

landskapsområde som ofte er inngått i en politisk enhet med det vi i dag kaller Danmark, men også som et område der det i perioder av svekket dansk maktnærvær har åpnet seg muligheter både for selvstendig lokal maktutøvelse og for en økt innflytelse fra dynastier med norsk tilknytning.

Som det er blitt vist i innledningen kan det ut fra Ottars beretning synes å fremgå at den danske innflytelsen i Viken har vært svakere i den siste halvdel av 800-tallet enn på begynnelsen av århundret. Det kan imidlertid, før vi går videre med denne problematikken, være verdt å se noe nærmere på selve beretningen, ettersom den inneholder flere relevante opplysninger om forholdene i Viken og de danske områdene, og det i en tid da stormennene som er hauglagt i Vikens senere skipsgraver fremdeles har vært i live.

Beretningen er nedskrevet ved kong Alfreds hoff i Wessex, og står som en tilføyelse til den oldengelske oversettelsen av Orosius verdenshistorie som skal ha blitt utarbeidet på Alfreds initiativ i løpet av de siste årtiene av 800-tallet.¹ Det lar seg imidlertid ikke gjøre å fastslå eksakt når Ottar foretok sin reise, men det er sannsynlig nedskrivningen har funnet sted etter 871 da Alfred da Alfred ble konge i Wessex. Trolig er den også blitt nedskrevet direkte av en av de lærde ved hoffet etter samtaler med Ottar og ligger dermed nær opptil å være en førstehåndsberetning om forholdene i regionen. Riktignok må det taes høyde for at det kan ha oppstått misforståelser under oversettelsen, og at nedskrivningen kan ha gitt rom for unøyaktigheter, men det er ingen grunn til å anta at nedskriveren ikke har gjort sitt beste for å videreformidle de opplysninger han har fått, eller at Ottar har gitt fra seg opplysninger som ikke er i overensstemmelse med hans egen virkelighetsoppfatning.

I inneværende sammenheng er det særlig de siste avsnittene som er interessante.² Her fremgår det at Ottar, etter å ha reist langsmed norskekysten skulle ha ankommet Skiringssal, og at han deretter brukte fem dager på å seile til handelsbyen Hedeby som tilhørte danene. I forbindelse med reisen til Hedeby sies det så at han først hadde Danmark på babords side og det åpne havet på styrbord i tre dager, og videre at han de siste to dagene hadde Jylland og Sillende og mange andre øyer til styrbord, og til babord de øyene som tilhører Danmark. I og med at Skiringssal synes å ha vært det samme stedet som Kaupang i Vestfold, betyr dette at Ottar har krysset tvers over fjorden og siden fulgt fastlandet sørover, og at det Danmark han fikk på babords side dermed har vært deler av det østlige Viken og dagens sydsvenske landskaper.

Det fremgår imidlertid ikke hvor langt nord landskapsområdet Danmark har strukket

¹ Se Lund 1983: om Alfreds medvirkning s. 8, 10; Ottars beretning, s. 20-24.

² *Ibid*: s. 23, 24.

seg. Hvis Ottar har krysset tvers over fjorden fra Skiringssal har han sannsynligvis nådd land sør for Hvalerøyene i Østfold, og betegnelsen Danmark vil dermed strengt tatt bare omfatte landskapene fra Bohuslän og sørover. Som det er blitt fremholdt av Frans-Arne Stylegar og Per Norseng går det imidlertid et belte så å si tvers gjennom Østfold fra Halden til Moss der det er gjort svært få gravfunn fra yngre jernalder.³ Ettersom bygdene innenfor beltet synes å ha mye tilfelles med resten av Østlandet, mens de ytre er blitt sammenlignet med Bohuslän og det sørsandinaviske området, er det derfor mulig at grensen for et dansk område kan ha gått nettopp her, og at bygder som Tune og Rolvsøy - og sagaenes Alvheim - har utgjort de ytterste utpostene i et maktområde med sterke relasjoner sørover.

Men det er også andre uklarheter knyttet til forståelsen av det Danmark som nevnes av Ottar. Begrepet mark lar seg etymologisk definere som grense, utmark eller grenseland,⁴ og betegnelsen Danmark kan dermed gi en mulig pekepinn om at områdene opprinnelig har hørt inn under en sørsandinavisk sentralmakt, og er blitt karakterisert som en del av denne maktinstansens periferi. Det er imidlertid lite som tyder på at en slik sentral maktinstans har hatt noen form for overherredømme i disse områdene på den tiden Ottar foretok sin reise. I Ottars beretning sies det som kjent at han de siste to dagene før han kom til Hedeby hadde Jylland og Sillende og mange øyer til styrbord, og til babord de øyer som tilhører Danmark. Dette synes å innebære at Ottar har oppfattet landskapet Danmark som en egen maktenhet som også har kontrollert de østlige danske øyene, da sannsynligvis både Sjælland, Lolland og Falster, mens Sillende og Jylland er blitt ansett som en separat størrelse.

Det ser dermed ut til at Ottar i den siste halvdel av 800-tallet skiller mellom minst to danske maktområder. Dette skillet faller for øvrig sammen med distinksjonen som foretas mellom norddaner og syddaner i den oldengelske innledningen til Ottars beskrivelse - en innledning som skal være en original tilføyelse og ikke en oversettelse av Orosius' verk - der det sies at norddanene bor nord og øst for syddanene, både på fastlandet og på øyene.⁵ I tillegg til dette kan Ottars beretning som nevnt også synes å vise at de vestlige delene av Viken på denne tiden har vært under norsk innflytelse, noe som i så fall har bidratt til en ytterligere fragmentering av de danske maktområdene.

Som det fremgikk av beretningen hadde Ottar før han kom til Skiringssal foretatt en reise langs norskekysten. Denne kyststrekningen kalles i den oldengelske teksten Nordweg, og det blir i beretningen fremholdt at Ottar skulle ha hatt dette Norge på babords side, helt

³ Norseng et al 2003: s. 331, 332.

⁴ Falk og Torp 1992: s. 500.

⁵ Lund 1983: om innledningen Orosius' se s. 10; distinksjonen mellom nord og syddaner, s. 19.

til han kom frem til Skiringssal.⁶ Trolig har denne betegnelsen en handels og ferdselshistorisk opprinnelse, og selv om det i den senere *Orknøyningenes saga* brukt et likelydende navn på det riket kong Nor skulle ha underlagt seg,⁷ er det sannsynlig at det ennå på Ottars tid først og fremst har utgjort en betegnelse på ferdselsstrekningen langs kysten. Imidlertid fremgår det også av beretningen at Nordweg i stor grad sammenfaller med det Ottar benevner som nordmennes land,⁸ noe som åpner for å se betegnelsen Nordweg om reisestrekningen helt frem til Skiringssal som en indikasjon på en norsk tilknytning i området.

Det kan dermed se ut til at maktforholdene i Viken har vært vesentlig annerledes på Ottars tid enn på begynnelsen av 800-tallet, og at danenes makt i løpet av perioden er blitt svekket. Det finnes imidlertid ingen kilder som viser på hvilken måte, eller når dette kan ha skjedd, men det synes i det minste helt klart at svekkelsen må ha inntrådt en gang etter år 813, da Westarfolda, eller Vestfold, i en frankisk annalnotis sies å være den fjerneste egn mot nordvest i danenes rike.⁹

Vestfold år 813

Annalnotisen fra 813 må anses som meget sentral når det gjelder forståelsen av de politiske forholdene i Viken på begynnelsen av 800-tallet. Ved siden av en notis fra 843¹⁰ er dette det eneste frankiske kildeutsagnet som meddeler noe direkte om Viken på denne tiden, men det er også viktig fordi det gir et innblikk i hendelser som har hatt en vesentlig betydning for de danske områdene som sådan. Etter kong Godfreds ble drept i år 810 var det blitt innledet forhandlinger mellom den frankiske og danske kongemakten, og i notisen fra 813 blir det gjort rede for en endelig fredsslutning som skulle ha blitt inngått mellom en gruppe frankiske og saksiske, og 16 danske stormenn, på nordsiden av Elben. I denne forbindelse sies det så at de to danekongene, det vil si Godfreds brorsønner Harald og Reginfred, ikke var hjemme, men var dratt til Westarfolda der høvdinger og folk nektet dem lydighet, og at de først var vendt tilbake etter at disse hadde underkastet seg.

For å sette opprøret i Vestfold i perspektiv er det nødvendig å gå noe lenger tilbake i tid. Det kan nemlig se ut til at Godfreds regjeringstid innebærer en foreløpig kulminasjon i en utviklingsprosess der danene i stadig større grad var kommet til å utgjøre en maktfaktor av betydning. Som vi har sett kan opprettelsen av Ribe på vestkysten av Jylland tyde på at det

⁶ Se *ibid*: s. 24.

⁷ *Orknøyningenes saga* 1970: s. 13.

⁸ Lund 1984: s. 22, 23.

⁹ Albrechtsen 1981: s. 20.

¹⁰ *Ibid*: s. 32, samt note 17.

allerede på begynnelsen av 700-tallet har vært en mektig konge på Jylland, og det kan også se ut til at en sentral makt med evne til å mobilisere betydelige mannskaper har stått bak byggingen av de to forsvarsanleggene Kanhave-kanalen på Samsø og Danevirke, der de dendrokronologiske dateringene går tilbake til henholdsvis 726 og 737.¹¹ Imidlertid er det lite man ellers kan si om maktutviklingen i de danske områdene inntil tiden omkring år 800, da danske forhold begynner å få jevnlig omtale i de frankiske kildene.

Godfred blir første gang nevnt i 804,¹² og fremstår fra begynnelsen som en mektig og handlekraftig konge. I en notis fra 808 blir han blant annet gitt æren for ha bygd Danevirke,¹³ noe som trolig innebærer at han har utbedret eller videreført det eldre vollverket, men blir ellers i hovedsak fremstilt som en aktiv krigerkonge. Utover ødeleggelsen av handelsstedet Reric som det er redegjort for tidligere, fremgår det av annalene at han har ført omfattende felttog syd for de danske grenselandskapene, og at han ved en anledning også skal ha truet med å møte den frankiske keiseren Karl den store i feltslag.¹⁴ I følge Einhard, som var Karls rådgiver, skulle Godfred ha krevd tributt fra abodritene, og regnet Friesland og Saksen som provinser som tilhørte ham.¹⁵ Ifølge samme kilde skulle han også hatt planer om å legge under seg Tyskland, og ha truet med å komme med en stor hær til Aachen der Karl hadde sitt hoff, og selv om alt dette fremstilles som tomt skryt er det rimelig å anta at den frankiske keiseren har anerkjent ham som en mektig motstander. Dette fremgår blant annet av at keiseren selv tilslutt overtok kommandoen i nord og gikk i gang med å planlegge et felttog mot Godfred, en plan som ser ut til å ha blitt forpurret ved at keiseren mottok budskap om at en betydelig flåte og hærstyrke hadde begynt å herje i Friesland.¹⁶

Godfred er for øvrig den eneste danekongen som blir nevnt i de frankiske kildene på denne tiden og kan derfor se ut til å ha blitt ansett som danenes enekonge. Riktignok er det her som ellers mulig at den kongen frankerne er kommet i kontakt med er blitt fremhevet på bekostning av konger som har hatt tilhold lenger unna, men det er like fullt sannsynlig at en slik konge, som både kunne organisere større byggearbeider ved Danevirke, og tillate seg å utfordre den frankiske keisermakten, har hatt overherredømme i et langt større bakland enn de nærmeste grensetraktene. Trolig har underkuelsen av opprøret i Vestfold i 813 utgjort et forsøk på å gjenopprette en orden som hadde eksistert under Godfred, og det synes derfor

¹¹ Se Solberg 2000: s. 181.

¹² Albrechtsen 1981: s. 12, 13.

¹³ *Ibid*: s. 13, 16.

¹⁴ *Ibid*: s. 18.

¹⁵ Einhard and Notger 1969: s. 68.

¹⁶ Albrechtsen 1981: s. 17.

klart at han, i tillegg til Jylland, har hatt makt i Vestfold. Videre fremgår det av en notis fra 811 som omhandler en foreløpig fredsslutning mellom frankerne og danene etter Godfreds død, at en av forhandlerne på danenes side var en viss Osfrid fra Skåne, noe som kan gi en antydning om at Godfreds herredømme også har strukket seg inn på norddanenes områder.¹⁷ Utover dette kan det være rimelig å anta at Godfred har hatt innflytelse i de østlige delene av Viken, ettersom disse områdene synes å ha hatt en langt tettere dansk tilknytning enn Vestfold, og trolig har utgjort et viktig støttepunkt for danenes fremstøt vestover.

Det er derfor rimelig å anta at Godfred har hatt makt både i de danske områdene og Viken, og at han har maktet å etablere eller opprettholde et herredømme over regionen som sådan. Dette bidrar i så fall til å sannsynliggjøre, slik det er blitt fremholdt tidligere, at det er han som har tatt initiativet til å opprette Skiringssal, og at han har vært en aktiv pådriver for å utvikle Viken og Sør-Skandinavia til en selvstendig handelenhet. Dette betyr imidlertid også at Godfred må ha tatt spesielle forholdsregler for å kunne bevare herredømmet, og det er derfor sannsynlig at det i utkantsområder som Viken er blitt innsatt stormenn med særlige forbindelser til den danske kongemakten til å ta seg av den lokale maktutøvelsen. I og med at Viken med opprettelsen av Skiringssal har fått større betydning som handelsområde kan det derfor også fremsettes som en mulighet at de stormenn som ble involvert i maktutøvelsen har vært nettopp av den typen som er beskrevet tidligere, og som allerede hadde bygget et maktgrunnlag på handelsvirksomheten. Uansett kan det synes klart at danenes innflytelse i området må ha vært betydelig, og at de som har utøvet makt i Viken på denne tiden har hatt sterke relasjoner sydover, og det kan dermed spørres om det er Vestfoldopprøret som har gitt opptakten til den senere fragmenteringen.

I artikkelen *Skandinaviens 700-1200* har Niels Lund skissert rammene for utviklingen frem mot Vestfoldopprøret.¹⁸ Lund trekker her den slutning at man i Vestfold hadde anerkjent Godfred som deres overherre, men at man etter hans død og de påfølgende år med borgerkriger eller tronestridigheter hadde grepet muligheten til å si seg fri fra dansk herredømme. Dette er på ingen måte noen urimelig tolkning, men det kan allikevel være på sin plass å bringe noen nyanser inn i bildet. Tatt i betraktning at Godfred herredømme skulle ha blitt anerkjent i Vestfold, er det fullt mulig å tenke seg at opprøret i 813 ikke har vært rettet mot det danske herredømmet som sådan, men mot de to pretendentene Reginfred og Harald. Disse to kan synes å ha tilrevet seg makten på bekostning av Godfreds sønner,¹⁹ og ettersom

¹⁷ *Ibid*: s. 18.

¹⁸ Lund 1993: s. 16, 17.

¹⁹ Albrechtsen 1981: s. 19, 20.

Godfreds herredømme sannsynligvis har vært basert på en personlig overenskomst mellom ham og de stedlige makthaverne i Vestfold, kan det være rimelig å anta at man i Vestfold i de maktkamper som fulgte i kjølvannet av Godfreds død har valgt å stille seg på Godfredsønnenes side.

I et slikt perspektiv er det selvfølgelig også en åpning for at makthaverne i Vestfold etter Harald og Reginfreds fordrivelse fra makten samme året har sett sitt snitt til å innta en mer selvstendig stilling i forhold til de danske kongene, og at Ottars begrepskille mellom de østlige og vestlige delene av Viken dermed gjenspeiler en realitet fra denne tiden. Ifølge Jon Vidar Sigurdsson bar nemlig vennskap som ble inngått mellom høvdingen et sterkt preg av opportuniste, og hvis en høvding begynte å vise tegn på svakhet ville dette kunne medføre at de andre høvdingene trakk seg ut av vennsksforholdet de hadde inngått med ham.²⁰ Det er imidlertid ingenting som tyder på at Godfredsønnene har utvist noen særlig form for svakhet, eller at deres styrke i vesentlig grad ble forringet som følge av maktkampene etter år 810. I notisen av 813 fortelles det at Godfredsønnene, og ikke få av de danske stormennene, under sitt eksil hos svenskene hadde samlet tropper fra alle kanter, og at landsmenn fra alle de danske landskapene strømmet til dem i store skarer. Deretter sies det at de uten større besvær drev Harald og Reginfred fra makten, samt at Harald etter et slag i 814 der både Reginfred og en av Godfreds eldste sønner skal ha falt, ikke lenger trodde på sin sak og ga seg i den frankiske keiserens varetekt.²¹

Det ser derfor ut til at Harald og Reginfred har hatt relativt liten støtte i de danske områdene, og at Godfredsønnene har hatt et desto bredere fundament å bygge sin makt på. Gjennom støtten fra en betydelig andel av de danske stormenn synes det derfor rimelig å anta at de har kunnet fremvise styrke nok til å vinne tilslutning fra stormennene også i det mer perifere Vestfold. Vel så sannsynlig er det imidlertid at Vestfolds makthavere selv, som det ble antydnet ovenfor, har vært blant de stormennene som stilte seg på Godfredsønnenes side i kampen mot Harald og Reginfred og at de sammen med sine følgeslagere har inngått i de skarer som strømmet til dem fra de danske landskapene.

Det er dermed mye som kan tyde på at opprøret i Vestfold først og fremst har vært en del av en konflikt som har vært knyttet til interne danske maktforhold. I likhet med de maktkamper som fant sted etter Godfreds død gjenspeiler trolig opprøret en situasjon som ofte vil ha oppstått ved en overherre eller konges bortgang, noe som gjør det egnet til å vise hvor løst sammenføyde maktområder av denne typen har vært i vikingtiden. Det synes allikevel

²⁰ Sigurdsson 1999: s. 30.

²¹ Albrechtsen 1981: s. 20, 21.

rimelig å anta at Godfredsønnene, etter at de hadde drept Reginfred og fordrevet Harald i 814, har maktet å gjenopprette herredømmet i regionen, og at Vestfold også etter dette har vært underlagt den danske kongemakten, en kongemakt som senere i århundret skulle bli samlet under Godfredsønnen Hårek.

Kong Hårek.

Hårek blir første gang nevnt i de frankiske annalene i en notis fra år 827.²² Det er imidlertid sannsynlig at han har deltatt i styret sammen med sine brødre allerede fra 813, mens han i notisene fra midten av 830-tallet og frem til 854 synes å ha blitt oppfattet som danenes enekonge. Dermed vil det kunne antas at Hårek har representert den danske kongemakten gjennom en periode på 40 år, en periode som da har hatt sin begynnelse med kongemaktens reetablering etter Godfreds død, og sitt slutt punkt med denne kongemaktens nærmest totale sammenbrudd i 854. Av annalene fremgår det nemlig at det i 854 brøt ut en intern krig danene imellom der både kongeslekten og det danske aristokrati på det nærmeste skulle ha blitt utradert og der Hårek så vel som andre konger skal ha blitt drept.²³ Svekkelsen denne krigen medførte kunne naturligvis ha gitt makthaverne i Vestfold en mulighet til å kutte de danske båndene, men som det vil fremgå har slike muligheter vært tilstede også flere ganger forut for dette, og spesielt da fra 830-tallet av da Hårek synes å ha fått stadig større problemer med å gjøre sin makt gjeldende.

Det går imidlertid klart frem av annalene at den danske kongemakten har vært under press også før 830-årene. Fra og med 813 synes de frankiske keiserne å ha forsøkt å influere på de danske maktforholdene blant annet ved å gi støtte til den fordrevne Harald som etter vedvarende angrep mot danene sies å ha fått del i styringen det danske riket i 821.²⁴ I denne forbindelse sies det for øvrig ingenting om hvor i danenes rike Harald tok opphold, men ettersom han ble støttet av frankerne bør det kunne antas at det har vært i de sydlige områdene der hjelpen fra frankerne har vært nærmest, og ikke i Vestfold. Uansett fremgår det at Godfredsønnene maktet å reetablere sitt herredømme i 827 da de på ny støtte Harald bort, både fra hans andel i styret og fra landet, før de igjen, etter at Harald hadde gitt seg til å plyndre i grensetraktene, havnet i konfrontasjon med keisermaktens styrker.²⁵

Godfredsønnenes taktikk i møte med den frankiske keisermakten ser ellers ut til å ha

²² *Ibid:* s. 24.

²³ *Ibid:* s. 37, 97.

²⁴ *Ibid:* s. 20-23.

²⁵ *Ibid:* s. 25.

vekslet mellom konfrontasjon og diplomati. Allikevel kan det se ut til at Hårek fra 830-tallet av har vært nødt til å innta en forsiktigere holdning i forhold til keisermakten enn det som har vært tilfelle tidligere, og at han fra denne tiden av, med unntak av et fremstøt i 845, har prøvd å unngå direkte konfrontasjoner. Av en notis fra 836 fremgår det at han hadde tilbudt keiseren vennskap og lydighet, og at han hadde gitt forsikringer om at han på ingen måte støttet de nordmanniske plyndringstokter som dette året var blitt rettet mot Dorestad og Friesland, og i 838 sies det videre at han i troskap mot keiseren hadde fanget og drept anførerne for toktene mot frankernes land.²⁶ Dermed ser det ut til at Hårek, i det minste frem til oppdelingen av det frankiske riket i 843,²⁷ har lagt vekt på å føye keisermakten ved å fremstå som en bekjemper av den plyndringsvirksomhet som utgikk fra de danske mot de frankiske områdene.

Håreks holdning til de normanniske plyndringstoktene er imidlertid svært vanskelig å få et klart grep om. I notisen fra 838 sies det også at Hårek, etter å ha forsikret keiseren om sin lojalitet, faktisk gjorde krav på de frisiske landområdene som i forkant var blitt herjet av piratene. Dette vil kunne gi en antydning om at plyndringsfremstøt av denne typen er blitt ansett som tjenlige for den danske kongemakten, eller at de til og med i utgangspunktet kan ha funnet sted med Håreks velsignelse. Samtidig har slike fremstøt, gjennom den økning i ressursgrunnlaget som er blitt tilført toktenes anførerne, utvilsomt utgjort en trussel mot den etablerte kongemakten, og det må derfor anses som sannsynlig at Håreks forsikringer overfor keiseren ikke bare har vært et taktisk spill, men også gjenspeiler et seriøst forsøk på å regulere plyndringsvirksomheten. Det er imidlertid tvilsomt om Hårek i noen større grad har maktet dette, ettersom utferdsaktiviteten og plyndringsfremstøtene gjennom de 20 årene av hans regjeringstid bare synes å ha økt i intensitet og omfang, og det kan da da også ut til at det var nettopp pretendenter som hadde beriket seg på ekstern plyndringsvirksomhet som til sist kom til å utgjøre den alvorligste trusselen mot den danske kongemakten.

Håreks manglende suksess når det gjaldt å regulere eller begrense denne aktiviteten lar seg naturligvis først og fremst forklare ved at de dypereliggende årsakene til utferds og plyndringsfenomenet er å finne langt utenfor kongemaktens politiske virkefelt. Imidlertid vil noe av forklaringen også kunne bestå i at en vesentlig andel av disse toktene kan ha utgått fra Viken eller norddanenes områder, da under ledelse av stormenn og høvdinge som, tross sine forbindelser den danske sentralmakten, i økende grad har valgt å operere på selvstendig basis. Forstått på denne måten vil den økte utferdsaktiviteten derfor kunne forstås som en mulig indikasjon på at båndene mellom høvdingene i de danske områdene var blitt svekket i løpet av

²⁶ *Ibid.*: s. 28, 30.

²⁷ Om oppdelingen av riket se f. eks: Brøndsted 1960: s. 42, 42.

Håreks tid, og dermed i seg selv sees som et symptom på den politiske oppløsning som synes å ha gjort seg gjeldende i de danske områdene forut for 854.

Problemet med en slik antagelse er at den ikke kan understøttes ved hjelp av utsagn fra de frankiske annalnotisene. Som det er blitt påpekt tidligere omhandler disse i hovedsak maktforholdene i de sydlige danske områdene, og har ingen tilleggsopplysninger som utsier noe direkte om forholdet mellom Hårek og høvdinger eller stormenn lenger nord. Imidlertid kan Saxos krønike over de danske kongene vise seg verdifull i denne sammenhengen. Saxos krønike er ellers, både fordi den er skrevet først på begynnelsen av 1200-tallet,²⁸ og dessuten inneholder en rekke fortellinger med klare preg av konstruksjon, svært vanskelige å bruke til å belyse utviklingen på 800-tallet, men nettopp valget av fremstillingsform vil allikevel i noen utstrekning kunne bidra til å utfylle de sparsomme annalopplysningene. I likhet med Snorre forsøkte Saxo å gjøre rede for en sammenhengende kongerekke fra sin egen tid og tilbake til en mytisk opphavfigur, noe som har gjort det nødvendig å la én konge utkrystallisere seg på bekostning av andre samtidige kandidater. Hos Saxo er det imidlertid den tidligere nevnte Ragnar Lodbrok som fremstår som den rettmessige makthaveren i de danske områdene i første halvdel av 800-tallet, mens Hårek, her kalt Erik, bare så vidt nevnes i noen linjer.²⁹

Ragnar Lodbrok

Til tross for den status Saxo gir Ragnar er det lite sannsynlig at Ragnar har hatt kongemakt i et enhetlig danerike. Blant annet kan det se ut til at Saxo har overdrevet Ragnars betydning i de indrepolitiske begivenhetene på bekostning av de historisk kjente Godfredssønnene, ved å la ham fremstå som den fordrevne Haralds hovedmotstander.³⁰ Utover dette kan det også se ut til at Saxo har tilkjent Ragnar en territoriell myndighet som ikke har full dekning i hans egen tekst, ettersom Ragnar her, etter sine plyndringer og erobringstokter i det fremmede, flere ganger skulle ha vært nødt til å foreta gjenerobringer både nordlige og sydlige danske landskapene. Dermed kan Ragnar i Saxos fremstilling mer synes å ligne en erobrerkinge, som har forsøkt å tilrive seg makt i de danske landskapene, enn en konge som er blitt tilkjent et permanent herredømme i disse landområdene.

Gjennom Saxos tekst kan derfor Ragnar fremstå nettopp som en slik anfører som er beskrevet i forrige kapittel, som har basert sin makt på ressurser som kunne anskaffes ved ferdssels og plyndringsvirksomheten, og som da i kraft av disse tilgangene også har vært i

²⁸ Om dateringen av Saxos verk se: Saxo 1985, s., vii.

²⁹ *Ibid.*: s. 373.

³⁰ *Ibid.*: s. 360, 362, 369.

stand til å utfordre den lokale eliten. Dette forhindrer imidlertid ikke at Ragnar kan ha blitt ansett som en konge i nordområdene og at han har vært mektig nok til bli sidestilt med kongene som blir omtalt i samtidskildene. I Saxos versjon fremstilles Ragnar som en konge med bred støtte på Sjælland som også har kunnet basere seg på støtte fra Viken, mens det sydligere Jylland og til dels Skåne, sies å ha vært områder der befolkning og makthavere skal ha forsøkt å unndra seg Ragnars lederskap.³¹ Også i *Snorres kongesagaer* gis han for øvrig en maktbase på norddanenes områder idet det sies at han skal ha hatt et rike som innebefattet Romerike og Vestfold ned til Grenmar, samt Vingulmork og alt sør for dette (Sn s. 57), mens det i en tått om Ragnars sønner sies at han hadde et rike som strakte seg fra Dovrefjell til Lindesnes, og at han hadde kongemakt i det danske og svenske riket.³²

Som det ble vist i forrige kapittel har historikeren Alfred P. Smyth prøvd å gi et bilde av maktutviklingen i Viken og de danske områdene ved å sette tradisjonene om Ragnar opp mot de frankiske samtidskildene.³³ I denne forbindelse hevder Smyth blant annet at Saxo, ut fra den berømmelse Ragnar har hatt som vikinghelt innenfor den norrøne tradisjon har valgt å inkludere Ragnar i den danske kongerekken og fremstille ham som dansk enekonge.³⁴ Dette betyr ikke at Smyth benekter at Ragnars dynasti kan ha innehatt kongeverdighet eller at mye av det Saxo skriver kan ha en historisk basis. Imidlertid fremholder han at Ragnars trolig heller bør sees som en representant for et dynasti av sjøkonger, enn herskere over et større fastlagt territorium, og da et dynasti som har hatt forbindelser til både Viken og Sjælland, og har benyttet seg av lokal motstand på Sjælland mot ekspanderende makthavere som Harald og Hårek.³⁵ Ut fra denne tankegangen er det så Smyth skisserer en uavhengig maktinstans, eller et krigeraristokrati og en piratstyrke knyttet til Kattegat og Viken som utover i den første halvdel av 800-tallet skal ha herjet kystene av Kattegat og Skagerrak fra Viken til Sjælland. Ifølge Smyth har disse piratene gjennom sine plyndringer utvilsomt vært en viktig bidragsyter til Håreks fall, og det er som kjent disse han mener tilslutt også strømmet ut i Nordsjøen under ledelse av Ragnar og sønnene hans.³⁶

Ragnar Lodbrok er ellers en skikkelse det ikke uten videre lar seg gjøre å plassere i en bestemt historisk kontekst. Som det vil fremgå er kronologien rundt sagaskikkelsen usikker, og det finnes heller ingen samtidige kildeutsagn man med sikkerhet kan si omhandler Ragnar.

³¹ *Ibid:* s. 357-360.

³² Snorre: del 1 s. 57; Lund og Friis-Jensen 1984, s. 101, 96.

³³ Smyth 1977: s. 1-35.

³⁴ *Ibid:* s. 2, 3.

³⁵ *Ibid:* s. 31.

³⁶ *Ibid:* s. 33. Smyth hevder her også at slike elementer har bidratt til gjeninnsettelsen av Godfreds sønner i 813.

Derimot har flere av de sønnene som gjennom sagalitteraturen knyttes til skikkelsen helt klart historiske forbilder. Dette gjelder blant annet brødrene Ubbe, Halvdan og Ivar som skal ha herjet i England på 860 og 870-tallet, av hvilke Ivar trolig også er den Ivar som oppholdt seg i Irland samtidig med den skandinaviske Dublinkongen Amlaib/Olav Hvite.³⁷ Den tidligste slektsmessige sammenføyningen forekommer imidlertid først med Adam av Bremens skrifter fra siste halvdel av 1000-tallet der Ivar, her kalt Ingvar, sies å ha vært sønn av Ragnar Lodbrok,³⁸ og både farskapsforholdet og Ragnars historiske eksistens forblir derfor størrelser det knytter seg stor usikkerhet til.

Slektskapsforbindelsen mellom Ragnar og Ivar blir forøvrig også påpekt i Aris *Islendingabok* der det sies at Ivar som drepte Edmund den hellige var sønn av Ragnar Lodbrok,³⁹ en angivelse som er spesielt interessant når det gjelder å plassere Ragnar kronologisk. Av *The Anglo-Saxon Chronicles* fremgår det nemlig at Edmund ble drept i 870 etter kamper mot den store plyndringshæren som årene i forveien hadde herjet York, og som ser ut til å ha blitt ledet av Ivar og Ubbe.⁴⁰ I denne sammenhengen vil derfor Ragnar fremstå som en konge med tilhørighet i første halvdel og muligens over midten av 800-tallet, det vil si som en samtidig av Hårek. I en annen angivelse av Ari derimot, i en genealogiliste der han prøver å vise forbindelsen mellom ynglingekongene og sin egen slekt i Breidafjord på Island, oppgis en genealogirekke der Ragnar tilsynelatende blir skjøvet tilbake til 700-tallet.⁴¹ Dermed gis det i Aris bok motstridende kronologiske opplysninger om Ragnars levetid, en motsetning som også ser ut til å ha forplantet seg til *Snorres kongesagaer*.. Hos Snorre fremstår Ragnar nemlig ved én anledning som oldefar til Sigurd Hjort hvis datter skal ha vært Halvdan Svartes andre kone, og blir dermed å betrakte som en konge fra tidlig på 700-tallet.⁴² Senere i verket kan det imidlertid se ut til at Snorre har oppfattet Ragnar som tippoldefar av Harald Gormsson som skal ha regjert frem til cirka år 985,⁴³ noe som igjen gjør det mulig å plassere ham i den første halvdel av 800-tallet.

I og med at sagaenes Ragnar knyttes til skikkelser som er modellert etter personer som har levd og virket rundt midten av 800-tallet, vil det være mest rimelig å legge vekt på den seneste tidsangivelsen. I denne forbindelse kan det være verdt å merke seg at Aris liste, der

³⁷ Ivar er lik Ivar se; Møller 1997: s. 151; Smyth 1977: s. 234-236; Stenton 2001: s. 250.

³⁸ Adam av Bremen 1993: s. 50.

³⁹ *Islendingabok* 1978: s. 16.

⁴⁰ *AnglSax*: s. 70, 71, samt note 2; se også Smyth 1977: s. 195; Stenton 2001: s. 246, note 2.

⁴¹ *Islendingabok* 1978: s. 31.

⁴² Snorre: del 1 s. 42.

⁴³ *Ibid*: 126. Om Harald Gormssons regjeringstid se Norseng et al: s. 431.

Ragnar synes å bli skjøvet tilbake til 700-tallet, kun utgjør et vedlegg til *Islendingabok*, og at Ragnar her forekommer i en innskutt rekke, tre generasjonsledd forut for Olav Hvites far Ingjald. Ettersom Ari i denne listen har forsøkt å få frem en forbindelse mellom sin egen slekt og ynglinge kongene, får denne delen av arbeidet en langt mer privat karakter enn selve sagaverket, og det er derfor mulig at listen må forstås som et uformelt foretak som først og fremst har vært ment for Aris slektninger, og som eventuelt da er blitt lagt ved verket i Aris ettertid. Dette vil i så fall kunne innebære at Ari ved å føye inn Ragnars genealogirekke bare har ment å understreke sin egen slekts storhet ytterligere, og at han har gjort dette uten tanke på at rekken også gir åpning for en tidligere tidfesting av Ragnars levetid enn den som forekommer i hovedverket.

Når det gjelder Snorre blir imidlertid dette forholdet mer problematisk. Til tross for at Snorre har brukt Ari som kilde, og selv synes å operere med to forskjellige tidsangivelser, er det liten tvil om at han i hovedfortellingen har ønsket å fremheve den tidligste. Dette kan ha sammenheng med at han har oppfattet Ragnar som dansk, og at han ved å skyve Ragnar tilbake i tid forsøkt å tone ned Vikens danske tilknytning i den første halvdel av 800-tallet. Hadde han lagt vekt på den seneste tidsangivelsen ville Ragnar kunne fremstått som en samtidig av Halvdan Svarte, noe som ville gitt Halvdans fremstøt i Viken et langt mer storpolitisk preg, enn en krig mot lokale småkonger. Ved å sette den seneste tidsangivelsen sammen med de opplysninger Snorre har gitt om Ragnars maktområde, ville Ragnar dessuten fremstått som hersker over Vestfold og i området sør for Vingulmork på samme tid som Snorre hadde latt Olav Geirstadalv og Alvheim-ætten være konger i de respektive områdene. Dermed ville det kunne skapes et inntrykk av at Vikens dynastier forut for Halvdans ankomst både har hatt nære innbyrdes forbindelser, og felles bånd sørover.

Ragnars mulige tilknytning til Vestfold i første halvdel av 800-tallet åpner imidlertid også for andre perspektiver. I en frankisk notis fra 843 blir det fortalt om en flåte på 67 skip med pirater fra nord som skulle ha angrepet Nantes og de vestlige delene av Aquitaine, og der deltagerne betegnes som Westfaldingis.⁴⁴ Ettersom Westfaldingi vanligvis blir utlagt som vestfoldinger, og både Ragnar og Olav Geirstadalv kan forstås som makthavere i Vestfold på denne tiden, er det derfor ikke utenkelig at det er én av disse to, eller begge, som har stått bak organiseringen av toktet.

Notisen kan for øvrig også, utover å gi et mulig belegg for at det utover 800-tallet er blitt iverksatt selvstendige tokter fra norddanenes områder, synes å gi en pekepinn om at

⁴⁴ Albrechtsen 1981: s. 55, samt note 17; *The Annals of St.-Bertin* 1991: s. 55, samt note 2.

toktet har vært ment som en varig utferd fra Vestfold. Hvis antallet på 67 skip er riktig, noe som kan virke sannsynlig ettersom det angis et eksakt ulikt tall, og skipene tilfulle har bestått av vestfoldinger, innebærer jo dette at en betydelig andel av befolkningen må ha forlatt Vestfold på 840-tallet. Hvis skipene har vært på størrelse med Gokstadskipet, ville bare robesetningen ha utgjort over 2000 mann, og ettersom deltagerne dessuten ser ut til å ha tatt sikte på å opprette en permanent bosetning på øya Noirmoutier ved munningen av Loire, bør det antagelig også kunne regnes inn kvinner og barn. Et rimelig scenario vil derfor kunne bestå i at toktet har vært utferd satt i verk av Vestfolds danskrelaterte elite, der ledere som Olav Geirstadalv og Ragnar Lodbrok og deres følgeslagere har satt kursen for sydligere farvann, og at uttoget dermed har åpnet for et begrepsmessig skillet mellom en norsk vestside og en dansk østside som synes å forekomme hos Ottar. Dette vil i så fall også innebære at det fremdeles har vært et danskrelatert herredømme i Vestfold da Osebergskipet ble hauglagt i 834.

Det gis imidlertid i kildene ikke noen navn på lederne for toktet av 843. Derimot sies det om et tokt mot Paris i 845 at lederen skal her skal ha blitt kalt Reghiner, en leder den danske historikeren Johannes Steenstrup i sin tid argumenterte for kunne ha vært Ragnar Lodbrok.⁴⁵ Det finnes imidlertid ingen kilder som knytter de to toktene sammen, men hvis Steenstrups antagelse er riktig vil det i det minste kunne hevdes at Ragnar kan ha ledet en flåte mot de frankiske områdene omtrent på samme tid som toktet fra Vestfold. I lys av den tilknytning Ragnar i sagaene er gitt til Vestfold er det derfor også mulig at de to toktene bør sees i sammenheng.

Mot sammenbruddet.

Toktet mot Paris i 845 er for øvrig ytterligere interessant ettersom det kan bidra til å belyse noen av de forhold som ledet frem til den danske kongemaktens sammenbrudd. Toktet fant sted samtidig med kong Håreks fremstøt mot den østfrankiske keiseren Ludvig den tyske, et fremstøt som må ha hatt helt spesielle årsaker, ettersom Hårek tidligere hadde forsøkt å bevare en fredelig forbindelse til den frankiske keisermakten. En av grunnene til fremstøtet kan selvfølgelig ha vært et ønske om å utnytte svekkelsen det frankiske riket etter at dette i år 843 var blitt oppdelt i tre, men det er også mye som kan tyde på at toktet har vært en desperat handling tvunget frem av en ugunstig ressursutvikling. I *The Annals of St-Bertin* sies det at Hårek hadde sendt 600 skip oppover Elben mot Ludvig, men at sakserne med overjordisk

⁴⁵ Albrechtsen 1981: s. 87-89; Steenstrup 1972: s. 91-106.

hjelp, klarte å avverge angrepet.⁴⁶ Her sies det også at vinteren 845 hadde vært spesielt hard og at en forferdelig hungersnød hadde inntrådt i de vestlige regionene av Gallia. En lignende observasjon gjør seg for øvrig gjeldende også året etter da det fortelles både om sene avlinger og flom,⁴⁷ og det kan derfor se ut til at årene forut for 850 har vært preget av ekstremt vær og dårlige avlinger. For en konge som Hårek ville en slik situasjon lett kunne bli katastrofal blant annet fordi makten han besatt i stor grad har vært betinget av hans evne til å fremskaffe forsyninger i krisetider, og det er derfor mulig at han har innlatt seg på et samarbeid med plyndringsflåter som han tidligere hadde lovet den frankiske keiseren å bekjempe.

Uansett kan det se ut til at Håreks tokt mot øst i 845 på en eller annen måte har hatt en forbindelse til Reghiners tokt mot Paris. Av de frankiske kildene fremgår det at Hårek etter at han fikk meddelelse om Seinen-flåtens undergang ble så opprørt at han straks sendte bud til Ludvig om fredsamtaler.⁴⁸ Dermed kan det ut til at utfallet av dette plyndringstoktet i vest, som muligens bestod av krigere fra norddanenes område, har bidratt til å svekke Håreks maktposisjon, noe som i så fall gjør forholdet mellom piratene i nord og kongemakten i sør ytterligere diffust. Etter dette toktet ser det nemlig ut til at den frankiske keisermakten har kunnet en innta en skjerpet tone i forhold til Hårek ettersom han i 847 skal ha blitt beordret, under trussel om krig til å få slutt på danenes angrep,⁴⁹ og det synes derfor klart at toktene på midten av 840-tallet har utgjort et alvorlig vendepunkt for den danske kongemakten.

Det er ellers vanskelig å gi en noenlunde oversiktlig fremstilling av Håreks siste par år ved kongemakten, og det er mulig at nettopp fremstillingsproblemene bedre enn noe annet illustrerer det kaoset som har vært under oppseiling. Som det er blitt vist har trolig presset mot Hårek tiltatt i styrke i takt med den økte plyndrings og ferdselsaktiviteten, og det sies da også i kildene at Håreks nevø Gudrum som tiltvang seg en del av riket i 850 skal ha livnært seg nettopp ved plyndringsferder.⁵⁰ Denne aktiviteten ser ellers ut til å ha nådd et foreløpig toppunkt rundt midten av århundret da det, foruten mot engelske og frankiske områder også ble foretatt fremstøt mot Irland og mot landene rundt Middelhavet, og det vil derfor i løpet av disse årene ha gjort seg gjeldende økte muligheter til oppbygning av stridskrefter som kunne brukes til å tilrive seg hjemlig makt. I 854 er som om mye av denne oppbygningen utløses på dansk område i en krig som trolig må sees som en fortsettelse av konfliktene fra 850. Det fortelles i annalene for 854 at piratene fra nord som hadde herjet frankernes områder i 20 år,

⁴⁶ *The Annals of St-Bertin* 1991: s. 60, 61.

⁴⁷ *Ibid*: s. 62, 63.

⁴⁸ *Ibid*: 61, 62.

⁴⁹ *Ibid*: s. 65.

⁵⁰ Albrechtsen 1981: s. 35, 97.

nå samlet seg og dro hjem der en borgerkrig var brutt ut mellom Hårek og hans nevø Gudrum.⁵¹ Om denne krigen sies det at utallige alminnelige mennesker ble drept i tillegg til hele den kongelige slekten så nær som én. Det gis med andre ord et bilde av en tilintetgjørende krig og sies videre at hele det danske aristokrati ble utradert i en krig der motstanderne tilslutt - med St-Bertin annalistens ord - "...battled it out like madmen in a terrible stubborn conflict lasting three days".⁵²

Oppsummering

Gjennom de skriftlige samtidskildene skapes det dermed et inntrykk av en dansk kongemakt som ved midten av århundret gikk mer eller mindre i oppløsning. I det foregående er det blitt argumentert for at denne oppløsningen utgjør sluttpunktet i en lengre prosess der den danske kongemakten er kommet til å fremstå som stadig mer svekket. Det er imidlertid også blitt argumentert for at en slik svekkelse har gjort seg sterkere gjeldende fra 830-tallet og utover, og at kongemakten før dette, etter en midlertidig splittelse i årene mellom Godfreds død og 813, trolig har vært i stand til å ivareta sine interesser innenfor et samlet dansk maktområde. Dermed er det blitt fremholdt at Vestfold-høvdingene helst bør betraktes som daner også etter opprøret i 813, men at de utover i århundret som hjemmehørende innenfor norddanenes områder, trolig har kunnet operere mer uavhengig av den syddanske kongemakten. I mangel på samtidige kilder er det også gjort bruk av senere sagamateriale og det er med utgangspunkt i dette blitt fremholdt at en vesentlig del av plyndringstoktene kan ha utgått fra norddanenes områder, da under ledelse av skikkelser som muligens har hatt en tilknytning til Ragnar Lodbroks dynasti. Det er imidlertid også blitt vist at det tross økte motsetninger trolig er blitt opprettholdt sterke innbyrdes relasjoner mellom makthaverne i de to områdene, og at Ottars skille mellom øst og vestsiden av Viken, hvis det gjenspeiler en realitet, sannsynligvis har oppstått sent i perioden. I dette kapitlet er derfor en mulig opprinnelse til skillet satt i sammenheng med toktet som utgikk fra Vestfold i forkant av 843, det vil si etter nedsettelsen av Osebergskipet, og det er blitt fremholdt at dette toktet kan ha vært en varig utferd bestående av en danskrelatert elite og deres følgesvenner.

⁵¹ *Ibid*: s. 97.

⁵² *The Annals of St-Bertin* 1991: s. 80.

Kapittel 3 - Hjemlige pretendenter og hjemvendte vikinger

Både den økte danske utfersaktiviteten fra 830-tallet og utover, og konfliktene rundt den danske kongemakten kan ha bidratt til å skape en situasjon der en maktinstans med sterkere lokal eller norsk tilknytning har fått anledning til å etablere seg i deler av Viken. I løpet av de nærmeste tiårene etter 850 ser det dessuten ut til at utfersaktiviteten bare har tiltatt i omfang, samtidig som den danske kongemakten fortsatt synes å ha vært svekket, og det er derfor mulig at pretendenter med lokalt eller norsk utspring i denne tiden også har maktet å befeste sin makt i Viken, samt å utbre denne i øvrige deler av regionen. I dette kapitlet vil det bli tatt utgangspunkt i en slik forståelse. Det vil her bli gjort bruk av Snorre som ved sin fremstilling av Halvdan Svarte og Harald Hårfagre som makthavere i Viken har anlagt et scenario som vil kunne tilpasses det perspektivet som er skissert ovenfor. Imidlertid vil det også bli vist at det i løpet av de siste tre tiårene av århundret trolig har gjort seg gjeldende en økt ferdsel tilbake til skandinaviske ressursområder som Viken, noe som både har utgjort en trussel mot de hjemlige pretendentene og medført et økt press på regionen som sådan.

Snorres Viken

Med unntak av Ottars reisebeskrivelse finnes det ingen samtidige skriftlige kilder fra siste halvdel av 800-tallet som i klartekst omhandler Viken. Når det gjelder de senere kongesagaforfatterne er det bare Snorre som pretenderer å gi en detaljert fremstilling av maktutviklingen i området, mens Saxo, etter historien om Ragnar Lodbrok, i lang tid utelater Viken av sine fortellinger. Ettersom Saxo utvilsomt ville utgjort et viktig korrelat til Snorre blir denne utelatelsen dermed å betrakte som en klar mangel, men det vil allikevel kunne argumenteres for at Saxos manglende interesse for Viken, sammen med de opplysninger som fremkommer hos Ottar, i noen grad vil kunne bidra til å underbygge Snorres fremstilling av Viken som en arena for makthavere med norsk tilknytning.

I *Snorres kongesagaer* er det som nevnt Halvdan Svarte og Harald Hårfagre som fremstår som makthavere i Viken i den andre halvdel av 800-tallet.¹ Halvdan blir her fremstilt som en sønn av ynglingekongen Gudrød Veidekonge og halvbror av Olav Geirtastadalv, en konge som da i motsetning til Halvdan selv blir nevnt i hylningsdiktet *Ynglingatal* som Snorre brukte til å underbygge fortellingen om ynglingekongenes maktutbredelse. I tråd med en eldre norrøn tradisjon (Ari s. 15, 30, 31. *Hist Norv* s. 75-81)² -

¹ Se Snorre: del 1 s. 41-78

² *Islendingabok* 1978: s. 15, 30, 31; *Historia Norwegie* 2003: s. 75-81.

en tradisjon der Halvdan, som vi har sett, også knyttes til ynglingeætten, men uten at *Ynglingatal* blir lagt til grunn - mente Snorre som kjent at en gren av den upplandske ynglingeætten skulle ha tatt seg inn i landet via de indre delene av Østlandet, men fremholdt til forskjell fra denne tradisjonen at ættens maktområde også skulle ha omfattet Vestfold. Dermed innebar Snorres kobling mellom Halvdan og ynglingekongene at Halvdan ble gitt arverett i Vestfold, et rike som for øvrig etter Gudrøds død var det eneste gjenværende av ynglingekongenes tidligere besittelser, og som derfor blir å betrakte som Halvdans og Olavs primære arverike.

I Snorres versjon dør imidlertid Olav av fotverk, tilsynelatende kort tid etter at Halvdan i en alder av 18 år skulle ha ankommet Vestfold for å gjøre krav på sin fedrearv. Den videre historien omhandler derfor kun Halvdan som med utgangspunkt i Vestfold skulle ha underlagt seg halve Vingulmork og større deler av det indre Østlandet, det vil si områder som skulle ha vært tilhørt tidligere ynglingekonger og hvis erobringer dermed blir rettfærdiggjort gjennom Halvdans ættetilhørighet. Imidlertid sies alle disse besittelsene så nær som Vestfold å ha gått tapt etter Halvdans død, men skal senere ha blitt gjenerobret av Harald Hårfagre som også sørget for å utvide maktområdet til å omfatte Alvheim, og etter hvert det svenske Värmland, samt alt landet vest for Vänern og nord for Elv ved dagens Göteborg. I og med disse erobringene kom dermed hele Viken til å fremstå som et landskap som inngikk i Haralds norske rikssamling, og selv om Harald selv etter erobringene for det meste sies å ha oppholdt seg andre steder enn i Viken, går det klart frem at han av Snorre ble ansett for å være regionens reelle overherre ut århundret. Dette kommer blant annet til syne ved at Vikens tilstedeværende makthaver Guttorm, Haralds angivelige morbror, fremstilles som en landverner innsatt av Haralds selv, og videre ved at Harald i en alder av 50 år, fremdeles som suveren overherre, kunne fordele de indre delene av Østlandet, og Viken ned til Elv, blant sine nå fullvoksne sønner.

Kritikken mot Snorre

Det knytter seg naturligvis en rekke problemer til den fremstillingen Snorre har gitt av maktutviklingen i Viken i denne perioden. Ikke bare er det et tidsspenn på over 350 år mellom nedskrivningen og de begivenheter Snorre foregav å gi en beretning om, men Snorre er også den eneste av kongesagaforfatterne som å gir Halvdan og Harald denne slektsmessige tilknytningen til Vestfold og Viken. Videre kan det se ut til at Snorres bestrebelser på å vise at Viken hørte med i den norske rikssamlingen har hatt vesentlig betydning for måten han har valgt å gjøre bruk av det overleverte materialet han har hatt tilgang på. Snorre kan derfor

vanskelig betraktes som en uhildet videreformidler av tilgjengelig tradisjonsmateriale, og hans vilje - og ikke mindre evne - til å samle trådene under et helhetlig perspektiv vil dermed måtte sies å svekke fortellingens verdi som historisk kilde til hendelser som utsant seg i siste halvdel av 800-tallet. Trolig har også Snorres forsøk på å innlemme Viken i en norsk rikssamling vært betinget av konflikter i hans egen levetid, da Vikens politiske tilhørighet synes å ha utgjort et stridstema mellom den danske og norske kongemakten.³ Dermed vil det kunne hevdes at fremstillingen, kanskje vel så mye som en fortelling om maktutviklingen i Viken i tidlig vikingtid, representerer et forsøk på å underbygge norske krav i regionen på slutten av 1100 og begynnelsen av 1200-tallet, og at den først og fremst må sees som et uttrykk for den politiske tenkning som gjorde seg gjeldende i Snorres egen samtid, dog uten at det derved kan kastes fullstendig vrak på Snorres verdi kilde til fortidens politiske begivenheter.

At Snorre, i likhet med andre sagaforfattere fra 11 og 1200-tallet, skulle ha overført sin tids politiske tenkning på fortiden ble fremholdt allerede av Halvdan Koht i artikkelen "Sagaenes opfatning av vår gamle historie" som ble publisert i 1914.⁴ I denne artikkelen argumenterte Koht for at sagaforfatterne - og da i særlig grad Snorre - hadde et bestemt helhetssyn på den eldre historien, og at dette synet hadde sine forutsetninger i kong Sverres kongspolitikk og de stridigheter som hadde gjort seg gjeldende på slutten av 1100-tallet. Ifølge Koht skulle sagaforfatterne selv ha observert hvordan Sverre førte nye ætter frem til makten og satte embetsmenn til å styre i stedet for lendmenn, og siden uvilkårlig ha overført denne forestillingen på tidligere konger som Harald Hårfagre og Olav den hellige.⁵ Under innflytelse av samtidens politiske forhold skulle dermed også de tidligere kongenes kamp ha blitt fremstilt som en kamp for samfunnsfornyelse, og bekjempelsen av adelsmakten gjort til det bærende moment i kongedømmets historie, et syn Koht for øvrig også mente var blitt bestemmende for ettertidens historieskrivning.⁶

Innebefattet i Kohts forståelse lå det naturligvis en sterk skepsis mot å bruke sagaene som kilder til begivenheter som skulle ha funnet sted i århundrene forut for forfatternes egen samtid. Denne skepsisen rammet først og fremst Snorre som ble ansett som hovedmannen bak helhetsoppfatningen, en oppfatning Koht hevdet var tuftet på momenter som ikke kunne stå seg mot den moderne gransknings prøvelse.⁷ Dermed ble det i artikkelen rettet vesentlig kritikk mot Snorres troverdighet som historiker, og med den gjennomslagskraft denne

³ Se Krag 1990/2: s. 190; Snorre: del 2 s. 330.

⁴ Koht 1967 a: s. 41-55.

⁵ *Ibid.*: s. 54, 55.

⁶ *ibid.*: s. 54, 46, 49, 50.

⁷ *Ibid.*: s. 46, 51.

kritikken skulle få, kan det derfor med en viss rett, som Jon Vidar Sigurdsson har hevdet, sies at Koht kom til å opptre som Snorres banemann.⁸

Som Sigurdsson er inne på her påpekte Koht flere tvilsomme enkeltheter ved Snorres fremstilling, men unnlot allikevel rette kritikk mot fremstillingen av Vestfold som den norske kongeslektens opprinnelige arveland og utgangspunkt for den norske rikssamlingen.⁹ Den betydningen Vestfold ble tillagt i rikssamlingsprosessen synes heller ikke å ha blitt terminert av de påfølgende generasjoners historikere, og selv om det fremkom innsigelser fra blant andre Johan Schreiner (1936) og Olafia Einarsdottir (1971),¹⁰ ble det ennå i Per Sveaas Andersens oversiktsverk fra 1977 hevdet at de fleste historieforskere var enige om at det første rikssamlingsforsøket var utgått fra et Vestfold-rike vest og nord for Oslofjorden samt at Harald hadde den sentrale rollen i denne samlingen.¹¹ I tiårene etter Sveaas Andersens utgivelse er imidlertid kritikken mot Snorres fremstilling blitt vesentlig forsterket og det er i nyere sentrale oversiktsverker en klar tendens til å fremheve Haralds ættemessige tilknytning til Vestlandet og Opplandene på bekostning av Vestfold.¹² Det kan derfor se ut til at det først i den nyere tid har funnet sted en forskyvning i synet på den rollen Snorre tilla Vestfold i rikssamlingsprosessen, og at det blant dagens historikere er en utbredt holdning å betrakte Snorres fremstilling av maktutviklingen i Viken som en konstruksjon. Dermed vil det også kunne hevdes at den kritiske tilnærmingen som ble innevarslet av Koht til sist har fått gjennomslag i forståelsen av Snorres Viken-fortelling, og at banemannsstempelet som ble satt på Koht til en viss grad kan sies å være rettferdiggjort.

Snorres troverdighet

Det er allikevel viktig i innværende sammenheng å understreke at kritikken mot Snorre i første rekke er blitt rettet mot påstandene om Halvdans og Haralds ættemessige tilknytning til Viken og mot den rollen Vestfold er blitt tillagt i den norske rikssamlingen, og ikke mot de to kongenes tilstedeværelse i regionen som sådan. Oppfatningen av Snorres overordnede perspektiv som en konstruksjon ser dermed ikke ut til å ha medført en total avvisning av Snorres øvrige fremstilling av Halvdans og Haralds fremferd i Viken, noe en slik oppfatning heller ikke kan sies å gi rom for. Dermed vil det, også ved en aksept av kritikken, kunne opprettholdes som en mulighet at de to kongene faktisk har vært i stand til å tilrive seg makt i

⁸ Sigurdsson 2003: s. 7.

⁹ *Ibid.*: s. 7; Koht 1967 a: f. eks. s. 50, 51.

¹⁰ Schreiner 1936; Einarsdottir 1971.

¹¹ Andersen 1977: s. 66.

¹² Se Krag 1995: s. 84-86; Sigurdsson 1999: s. 67, 68; Moseng et al. 1999: s. 56, Solberg 2000: s. 282-284.

regionen. En forståelse basert på slike kriterier innebærer imidlertid at Halvdan og Harald, fremfor å betraktes som rettmessige makthavere i Viken, må sees som erobrere utenfra som i en gitt politisk situasjon har fått mulighet til å etablere seg i området, mens Snorres helhetlige fremstilling da vil kunne oppfattes som et forsøk på å gi disse norskrelaterte erobrerne en legal tilknytning i ettertid. Forståelsen vil for øvrig, ettersom den innebærer en aksept av Halvdans og Haralds tilstedeværelse som en mulig historisk realitet, til en viss grad innebære en rehabilitering av Snorre som historiker, noe som delvis vil kunne forsvares ved at en tilstedeværelsen på mange måter virker troverdig innenfor de rammer som lar seg opprette ved hjelp av de samtidige kildene.

Som det ble antydnet i innledningen til dette kapitlet vil fremstillingen av de to kongenes nærvær i regionen kunne tilføres troverdighet sett på bakgrunn av utviklingen som fant sted innenfor de danske områdene henimot midten av århundret. Både ved å vektlegge svekkelsen som fant sted innenfor det danske aristokrati og ferdselen som utgikk fra danske områder, og mer spesielt; toktet mot Nantes i 843 som kan synes å representere en varig utferd satt i verk av Vestfolds danskrelaterte maktelite, gis det unektelig en åpning for at norskrelaterte pretendenter som Halvdan og Harald kan ha gjort sin makt gjeldende i Viken. I lys av en slik forståelse vil det derfor kunne hevdes at Snorre i det minste har latt Halvdans og Haralds fremstøt finne sted i en periode da slike fremstøt absolutt bør ha vært mulige, eller sterkere; at det bare er i denne perioden to slike konger ville kunne ha tilegnet seg makten i Viken, og at fremstillingen sånn sett gir et plausibelt bilde av hvordan maktutviklingen i regionen kan ha artet seg i den siste halvdel av 800-tallet.

Dette tidsmessige sammenfallet vil for øvrig kunne konkretiseres ytterligere gjennom en beregning av Snorres formentlige tidspunkt for Halvdans ankomst til Vestfold. Riktignok opererer Snorre med en såkalt relativ kronologi, noe som innebærer at han ikke oppgir eksakte årstall, men antall år i forhold til hendelser som er blitt ansett som spesielt viktige. Det er imidlertid klart at Snorre har hatt kjennskap til og gjort bruk av Aris *Islendingabok*,¹³ der det i tillegg til en relativ kronologi opereres med eksakte årstall, og det bør derfor ved å trekke inn Ari være mulig å komme frem til en absolutt kronologi som også Snorre vil ha vært inneforstått med.

Som det ble redegjort for tidligere hevdes Snorre at Halvdan reiste til Vestfold først etter at han hadde fylt 18 år og at han her hadde delt riket med halvbroren Olav Geirstadalv. Siden skulle Halvdan ha foretatt stadige utvidelser av sitt maktområde frem til han i en alder

¹³ Se Snorre: del 1 s. 4.

av 40 år sies å ha gått gjennom isen og druknet i Randsfjorden på Hadeland.¹⁴ Ifølge Snorre skulle kongedømmet så ha blitt overført til Harald som på dette tidspunktet oppgis å ha vært 10 år gammel,¹⁵ en opplysning som gir en aldersforskjell på 30 år de to kongene imellom, og som sammen med Aris angivelser vil kunne danne grunnlag for en bestemmelse av tidspunktet for Halvdans ankomst til Vestfold. I likhet med Snorre hadde Ari hevdet at Harald skulle ha blitt over 80 år gammel.¹⁶ Imidlertid hadde Ari også fremholdt at Haralds død inntraff noe over 60 år etter drapet på kong Edmund som han i overensstemmelse med *The Anglo-Saxon Chronicles* tidfestet til år 870.¹⁷ Ari oppgav dermed et eksakt årstall som tilsier at Haralds død ble beregnet til noe etter år 930 og fødsel til cirka år 850. Tatt i betraktning Snorres anerkjennelse av Ari vil det derfor, med en differanse på 30 år mellom Halvdan og Harald, kunne antas at Snorre har fastsatt Halvdans fødsel til rundt år 820, og ettersom Snorre også fremholdt at Halvdan reiste til Vestfold etter at han var fylt 18 år betyr dette at Halvdans ankomst bør ha blitt henlagt til slutten av 830-tallet, det vil si noen få år i forkant av toktet mot Nantes i 843.

En fastsettelse av Snorres formentlige tidspunkt for Halvdans ankomst innebærer imidlertid ikke at tidspunktet uten videre kan aksepteres i faktisk forstand, og det er da også fremkommet vesentlig kritikk mot å godta slike tidsbestemmelser basert på en innbyrdes sammenstilling av de senere norrøne verkene. Den kanskje mest fremtredende kritikeren er her igjen Halvdan Koht, som i en artikkel fra 1921 blant annet hadde argumentert for at Harald Hårfagres levetid måtte settes senere enn det som synes å fremgå av sagamaterialet, noe som for øvrig medførte en justering av slaget ved Hafrsfjord fra år 872 til nærmere år 900.¹⁸ I et forsøk på å nå frem til en uavhengig tidsfastsettelse hadde Koht her tatt utgangspunkt i de kongelige aldersleddene fra rundt år 1000 som han mente kunne tidfestes med tålelig sikkerhet, og ut fra en antagelse om at det gikk tre slektsledd på et hundreår, samt ved å sammenholde sagaopplysninger med utenlandske samtidskilder, beregnet Haralds levetid fra cirka 865-870 til 945.¹⁹ Dermed kom Koht til å lansere en tidfesting som lå 15 til 20 år etter de angivelsene som fremkommer hos Ari, en tidfesting som lenge ser ut til å ha vært akseptert i historikermiljøet,²⁰ og som selvfølgelig vil gjøre at koblingen mellom

¹⁴ *Ibid*: s. 46.

¹⁵ *Ibid*: s. 49.

¹⁶ *Ibid*: 77; *Islendingabok* 1979: s. 16.

¹⁷ *Islendingabok* 1979: s. 16, 18; *AnglSax*: s. 70, 71.

¹⁸ Koht 1967 b: s. 88-105.

¹⁹ *Ibid*: s. 94, 97, 99, 100.

²⁰ Se Moseng et al. 1999: s. 57.

Halvdan og toktet mot Nantes må anses som uaktuell.

Koht ble imidlertid imøtegått av Finnur Jonsson i en artikkel fra 1927, der Jonsson med det samme utgangspunktet, men med større vekt på de senere kongenes individuelle livslengde, hevdet at det ikke var grunn til å mistenkeliggjøre den gamle overleveringen fra Ari frode.²¹ Senere er Koht også blitt kritisert av Olafia Einarsdottir, som i artikkelen: “Dateringen av Harald Hårfagres død” fra 1968, blant annet har fremholdt at en generasjonstelling basert på et så spinkelt materiale som Koht har gjort bruk av - det vil si en enkelt kongerekke - må anses som helt uakseptabelt.²² Selv har Einarsdottir i artikkelen argumentert til fordel for Ari og den datering han har gitt av Harald Hårfagres død til et tidspunkt som tilsvarer år 931 eller 932. I denne forbindelse har hun spesielt lagt vekt på Aris kobling mellom Haralds død og den islandske lovsigemannsrekken som hun anser for å være den mest pålitelige dateringsform innenfor den islandske overlevering fra landets illitterære periode.²³ Riktignok har hun her også tatt forbehold om noen få års feilmargin knyttet til de første lovsigemennenes funksjonstid, men har allikevel gitt en klar og entydig tilslutning til Aris datering som hun hevder det nærmeste vi kan komme ut fra det kildematerialet vi i dag har til rådighet.²⁴

I ettertid har nettopp Einarsdottirs synspunkter vist seg å ha stor gjennomslagskraft, og hennes oppfatning av Haralds dødsår kan nå se ut til å være akseptert.²⁵ Dette vil i så fall, tatt i betraktning den enighet som ellers synes å råde om at Harald skulle ha blitt over 80 år gammel, måtte innebære en bredere aksept for en tidlig tidfesting av Haralds fødsel til rundt år 850, samtidig som det vil kunne gi en antydning om en økende tiltro til sagamaterialets tidsangivelser generelt. Uten å avføde altfor store kontroverser bør det derfor være mulig også å tillegge de opplysningene som i sagamaterialet gis vedrørende Halvdan Svartes livssyklus en viss betydning, noe som i henhold til tidligere beregninger gir en omtrentlig levetid fra år 820 til 860. Dermed vil det, i den grad vi våger å feste lit til det hendelsesforløpet Snorre har lagt til grunn, i det minste kunne fremholdes som en mulighet at Halvdans ankomst til Vestfold også i faktisk forstand har funnet sted like forut for toktet mot Nantes, og at den utferden dette toktet synes å bære bud om har utgjort en forutsetning for Halvdans senere maktutbredelse i området.²⁶

²¹ Jonsson 1967: s. 106-117, se særlig s. 115.

²² Einarsdottir 1968: s. 19, 20.

²³ *Ibid.*: s. 23.

²⁴ *Ibid.*: s. 34.

²⁵ Moseng et al. 1999: s. 57.

²⁶ Ettersom Halvdan hos Snorre tidligst kan ha ankommet Vestfold på slutten av 830-tallet, lar det seg vanskelig

Som en avslutning på dette avsnittet kan det derfor være på sin plass å spørre om det i Snorres egen tekst er mulig å spore noen forbindelse mellom Halvdans ankomst og videre fremferd, og det nevnte uttoget fra Vestfold. I direkte forstand er naturligvis svaret på dette spørsmålet negativt ettersom Snorre ikke gjør rede for noe uttog i det hele tatt. Allikevel vil det kunne argumenteres for at nettopp en større utferd av denne typen utgjør en nødvendig forklaringsbakgrunn til mye av det Snorre ellers har å fortelle, og spesielt da til den utvikling han skisserer i forholdet mellom Halvdan og Olav Geirstadalv. Som det fremgikk av forrige kapittel kan både Olav Geirstadalv og Ragnar Lodbrok, så vel tidsmessig som geografisk, knyttes til toktet fra Vestfold. Ragnar gis imidlertid ingen plass i den fremadskridende handlingen, og selv om Snorre røper at han har hatt kjennskap til en kronologi som gjør at Ragnars liv kan tidfestes til den første halvdel av 800-tallet, er det tydelig at han selv har oppfattet, eller valgt å oppfatte ham, som en skikkelse fra tidlig på 700-tallet. Derimot går Olav direkte inn i handlingen som Halvdan Svartes angivelige halvbror, og tilstedeværende makthaver i Vestfold ved Halvdans ankomst, og dette på en måte som vil kunne åpne for å knytte Olav til uttoget. I fortellingen hevdet Snorre at Olav og Halvdan like etter Halvdans ankomst skulle ha delt Vestfold mellom seg slik at Olav fikk den vestre, og Halvdan den søndre delen.²⁷ Deretter gikk han direkte over til å skildre Olavs død, og etterlot dermed et inntrykk av at Olav døde kort tid etter Halvdans ankomst og at dette var grunnen til at de to makthavernes samtidige opptreden på den hjemlige politiske arena har vært av relativt kort varighet. Sett i lys av de kronologiske beregningene ovenfor vil imidlertid denne perioden av todelt styre også i noen grad kunne samsvare med årene mellom Halvdans ankomst på slutten av 830-tallet og uttoget av 843, og det er derfor mulig at det er dette toktet, og ikke Olavs død, som har utgjort den reelle årsaken til Olavs senere fravær fra regionen. Dette vil i så fall kunne innebære at sammenkoblingen i tid mellom Halvdans ankomst og Olavs død helst bør sees som et fortellerteknisk grep fra Snorres side for å klargjøre arenaen for Halvdan og hans etterkommere.

I oppgavens siste del vil disse forholdene bli gjenstand for nærmere drøfting, og det vil her, blant annet ut fra de karakteristikkene Snorre ellers har gitt av Olav, bli argumentert for at Olavs død trolig har funnet sted på et langt senere tidspunkt enn det Snorre synes å ville angi. I denne forbindelse vil det også, foruten å bli foretatt en drøfting av den påståtte slektskapsforbindelsen mellom Olav og Halvdan, bli gjort nærmere rede for den ættemessige

gjøre å knytte Åsa til Oseberghaugen fra 834. Det er lite trolig at Olav Geirstadalv som i følge Snorre var konge i Vestfold ville ha hedret den som sørget for å få hans far drept med et slikt gravminne. Alt dette selvfølgelig under forutsetning av at man godtar Snorres fremstilling.

²⁷ Snorre: del 1 s. 38, 39.

tilknytning Olav i Snorres fremstilling er gitt til Vikens gamle, fortrinnsvis danskrelaterede, dynastier. I inneværende sammenheng skulle det imidlertid være nok å poengtere at så vel Olavs fravær som en varig utferd satt i verk av Vestfolds danskrelaterede maktelite kan ha skapt en åpning for norskrelaterede pretendenter som Halvdan og Harald til å foreta sine erobringsmessige fremstøt i Viken, samt at det tilsynelatende sammenfallet i tid mellom Halvdans ankomst og disse hendelsene, sett på bakgrunn av den desstabilisering som ellers ser ut til funnet sted innenfor de danske områdene, bør kunne bidra til å tilføre Snorres fremstilling av maktutviklingen i Viken en viss grad av troverdighet.

Harald under press

Perspektivet som er anlagt i det foregående gir allikevel en noe annerledes bakgrunn for å forstå utviklingen i området enn det Snorre har gjort rede for. Ved å se Halvdan, og siden Harald, som erobrere som i en periode av utferdsaktivitet og dansk svekkelse har vært i stand til å tilrive seg makt i Viken, blir den lokale maktutviklingen i langt sterkere grad enn hos Snorre satt i forbindelse med de politiske og ferdsmessige strømninger som har gjort seg gjeldende i Syd-Skandinavia og på det øvrige europeiske kontinentet. Dette innebærer at eventuelle forandringer knyttet til disse overregionale forholdene vil kunne oppfattes som en desto alvorligere trussel mot de hjemlige pretendentene, hva enten slike forandringer har gitt seg utslag i en fornyet dansk interesse i å opprette et herredømme i Viken, eller i en økt tilstrømning av høvdinger og krigerfølger med lokalt utspring som har vendt tilbake for å fremme sine krav i området.

Det er imidlertid ingenting som tyder på at en dansk kongemakt i løpet av den siste halvdel av 800-tallet har vært i stand til å gjenopprette et slikt herredømme. Snarere kan det se ut til at den danske kongemakten er blitt ytterligere svekket frem mot overgangen til 900-tallet, da et svensk dynasti synes å ha overtatt makten i de sydlige delene av det danske riket.²⁸ Derimot vil det, både ut fra konkrete kildeutsagn, og ut fra det generelle bildet de utenlandske kildene etterlater, kunne argumenteres for at skandinavenes utadrettede ferdsmessige aktivitet har vært mindre intens gjennom de tre siste årtiene av 800-tallet enn tidligere og at enheter som har oppholdt seg i utlendighet fra denne tiden av igjen har rettet sin oppmerksomhet mot de skandinaviske ressursområdene. Dette betyr i så fall at et område som Viken henimot slutten av århundret kan ha blitt utsatt for et økende maktpolitisk trykk og er kommet til å utgjøre en konfliktarena også etter at Harald Hårfagre skulle ha etablert et varig herredømme i regionen,

²⁸ Adam av Bremen 1994: s. 56; Brøndsted 1960: s. 61, 62;

noe som gir den videre maktutviklingen i området et mindre avklart preg enn det Snorre gir inntrykk av.

Det er imidlertid viktig å presisere at konfliktene mellom Harald Hårfagre og slike tilreisende krigerfølger også kommer tilsyne i Snorres egen fremstilling, dog uten at det av den grunn rokkes ved Haralds suverenitet. I fortellingen om Harald fremholdes det for eksempel at både Viken og Vestlandet i Haralds tid skal ha vært svært utsatt for vikingenes herjinger, og at Harald for å få bukt med denne trusselen tilslutt så seg nødt til å seile vest over havet og ta kontroll over øyene der herjingsmennene skulle ha sitt tilhold.²⁹ Imidlertid er dette toktet, et tokt som ellers er beskrevet også i andre sene norrøne verker,³⁰ trukket i tvil av flere historikere, og det er blitt argumentert for at reisen kan være modellert etter noen av de andre kongelige ekspedisjonene mot De britiske øyer, ekspedisjoner som da i motsetning til Haralds fremstøt har nedfelt seg i de britiske samtidskildene.³¹ Dette innebærer allikevel ikke at opplysningene som gis om vikingtrusselen som sådan kan trekkes i tvil ettersom en slik trussel også synes å gjøre seg gjeldende i enkelte samtidige skaldevers fra slutten av 800-tallet. Dette gjelder særlig versene som omhandler slaget ved Hafrsfjord, et slag som i senere norrøn tradisjon er blitt fremstilt som Haralds endelige seier i kampen for et norsk enekongedømme.

Disse versene er gjengitt både i *Snorres kongesagaer* og i det noe eldre sagaverket *Fagrskinna*, og er blitt tilskrevet så vel Torbjørn Hornklove som Tjodolv fra Kvine.³² Det blir her gitt en skildring av selve trefningen der en konge ved navn Luva, den samme som av de senere sagaforfatterne blir holdt for å være Harald Hårfagre,³³ skal ha beseiret en hær ledet av høvdingene Haklang og Kjotve den rike, hvorav Haklang skal ha falt og Kjotve flyktet hjem over Jæren. I fremstillingen sies det ellers om denne hæren at den, foruten hvite skjold, har vært utstyrt med vestrøne spyd og velske sverd, det vil si med våpen fra De britiske øyer og de nordvestlige delene av Frankrike, og det virker derfor naturlig å forutsette at styrken har bestått nettopp av krigerfølger som har oppholdt seg i disse områdene. Dermed vil versene kunne vise at slike tilreisende krigerfølger, utover å opptre som spredte plyndringsenheter langs de norske kystene, også har mobilisert samlet, eller kanskje riktigere, utgjort en del av en større mobilisering rettet mot den hjemlige pretendenten. Av versene synes det nemlig også å fremgå at hæren, i tillegg til profesjonelle krigere har bestått av våpenføre bønder, noe

²⁹ Snorre: del 1 s. 67, 63.

³⁰ Se *Orknøyingenes saga* 1970: s. 14; *Landnåmsboken* 1997: s. 49, *Landnåmabok* 2002: s. 45.

³¹ Se Smyth 1977: s. 72, 119, 121; Sawyer 1982: s. 14.

³² Snorre: del 1 s. 60; *Fagrskinna* 1972: s. 24-27.

³³ *Ågrip* 1973: s. 19; *Fagrskinna* 1972: s. 27, 28; Snorre: del 1 s. 63, 64.

som gjør det rimelig å anta at reisningen mot kong Luva, like mye som et enhetlig vikingangrep, har vært et samarbeidsforetak mellom tilreisende eller hjemvendte vikinger, og høvdinger og krigerbønder av lokal støpning.

Det er i denne forbindelse ellers verdt å merke seg at Luvas motstandere sies å ha kommet østfra og at de i versene blir omtalt som østmenn eller austkylvinger, mens Luva på sin side blir betegnet som østmenns storkonge som bor på Utstein. Ut fra en slik beskrivelse vil en mulig tolkning kunne bestå i at Luva har vært en vestlandsbasert konge som også har maktet å tilrive seg et overherredømme i øst, og som ved Hafrsfjord er blitt angrepet av en hær bestående av menn nettopp fra disse områdene som i felleskap med tilreisende vikinger har forsøkt å bryte Luvas østlige herredømme, eventuelt med et tilleggsforsett om å overta Luvas besittelser i vest. Tatt i betraktning versenes manglende geografiske bestemmelse av begrepet østmenn, og likeledes mangelen på andre geografiske referansepunkter, gis det for øvrig også en mulighet for at betegnelsen henspiller på menn fra Viken, og det kan derfor ikke utelukkes at reisningen mot Luva har vært organisert herfra. Forstått på denne måten vil versene i så fall, forutsatt at koblingen mellom Harald og Luva aksepteres, kunne bidra til å bygge opp under fremstillingen som er gitt i det foregående, da av Harald som en erobrer utenfra som i en gitt politisk og ferdselsmessig situasjon har vært i stand til å foreta fremstøt i Viken, og som siden, ved en endring i disse forholdene, er blitt satt under et økt maktpolitisk press fra Vikens stormenn og deres vikingfeller.

Å forstå Hafrsfjordslaget på denne måten, som en reisning mot Harald initiert fra Viken med støtte fra tilreisende krigerfølger, er naturligvis ikke uproblematisk. Hos Snorre, der den øvrige prosafremstillingen er basert på de samme skaldeversene, gis det som kjent et ganske annerledes perspektiv, og verken Viken eller vikinger nevnes her i forbindelse med slaget. Imidlertid blir vikingene nevnt i den sene islandske ættesagaen *Grettes saga*, der det, foruten folk fra hele landet og mange andre land sies at en mengde vikinger skal ha deltatt, og der en av disse interessant nok er den senere landnåmsmannen Balke fra Sotenäs som er en av de ytterst få landnåmsmenn vi kjenner fra Viken.³⁴ Ellers blir folk fra Viken spesielt nevnt i *Egils saga*, da som en del av en hær som sies å ha vært samlet fra vidt omkring, og trukket sammen rundt i Agder, Rogaland og Hordaland.³⁵ I Snorres versjon derimot, sies det kun at hæren bestod av horder, ryger, egder og teler, og den fremstår dermed som en styrke mer

³⁴ Om vikinger ved Hafrsfjord se *Grettes saga* 1952: s. 12. Om Balke ved Hafrsfjord se s. 11, 17. Om Balke se også *Landnåmsboken* 1997: s. 100; *Lndnåmabok* 202: s. 109.

³⁵ *Egils saga* 1951: s. 39.

stringent avgrenset til en bestemt del av landet enn i de to andre sagaene.³⁶ Samtidig gir Snorre inntrykk av å sitte inne med betydelig større kunnskap om hærens sammensetning i det han også navngir konger og stormenn fra de respektive fylkene som opphavsmenn til reisningen mot Harald.

Det er imidlertid fremkommet atskillig kritikk mot Snorres fremstilling, og særlig da mot måten han setter seg utover de opplysninger som gis i det samtidige Hafrsfjord-kvadet. Allerede i 1880 hadde historikeren Gustav Storm artikkelen “Slaget i Havrsfjord” påpekt at kvadet kun viste at Haralds motstandere kom østfra og at de siden flyktet hjem over Jæren, og at alt det som gikk utover disse versene måtte betraktes som mer enn usikkert.³⁷ Det som lot seg utlede av kvadet ble derfor for Storm ikke mer enn at Haralds motstander var kong Kjötve fra Agder og at denne hadde følge av en konge med tilnavnet Haklang, hvis fall da avgjorde slaget, samt av skarer av vikinger fra vesterlandene. I denne forbindelse hadde Storm for øvrig også, ved å kombinere opplysninger fra irske annaler med versenes antydninger om at vikinger skulle ha tatt del i slaget, søkt å identifisere de irske kildenes Amlaib/Olav med Haklang, og Amlaibs far med Kjötve, og ut fra opplysningene om at Amlaib skulle ha reist hjem for å hjelpe sin far i 871 forsøkt å bekrefte slaget tradisjonelle datering til 872³⁸.

Det kan innvendes mot Storm at heller ikke de to kongenes tilknytning til Agder er nevnt i kvadet. Riktignok skulle den tapende hæren, tilsynelatende med Kjötve i spissen ha flyktet hjem over Jæren, men det er først i de senere prosatekstene kongene uttrykkelig blir satt i forbindelse med Agder.³⁹ I artikkelen “Harald og Havsford” av Johan Schreiner fra 1936 ble imidlertid også denne forståelsen trukket i tvil. I likhet med Storm hadde Schreiner her tatt utgangspunkt i versene, men mente at Agder på grunnlag av den funnfattigdom som preger disse fylkene i vikingtiden og den kontrast denne fattigdommen utgjør i forhold til rikdommen innen nabodistriktene i øst og vest, vanskelig kunne ha vært sete for slike stormenn.⁴⁰

På bakgrunn av den arkeologiske funnfattigdommen hevdet han her at kystlandskapene mellom Jæren og Vestfold på denne tiden også reelt sett var blant de fattigste og mest tilbakeliggende i Norge, og mente derfor at flukten over Jæren burde ha gått enda lengre mot øst, og at det var Vestfold som var det egentlige hjem for Kjötve og Haklang og deres

³⁶ Snorre: del 1 s. 59.

³⁷ Storm 1880, se særlig s. 315, 323.

³⁸ *Ibid*: s. 321-324.

³⁹ Se f.eks. Snorre: del 1 s. 59; *Egils saga* 1951: s. 40.

⁴⁰ Schreiner 1936: s. 64, 78.

vikinghær.⁴¹ I denne sammenheng fremsatte han også som en hypotese at én av kongene kunne være identisk med Ragnvald Heidrumshære, som skal ha vært sønn Olav Geirstadalv og den siste kongen som blir hyllet i diktet *Ynglingatal*. Schreiner hadde for øvrig i artikkelen frakjent Harald noen form for legitim tilhørighet til denne ætten, og hadde ellers argumentert mot den senere norrøne fremstillingen av slaget ved Hafrsfjord som det siste og avgjørende i Haralds erobring av landet. Til fordel for hypotesen anførte han derfor at en seier nettopp over denne mektige kongen skulle kunne gi en rimelig forklaring på hvorfor akkurat dette slaget av Haralds egen krets var blitt oppfattet som den største og mest minnerike hendelse i kongens liv.⁴²

Schreiners antagelse om at Haralds motstandere kom fra Viken, og ikke Agder, ble senere støttet av historikeren Asgaut Steinnes i artikkelen “Alvheim” fra 1951. I likhet med Schreiner hevdet Steinnes at han hadde vondt for å tro at en konge fra Agder kunne være en så farlig motstander som det Kjøtve.⁴³ Steinnes unnlot imidlertid å ta stilling til Schreiners hypotese om at en av Haralds motstandere skulle ha vært Ragnvald Heidrumshære, men valgte i stedet å fokusere på de likhetstrekk som gjorde seg gjeldende mellom navnene på Hafrsfjord-anførerne og navnene Hake og Helsing som Snorre satte på to av sønnene til kong Gandalv fra Alvheim. I denne forbindelse hevdet Steinnes at navnet, “den halsdigre” som i kvadet brukes om Kjøtve, kunne bli til Helsing; det vil si “han med halsen”, og fremholdt videre at så vel Hake som Haklang ville kunne tilbakeføres til ordet “haremunn”.⁴⁴ Riktignok hadde Steinnes et annet sted i artikkelen hevdet at navnene på Alvheim-makthaverne ikke var historiske i alminnelig forstand, men konkluderte allikevel, under forutsetning av at Harald hadde vært relativt ung da han ledet an i kampen, med at det godt var mulig å tenke seg slaget ved Hafrsfjord som et oppgjør mellom Harald og Gandalvs sønner.⁴⁵

Dermed er det blitt anført tre mulige maktalternativer fra Viken som kan ha ledet an i slaget ved Hafrsfjord. De konkrete navneforbindelsene her er naturligvis usikre, men det kan like fullt, ut fra de beskrivelsene som er gitt i skaldeversene og ut fra den angitte forståelsen av de arkeologiske forholdene i Agder, synes rimelig å anta at det er konger fra Viken som i fellesskap med tilreisende vikinger har stått bak reisningen mot Harald. Dette utelukker ikke at samlingsen har hatt et bredere nedslagsfelt enn Viken-området og at det til og med kan ha forekommet et betydelig innslag av høvdinger og krigerbønder fra de fylkene som nevnes av

⁴¹ *Ibid.*: s. 78.

⁴² *Ibid.*: s. 78, 79.

⁴³ Steinnes 1951: s. 364.

⁴⁴ *Ibid.*: s. 365.

⁴⁵ *Ibid.*

Snorre. Men når Snorre gir inntrykk av at det kun var horder, ryger, egder og teler som stod bak reisningen mot Harald legger han, som han også gjør i omgangen med andre skaldevers, helt andre forutsetninger til grunn enn det som fremgår av versene, noe som trolig er et bevisst grep for å kunne tilpasse versenes øvrige opplysninger sitt overordnede perspektiv.

I denne sammenhengen bestod det overordnede perspektivet i å vise hvordan Norge ble samlet til ett rike under Harald Hårfagre. Snorre var her spesielt nøye med å få frem at Vestfold var Haralds primære slektsland og at også andre deler av Viken opprinnelig hadde tilhørt Haralds slekt, et poeng som trolig har vært desto viktigere tatt i betraktning den senere danske interessen for Viken. I Snorres versjon sikrer Harald områdene i Viken tidlig i karrieren, og selv om han ikke legger skjul på at deler av Viken også etter dette har vært under et betydelig press, er det ingen tvil om at han, både før, under og etter Hafrsfjord-trefningen har regnet Harald som regionens ubestridte hersker. Etter først å ha underlagt seg Viken, skulle Harald så ha lagt ut på sitt landomfattende erobringstokt, først gjennom innlandet opp til Trondheim, og siden langsmed kysten ned til Firdafylke, før han igjen skulle ha vendt tilbake til Viken og underlagt seg områdene ned til Elv og vest for Vänern, samt hele Värmland. Dermed kan det ha falt seg naturlig å avslutte fortellingen om Haralds rikssamlingsprosjekt med et avgjørende slag mot en hær ledet av konger og stormenn fra de fylkene han ennå ikke hadde erobret, mens en innrømmelse av at hæren skulle ha kommet fra Viken selvfølgelig ville ha bidratt til å så tvil om Haralds tilhørighet i, og kontroll over dette området, et forhold som også ville gjort det vanskeligere å hevde at Viken hadde hørt med i dette tidlige rikssamlingsforsøket. I oppgavens siste kapittel vil det for øvrig bli drøftet om Harald etter Hafrsfjord i det hele tatt har hatt noen makt i Viken.

Hjemvendte vikinger i utenlandske kilder

Hovedtemaet i forrige avsnitt var imidlertid vikingfølgene og den innflytelse en økt tilstrømning av slike følger gjennom de siste tiårene av 800-tallet kan ha hatt på den politiske utviklingen i Viken. Som det fremgikk av Hafrsfjord-versene synes hæren som møtte Luva for en stor del å ha bestått av tilreisende vikinger, og det bør absolutt kunne anses som rimelig at det er nærværet av disse vikingene som har gitt kongene i øst det nødvendige grunnlaget for å gjøre reisning mot storkongen fra Utstein. Allikevel er det vanskelig ut fra de norrøne kvadene å tilveiebringe noen nærmere kunnskap om hvem de deltagende vikingene var, eller hvorfor de valgte å søke inn mot de skandinaviske farvannene. I versene om Hafrsfjord gis det riktignok inntrykk av at de har hatt opphold i frankiske, britiske eller irske områder, og det er også blitt anført at hæren i diktet *Glymsdråpa*, en hær Snorre synes å mene har kjempet mot

Harald utenfor de norske kystene, har bestått av norske vikinger fra den irske byen Limerick,⁴⁶ men utover dette drukner det meste av informasjonen i skaldenes skildringer av kamptummel og våpengny.

Når det gjelder de utenlandske kildene gis det også her ytterst sparsommelige opplysninger om større vikingfølger som i løpet av de tre siste tiårene av 800-tallet skulle ha vendt tilbake til norske eller norddanske områder. I det irske materialet forekommer kun én enkelt beretning fra denne perioden som i klartekst omhandler en slik hjemreise, beretningen om Amlaib, kongesønnen som av Gustav Storm ble assosiert med Haklmg og Agder, mens det i det engelske og det frankiske, ikke finnes noen. Imidlertid kan disse mangelfulle kildeforholdene ikke uten videre brukes som argument for at hjemreiser i større skala ikke har funnet sted, eller for den saks skyld vært økende frem mot slutten av århundret. Trolig skyldes denne mangelen på kildeutsagn at annalistene først og fremst har vært opptatt av å skildre begivenheter som har utspilt seg i deres egne nærområder, og bare i liten utstrekning har hatt interesse av, eller mulighet til, å skaffe seg beretning om vikingfølgenes øvrige ferd. Det bør derfor kunne antas at reisene tilbake til de skandinaviske områdene er foretak som i vesentlig grad har unnlatt å nedfelle seg i det samtidige kildematerialet, og dermed at reisen som blir nevnt i de irske kildene langt i fra kan ha vært den eneste.

Utsagnet i det irske kildematerialet forekommer i samlingen *Fragmentary annals of Ireland*, og omhandler som nevnt hjemreisen til den mektige Amlaib, eller Olav, som forut for reisen i nærmere 20 år synes å ha vært skandinavenes overkonge i Irland. Amlaib omtales ellers i det irske materialet som sønn av kongen av Lochlann, og det blir i det sentrale utsagnet sagt at han reiste fra Irland til Lochlann etter å ha blitt tilkalt av sin far Gofridh som trengte hjelp, ettersom mennene fra Lochlann som var gått til krig mot ham.⁴⁷ Det fremgår dermed at Amlaib skulle ha dratt hjem for å delta i en krig som av annalisten er blitt oppfattet som en innbyrdes krig i landet Lochlann, et land det i dag synes å være en utbredt aksept for må være Norge,⁴⁸ og det er derfor slett ikke urimelig å anta at bakgrunnen for reisen kan ha vært Harald Hårfagres maktutvidelser i hjemlandet, eller sågar selve slaget ved Hafrsfjord.

Det er allikevel viktig her å påpeke at en slik forståelse av begrepet Lochlann på ingen måte kan taes for gitt. I de mer pålitelige *Annals of Ulster* nevnes det i det aktuelle tidsrommet foruten menn fra Lochlann to grupper av fremmede i Irland, de lyshårede og de mørke, men sies ikke klart hvem av de to gruppene som hørte hjemme i Lochlann. Dette fremgår først av

⁴⁶ Krag 1995: s. 91.

⁴⁷ *FragmAnn*: s. 144, 145.

⁴⁸ Se f. eks. De Vries 1924: 527; Paasche 1977: s. 37; Smyth 1977: s. 101; Moseng et al. 1999: s. 33, 34.

de utfyllende, og trolig for en del senere, beretningene i *Fragmentary annals of Ireland* der ulsterannalenes mørke fremmede blir fremstilt som daner i krig mot mennene fra Lochlann.⁴⁹ Det sies dermed ikke noe mer i kildene enn at de fra Lochlann er blitt tatt for å være mennesker med en annen tilknytning enn danene, noe som i et moderne nasjonalt perspektiv selvfølgelig gjør det naturlig å knytte dem til Norge, men som i et vikingtidsperspektiv lett kan oppfattes som en anakronisme. Det er imidlertid av den danske historikeren Johannes Steenstrup, også blitt argumentert for at betegnelsen Lochlann, i betydningen sjølandet, kan ha henspilte på de danske øyene, og spesielt da på Sjælland som ifølge Steenstrup tidlig skulle ha blitt fortolket i denne betydningen.⁵⁰ Dette betyr i så fall at navnet Lochlann vil kunne forbindes med en del av dagens Danmark som, slik det er blitt vist, i perioder har hatt nær forbindelse til det danske riket i syd, og i perioder kan ha vært i konflikt med dette, og som midt på 800-tallet da skillet mellom de lyse og mørke fremmede gjør seg gjeldende i de irske kildene, synes å ha inngått i en enhet med deler av Viken. Det kan derfor ikke helt utelukkes at folk herfra på denne tiden er blitt oppfattet som noe annet enn danene fra syd, og at Lochlann har samsvart med landskapet som i Orosius' historie ble tillagt norddanene og som av Alfred P. Smyth ble holdt for å utgjøre et kjerneområde for Ragnar Lodbrok og det han omtalte som Ragnars vikingdynasti.

Uavhengig av en eventuell navneforbindelse mellom Lochlann og Sjælland, vil det senere i kapitlet bli anført argumenter for at Amlaib har hatt tilknytning til Viken-området. Foreløpig må vi imidlertid nøye oss med å anføre det som fremgår av utsagnet, at Amlaib skulle ha reist hjem Lochlann for å hjelpe sin far i krigen mot Lochlannsmennene, et utsagn som heller ikke i seg selv er helt uproblematisk ettersom det bare forekommer i denne ene fragmentsamlingen, en samling som ikke uten videre kan la seg bruke som historiske kilder.

Annalfragmentene foreligger i dag kun i form av senere avskrifter og består av en blanding av rene annalnotiser og lengre krønikelignende beretninger. Det kan se ut til at fragmentene relativt sent er blitt kjent blant skandinaviske forskere, og ennå i 1874 ble det i avhandlingen *Normannerne* av Johannes Steenstrup klaget over at ikke ett av de danske bibliotekene var i besittelse av boken.⁵¹ Steenstrup hadde her i utgangspunktet forsøkt å komme på sporet av den historiske Ragnar Lodbrok, og i denne forbindelse gjort bruk av annalenes beretning om Ragnhall fra Lochlann og erobringen av York, og om sønnenes

⁴⁹ FragmAnn: s. 88, 89.

⁵⁰ Steenstrup 1972: s. 62-64.

⁵¹ Steenstrup 1972: s. 91, note 3.

senere plyndringsferd til Spania og Mauritania.⁵² Ved å sammenholde denne beretningen med samtidige engelske kilder, og med arabiske fra 900 og 1000-tallet, mente Steenstrup at annalen ble bekreftet i så mange av sine enkeltheter at, som han uttrykte det; “dens Skudsmaal aabenbart maa lyde: i høj Grad troverdig”,⁵³ noe som må forstås som en uforbeholden støtte til annalenes kildeverdi som sådan.

Senere ble annalene, i likhet med andre kilder av berettende karakter, underlagt en skjerpet kildekritikk, og det ble i 1924 av Jan De Vries konkludert med at de var alt annet enn egentlig historie.⁵⁴ Også De Vries hadde her viet beretningen om Ragnhall og sønnene hans mye oppmerksomhet, men mente at fortellingens betydning først og fremst bestod i at den utgjorde en viktig kilde til dannelsen og utviklingen av det han omtalte som Ragnarssagnet.⁵⁵ Imidlertid medførte ikke De Vries avvisning av annalene som egentlig historie at det ble kastet fullstendig vrak på skriftets kildeverdi. I omgangen med de krønikeaktige beretningene fra de sydøstlige deler av Irland - beretninger hvis kildeverdi De Vries blant annet mente ble ved deres preg av en senere tids litterære smak - hevdet han at disse godt kunne være bygget på en fortrinnsfull kilde, og at det ikke var noe i veien for den oppfatning at man i denne delen av Irland hadde en nøyaktig og utførlig overlevering i mer eller mindre utarbeidet annalistisk form.⁵⁶ Allikevel holdt De Vries fast på, ikke minst på grunn av det litterært utsmykkede bilde som han utover de rene annalmeddelelsene mente ble forsøkt gitt av vikingtidens historie, at man måtte være meget varsom når man hentet historiske vitnesbyrd ut fra kilden.⁵⁷

Dermed ga De Vries tilkjenne en dobbelthet i forhold til fragmentets kildeverdi som også synes å være utbredt i dag. Dette kommer spesielt klart til syne hos Alfred P. Smyth som innrømmer at annalene ikke gir oss et samtidig vitnesbyrd, og at de i likhet med de senere krønikene som foregir å omhandle 8 og 900-tallet presenterer oss for en blanding av fakta og legender, men som like fullt - men da med en uttalt bevissthet om de usikre forholdene - velger å bruke de delene av annalene som kan sannsynliggjøres i lys av det øvrige kildematerialet.⁵⁸

Amlaibs hjemreise

⁵² *Ibid*: s. 91-93.

⁵³ *Ibid*: s. 96.

⁵⁴ De Vries 1924: s. 532.

⁵⁵ *Ibid*.

⁵⁶ *Ibid*: 518.

⁵⁷ *Ibid*: s. 517.

⁵⁸ Smyth 1977: s. 67.

Til tross for den usikkerhet som råder rundt fragmentsamlingen lar det seg ikke ved den fremgangsmåten Smyth baserer seg på gjøre å avfeie utsagnet om Amlaibs hjemreise, noe svært får historikere, heller ikke Smyth og De Vries, for øvrig gjør. Tvert imot vil en slik hjemreise kunne gi en god forklaring på hvorfor Amlaib uten videre utelates av de mer troverdige *Annals of Ulster*, etter at han i 871, sammen med sin allierte Imar skulle ha vendt tilbake til Irland fra Skottland, medbringende 200 skip, og et større antall anglere, briter og piktere som fanger.⁵⁹ Riktignok sies det i en piktisk krønike at Amlaib ble drept i Piktland, og i det senere norrøne materialet at han, her under navnet Olav Hvite, ble drept i et slag i Irland,⁶⁰ men disse påstandene vil ved en sammenstilling med opplysninger som forekommer i det øvrige kildematerialet måtte oppfattes som tvilsomme. I den piktiske krøniken ser det ut til at Amlaibs død blir henlagt til året etter at han invaderte Piktland, det vil si til år 867, og altså flere år før han i 871 skulle ha vendt tilbake til Irland sammen med Imar.⁶¹ Dermed fremstår den piktiske opplysningen i utgangspunktet som urimelig, og det vil være nærliggende å anta, slik Smyth her har gjort, at kronikøren her har kommet til å forveksle Amlaib med Auslie som også tok del i invasjonen, og som ble drept nettopp i 867. Når det gjelder den norrøne påstanden om at Amlaib/Olav skulle ha blitt drept i et slag i Irland lar det seg ikke gjøre å finne belegg for et slikt endelikt i de irske kildene, og det er derfor mulig at det er den piktiske kilden som ligger til grunn også for dette utsagnet. Imidlertid vil fraværet av irske opplysninger om Amlaibs død også i seg selv kunne sees som et indisium på at påstanden er feil, og selv om en slik forståelse innebærer en slutning ut fra taushet, eller et såkalt *argumentum e silentio*, vil fremgangsmåten i dette særskilte tilfellet kunne vise seg fruktbar.

I de samtidige *Annals of Ulster* sies det om Amlaib at han var sønn av kongen av Lochlann og at de fremmede i Irland allerede ved hans ankomst i 853 hadde underkastet seg ham, samt at han tok skatter av irene.⁶² Amlaib fremstår dermed helt fra begynnelsen som en makthaver av et spesielt format, og gis etter dette frem til 871 jevnlig omtale i annalene, noe som viser at Ulsterannalisten har hatt god greie de bevegelser han har foretatt seg. Det ville derfor være å forvente at Amlaibs eventuelle død på irsk jord ville avstedkommet en notis, og spesielt da ettersom de to andre skandinaviske kongene Auslie og Imar - konger som i Ulsterannalene fremstiles som hans nære allierte - får sin død omtalt uten at disse ellers gjør

⁵⁹ AnnUlst: 1983, s. 326, 327.

⁶⁰ Piktisk kilde se Smyth 1977: s. 106. Olav Hvite drept i Irland se f. eks. *Landnåmsboken* 1997: s. 76.

⁶¹ Se Smyth 1977: s. 106, 107.

⁶² AnnUlst: s. 312, 313; se også *FragmAnn*: s. 102, 103.

seg sterkere bemerket i annalene. Om Auisle sies det at han ble drept ved svik av slektninger i 867 (*Ulster* s. 322, 323),⁶³ og da sannsynligvis under den nevnte invasjonen i Piktland, mens det om Imar sies at han endte sitt liv i 873, i en notis der det også fremgår at det var ham som på denne tiden ble ansett som konge over nordmennene - her i betydningen skandinaver - i hele Irland og i Britannia og i Irland.⁶⁴

I og med at Amlaibs død ikke nevnes i Ulsterannalene kan det derfor være rimelig å anta at han har fått en annen skjebne enn sine to medkonger. Dermed fremstår fragmentets opplysninger om at han dro hjem til Lochlann som et plausibelt alternativ, og utsagnet bør derfor kunne tillegges betydning. Ved en aksept av dette utsagnet bør det videre være mulig å fremholde at reisen har funnet sted relativt kort tid etter at Amlaib og Imar kom tilbake til Irland i 871, ettersom Imar ved sin død i 873 ser ut til å ha vært den eneste gjenværende av de tre skandinaviske kongene. For øvrig vil det være sannsynlig, tatt i betraktning det formål reisen har hatt, at Amlaib har brakt med seg en betydelig krigsstyrke, og at han, i og med at han ikke senere nevnes i de irske kildene, ikke siden har vendt tilbake til Irland. Dermed vil det også kildene kunne fremholdes som en mulighet at Amlaib er blitt værende i Lochlann, og da, i lys av den kontekst fragmentutsagnet gir, enten fordi han er blitt drept i den krigen han dro hjem for å delta i, eller fordi han har forsøkt å sikre farens maktgrunnlag og dermed sitt eget som potensiell tronfølger.

Det er imidlertid lite annet ved Amlaibs hjemreise som på denne måten kan utledes direkte fra de irske kildene. Riktignok hevder fragmentannalisten at han har kjennskap til årsakene til krigen i Lochlann, men disse årsakene velger han å holde for seg selv ettersom han mener at de ikke har relevans for irene og at det vil føre for langt å fortelle om dem.⁶⁵ Heller ikke gir han noen nærmere beskrivelser av målet for Amlaibs reise, og vi får dermed, utover at han dro hjem til Lochlann, ingen klare holdepunkter som kan hjelpe oss til å fastslå mer eksakt hvilke deler av det skandinaviske landskapet Amlaib har hørt hjemme i.

På tross av dette vil det allikevel, som det ble fremholdt i det foregående, være mulig å fremlegge argumenter for at Amlaib har hatt tilhørighet i Viken/Kattegat-regionen, eller i de områdene som er blitt tilskrevet norddanene. En slik argumentasjon vil blant annet kunne baseres på de opplysningene kildene gir om Amlaibs forbindelse med Imar, som trolig er den samme som den Ivar som herjet i England frem mot år 870,⁶⁶ og som igjen er det historiske

⁶³ AnnUlst: s. 322, 323.

⁶⁴ *Ibid*: s. 328, 329.

⁶⁵ FragmAnn: s. 144, 145.

⁶⁶ Se Møller 1997: s. 151; Smyth 1997: s. 234-236; Stenton 2001: s. 250.

forbildet for sagaenes Ivar, sønn av Ragnar Lodbrok. I den norrøne og danske sagaskrivningen blir som kjent Ragnars dynasti oppfattet som en maktinstans med et politisk tyngdepunkt på de danske øyene og i Viken, og selv om slektskoblingen mellom Ragnar og Ivar ikke nødvendigvis er historisk holdbar, vil sagaenes sammenkobling i det minste kunne gi en antydning om at de to har hatt utspring i de samme områdene. Dette vil i så fall også kunne ha betydning for forståelsen av Amlaibs herkomst. I de irske kildene tegnes det et bilde av et nært samarbeidsforhold mellom Amlaib og Imar som synes å ha pågått over flere år. I fragmentet utdypes dette forholdet ytterligere, og det sies her både at Amlaib, Imar og Auslie var brødre, og at de var sønner av kongen av Lochlann.⁶⁷ Imidlertid kan disse påstandene om et brødeforhold fortone seg tvilsomme,⁶⁸ og bør nok helst sees som uttrykk for det tette allianseforholdet som synes å ha eksistert de tre imellom, men påstandene vil allikevel kunne gjenspeile det forhold at de tre kan ha hatt sitt opphav i de samme skandinaviske områdene, områder som da, i lys av resonnementet ovenfor, mest sannsynlig vil være å finne på de danske øyene og i Viken.

En argumentasjon basert på disse kriteriene gir allikevel ikke grunnlag for å trekke noen videre konklusjoner om Amlaibs tilhørighet. For å kunne skape et bredere grunnlag er det derfor nødvendig å gå tilbake til Ulsterannalenes beretning om Amlaibs ankomst, der det som kjent ble fremholdt at han var sønn av kongen av Lochlann og at de fremmede i Irland hadde underkastet seg ham. Det er her verdt å merke seg at det ikke, som i notisene fra årene i forkant av Amlaibs ankomst, blir spesifisert hvilken gruppe av de fremmede det siktes til, og det virker dermed som om alle de fremmede i Irland, både mørke og lyshårete, eller daner og Lochlannsmenn, allerede fra begynnelsen av har kommet til å akseptere herredømmet til denne tilreisende representanten for kongemakten i Lochlann. Det ser derfor ut til at det med Amlaibs nærvær er blitt satt en sluttstrek for de kamper som årene i forveien hadde rast mellom de to skandinaviske fraksjonene i Irland,⁶⁹ og selv om det i fragmentet ennå etter Amlaibs ankomst sies at tilhengere av de danske styrkenes leder Horm skulle ha vært i tjeneste hos den irske kong Cerball,⁷⁰ fortelles det ingen steder om trefninger etter 853 som kan sees som en videreføring av krigen mellom mennene fra Lochlann og danene. Dette vil i så fall kunne gi en antydning om at Amlaib har tilhørt et dynasti som, til tross for at det kunne oppfattes som en representant for en annerledes folkegruppe enn danene, også har innehatt en

⁶⁷ FragmAnn: s. 126, 127, se også s. 94-97.

⁶⁸ Se Smyth 1977: s. 114.

⁶⁹ AnnUlst: s. 310, 311; FragmAnn: s. 88-95, 99-101.

⁷⁰ FragmAnn: s. 102, 103.

autoritet som danene kunne akseptere, og det kan være vanskelig å finne et dynasti som oppfyller disse forutsetningene andre steder enn på de danske øyene eller i Viken. En slik antagelse vil for øvrig også være interessant tatt i betraktning de kaotiske forholdene som på denne tiden synes å ha utviklet seg rundt den syddanske kongemakten, og det bør i lys av dette absolutt kunne sees som en mulighet at en representant for et dynasti fra de norddanske områdene kan ha kommet til å fremstå som et desto viktigere samlingspunkt for de skandinaver som i disse årene har hatt opphold i Irland.

Når det gjelder de norrøne kildene assosieres Amlaib her som kjent med Olav Hvite. Hos Ari er Olav føyd inn i rekken av ynglingekonger og blir dermed knyttet til en ætt som i sagamaterialet forbindes østlandsområdene og Viken, samtidig som han blir fremstilt som en etterkommer av Ragnar Lodbrok.⁷¹ Denne genealogirekken blir også lagt til grunn i de senere norrøne verkene, da med unntaksvise innsmett av Frode den frøkne i farfarsleddet,⁷² en konge som i sagamaterialet knyttes til Sjælland.⁷³ Samlet sett bør derfor de norrøne genealogibestemmelsene gi en relativt klar indikasjon på at Olav Hvite er blitt oppfattet som en konge med utspring i Viken/Kattegat-regionen, men utover dette vil det være vanskelig ut fra det norrøne materialet å gi denne skikkelsen en mer presis plassering i det hjemlige landskapet. Det er imidlertid ingen tvil om at det er Olav Hvite som utgjør det norrøne tilsvaret på samtidskildenes Amlaib. Amlaib er en direkte oversettelse av det norrøne navnet Olav, og Olav Hvite blir i de norrøne beretningene omtalt både som konge i Dublin og de omkringliggende bygdene, og som den største hærkongen vest for havet.⁷⁴ Olav skulle ifølge den norrøne tradisjonen dessuten ha vært gift med Aud den djuptenkte som synes å ha foretatt sitt landnåm på Island i løpet av de siste tiårene av 800-tallet, og vil derfor også i tid kunne sammenstilles med Amlaib. I tillegg er det mulig å påpeke likhetstrekk mellom Olav og Auds sønn Torstein som i den norrøne tradisjonen sies å ha blitt drept i et slag etter å ha blitt sveket av skottene, og Amlaibs sønn Oistin eller Øystein som i 875 svikefullt skal ha blitt drept av Albann,⁷⁵ et navn som vil kunne forstås som den gamle betegnelsen på Skottland.⁷⁶

Til tross for disse åpenbare berøringspunktene mellom Amlaib og Olav Hvite knytter det seg også en rekke problemer til en slik umiddelbar sammenkobling av de to skikkelsene. Et av disse problemene består i at Olav Hvite i samtlige norrøne genealogilister sies å være

⁷¹ *Islendingabok* 1978: s. 31.

⁷² *Sagaen om fostbrødrene* 1951: s. 353; *Sagaen om Laksdølene* 1953: s. 11.

⁷³ Snorre: del 1 s. 23.

⁷⁴ *Landnåmsboken* 1997: s. 75, 76; *Sagaen om Øyrbyggjene* 1953: s. 174.

⁷⁵ *Landnåmsboken* 1997: s. 76; AnnUlst: s. 330, 331.

⁷⁶ Se f. eks. Schreiner 1936: s. 88; Paasche 1977: s. 51.

sønn av Ingjald, mens Amlaibs far i fragmentet som kjent blir kalt Gofridh. Kombinasjonen Gofridh/Amlaib vil ellers ha en nærere parallell i navnesekvensen Gudrød/Olav Geirstadalv som forekommer i Snorres *Ynglingesaga*, og det er av flere forskere, blant annet på dette grunnlaget, men også på grunnlag av den samtidighet det synes å være mellom Amlaib og Olav Geirstadalv, blitt hevdet at Amlaib kan ha vært samme person som den vestfoldbaserte Olav.⁷⁷ En slik identifikasjon er naturligvis heller ikke uproblematisk, ettersom de øvrige slektsangivelsene i fragmentet vanskelig lar seg forene med Snorres genealogiske redegjørelser, og fordi den Gudrød som skulle tilsvare Gofridh skal ha blitt drept, vel og merke ifølge Snorre, allerede da Olav var i tjuårsalderen. Det er allikevel klart at denne sammenstillingen av Amlaib og Olav Geirstadalv, på samme måte som toktet mot Nantes i 843, vil kunne gi en forklaring på hvorfor Olav uten videre utelates av Snorres fortelling, og det kan i denne forbindelse være verdt å nevne at det i fragmentet også finnes en notis som viser at Amlaib har hatt et kort opphold i Irland allerede i år 849,⁷⁸ noe som i det minste gir belegg for å hevde at han har krysset farvannene rundt De britiske bare noen få år etter at flåten med vestfoldinger skulle ha slått seg ned ved munningen av Loire.

Uten å gå nærmere inn på holdbarheten i hvert enkelt av argumentene ovenfor, skulle argumentasjonsrekken samlet kunne gi grunnlag nok til å opprettholde en tese om at Amlaib har hatt tilhørighet i Viken/Kattegat-regionen. Det vil dermed kunne fremholdes at Amlaibs hjemreise trolig må sees i sammenheng med krigshandlinger som har involvert makthavere i dette området, og det vil tatt i betraktning tidspunktet for hjemreisen være mulig å sette den i forbindelse med slaget ved Hafrsfjord hvis tradisjonelle datering er år 872. Som det er blitt vist ble imidlertid denne dateringen trukket i tvil av Halvdan Koht som mente at slaget stod nærmere år 900, og selv om Kohts argumentasjon ble behørig imøtegått, kan det i dag se ut til å være aksept for å tidfeste slaget til 880-tallet.⁷⁹ En slik datering innebærer allikevel ikke at Amlaib ikke kan ha stått i spissen for de vikinger som i slaget skulle ha vært utstyrt med vestrøne spyd og velske sverd, men den direkte årsaken til Amlaibs hjemreise vil da, heller måtte settes i forbindelse med Harald Hårfages erobringer i Viken som i Snorres fortellerkronologi finner sted før slaget ved Hafrsfjord.

Uansett må det kunne antas at Amlaibs hjemkomst har utgjort en alvorlig trussel mot eventuelle pretendenter som har forsøkt å tilegne seg makt i Viken/Kattegat-regionen. Som det fremgikk av Ulsterannalene skulle Amlaib og Imar like i forkant av Amlaibs hjemreise ha

⁷⁷ Se De Vries 1924: s. 520-523; Smyth 1977: s. 104, 105, 108-110.

⁷⁸ *FragmAnn*: s. 94-97.

⁷⁹ Moseng et al. 1999: s. 57.

vendt tilbake til Irland med en flåte på 200 skip, og det er derfor sannsynlig at Amlaib har hatt mulighet til å mobilisere betydelige stridsstyrker hvis innførsel i Viken og de norddanske områdene må ha ført til et vesentlig maktpolitisk press i regionen som sådan.

Vikingtoktene avtar

Det er ellers mye som kan tyde på at presset mot disse områdene har økt ytterligere i årene etter Amlaibs hjemreise. Som det er blitt fremholdt av Frank Stenton synes de skandinaviske angrepene mot Vest-Europa mot slutten av 800-tallet å ha mistet mye av sin energi,⁸⁰ noe som blant annet må sees i sammenheng med at kampen mot vikingenes herjinger ble mer effektiv, samtidig som det gjorde seg gjeldende en utarming av ressursgrunnlaget i de tidligere plyndringsområdene. Dette betyr at mulighetene til å opprettholde en tilværelse i utlendighet gjennom plyndring har vært atskillig mindre mot slutten av århundret enn de var tidligere, og at det sannsynligvis har funnet sted en økning i antallet hjemvente krigerfølger og en oppbremsning i den videre utferden.

I de engelske kildene er det særlig Wessex-kongen Alfred den store som er gitt æren for å ha begrenset skandinavens herjinger. Alfred hadde gjennom det meste av 870-tallet vært hardt presset av den store plyndringshæren som i 867, trolig under ledelse av blant andre Ivar og Halfdan, hadde erobret York, og som i de følgende årene tok kontrollen over Northumbria, Mercia og East-Anglia.⁸¹ I 876 ble imidlertid denne hæren delt i to, og mens den ene delen ble tildelt jord av Halfdan i Northumbria, gikk den andre, nå under ledelse av konger ved navn Guthrum, Oscytel og Anund inn i Wessex, der den i 878 led et alvorlig nederlag for Alfreds styrker ved Edington.⁸² Etter dette nederlaget, som blant annet medførte at Guthrum og tretti av hans stormenn måtte la seg døpe, trakk de resterende medlemmene av hæren inn i East-Anglia der de i likhet med sine våpenbrødre i Northumbria tok til med jorddyrking.⁸³

Trolig har denne overgangen til agrarvirksomhet medført et større behov for å verne om de nyervervede jordbruksområdene, og det kan dermed ha oppstått en situasjon der de tidligere krigerne har bidratt til å innskrenke handlingsrommet for andre plyndringshærer i nordøst, mens Alfred har sørget for å begrense hærenes muligheter i sydvest. Senere, etter Alfreds erobring av London og de vestlige delene av Mercia i 886, ser det for øvrig ut til at skandinavens og angelsaksernes maktområder er blitt formelt sidestilt gjennom en avtale

⁸⁰ Stenton 2001, s. 319.

⁸¹ AnglSax: s. 68-73.

⁸² *Ibid*: s. 74-77.

⁸³ *Ibid*.

inngått mellom Alfred og Guthrum, da etter en grenselinje som synes å samsvare med skillet mellom det senere lovområdet Danelagen og de angelsaksiske besittelsene.⁸⁴ Denne avtalen forhindret imidlertid ikke skandinaver fra East-Anglia og Northumbria i årene 892 til 896, i allianse med en større styrke som i 892 var ankommet fra den frankiske siden av kanalen, i å forsøke nye innfall i Alfreds rike, men også disse angrepene ble etter hvert slått tilbake og Alfred maktet dermed å opprettholde kontrollen i de angelsaksiske områdene frem til sin død i 899.⁸⁵

Alfreds suksess i kampen for å bevare herredømmet i Wessex og det vestlige Mercia henger ellers nøye sammen med den omstrukturering han i årene etter slaget ved Edington foretok av det angelsaksiske forsvaret. Foruten å utvikle en flåtestyrke og gjøre hærstyrkene mer mobile, synes han i denne perioden å ha begynt oppføringen av en rekke borger fordelt utover riket, noe som har bidratt til å utjevne den fordelten plyndringshærene tidligere hadde hatt av sin bevegelighet.⁸⁶ Imidlertid henger suksessen også sammen med at de større plyndringshærene i løpet av denne omstrukturingsfasen i hovedsak rettet sin virksomhet mot de frankiske landskapene og bare sporadisk, i det minste frem til år 892, kom til å forsøke innfall i Alfreds rike. I 879 hadde en større vikingflåte som året i forveien var trukket sammen i Themsen satt over til frankernes land,⁸⁷ og det er særlig dette uttoget som synes å ha lettet situasjonen for Alfred. Denne styrken, som i de frankiske kildene sies å ha bestått av en uhyre mengde normannere,⁸⁸ har trolig valgt å sette over kanalen dels på grunn av den ugunstige situasjonen som var oppstått i England etter Alfreds seier ved Edington, og dels på grunn av svekkelsen som gjorde seg gjeldende på frankisk side i kjølvanntet av maktkampene etter den vestfrankiske kongen Ludvig den skalledes død.⁸⁹ I løpet av de neste 13 årene skulle disse skandinaverna foreta vidtgående herjinger både i det vestfrankiske og det østfrankiske riket og utgjøre en konstant trussel for makthavere og befolkning, og det synes dermed også klart at uttoget som ga Alfred den nødvendige ro til å effektivisere forsvarsmakten har gitt et tilsvarende tilbakeslag for frankerne i deres kamp mot de skandinaviske plyndringshærene.

I årene før denne flåtens ankomst kan det nemlig se ut til at frankerne hadde maktet å tilegne seg et visst initiativ i kampen mot vikingene. Blant annet hadde lokale makthavere i Loire-distriktet påført skandinaverna her flere nederlag i løpet av 860-årene, mens den

⁸⁴ Se Stenton 2001: s. 260, 261.

⁸⁵ *AnglSax*: s. 84-91; se også Stenton 2001: s. 263.

⁸⁶ Stenton 2001: s. 263-265.

⁸⁷ *AnglSax*: s. 76, 77.

⁸⁸ Albrechtsen 1981, s. 64.

⁸⁹ *Ibid*: s. 64, samt note 8

vestfrankiske kongen Karl den skallete, riktignok ved til sist å ty til pengeutbetaling, i 866 hadde fått en større flåtestyrke til å forlate Seinen.⁹⁰ I 873 hadde Karl dessuten, med støtte fra styrker fra Bretagne, gått inn i Loire der han etter å ha beleiret Angers hadde tvunget skandinavene som hadde tatt byen i besittelse til å overgi seg.⁹¹ Imidlertid var herjingene i de frankiske områdene langt i fra brakt under kontroll, og ennå ved Karls død i 877, og frem mot Ludvigs i 879, pågikk det forhandlinger med en større flåttstyrke som på ny hadde tatt seg inn i Seinen.⁹² Allikevel skulle forholdene bli atskillig verre med ankomsten av den store vikingstyrken fra England i 879, og det er først etter årene 891 og 892 frankerne synes å ha fått noenlunde bukt med plyndringsvesenet.

I 891 led vikingenes hovedstyrke et alvorlig nederlag ved Louvain,⁹³ og året etter satte resten av denne hæren over til England der den som nevnt, i allianse med styrker fra Northumbria og East-Anglia, men uten å lykkes, forsøkte å bemektige seg Alfreds rike.⁹⁴ Av de samtidige kildene synes det for øvrig å fremgå at hungersnød har utgjort en vel viktig drivkraft bak uttoget fra de frankiske områdene som frankernes militære motstand,⁹⁵ noe som kan gi en antydning om at de årelange plyndringstoktene hadde medført en ressursmessig utarming av landet. Dette innebærer allikevel ikke at fremstøtene mot de frankiske områdene tok slutt. I 896 var en ny flåte som trolig var ankommet fra England igjen gått inn i Seinen, og det blir i de frankiske annalene fra dette året og frem til nedtegnelsene opphører i år 900, nevnt flere herjingstokter i de frankiske landskapene.⁹⁶ Det ser imidlertid ikke ut til at disse toktene har hatt det samme omfanget som toktene tidligere i århundret, og det kan også se ut til at målsettingen fra nå av i større grad har bestått i å skaffe permanente bosetninger.⁹⁷ Riktignok er det først i år 911, da vikinganføreren Rollo, som en gjenytelse blant annet for å beskytte Seinen mot nye inntrengere, ble overrakt landområdene rundt Rouen,⁹⁸ vi har entydige vitnesbyrd for at skandinavene har slått seg ned på permanent basis, men det er

⁹⁰ Nederlagene i 860-årene se Albrechtsen 1981: s. 43, 45, 46, 51, 52. Ut av Seinen se Albrctsen s. 48-50.

⁹¹ Albrechtsen 1981: s. 53, 55. I denne forbindelse er det for øvrig verdt å merke seg at skandinavene her fikk valget mellom å anta kristendommen, eller å forlate riket, mens de på sin side hadde anmodet Karl om å få bo på "øya i Loire" for å drive handel frem til februar. I og med at denne øya kan ha vært Noirmoutier (*Ibid*: s. 55, note 138), er det ikke utenkelig at de beseirede for en del kan ha vært de samme, eller etterkommere av, de vestfoldinger som tok til å bygge her i 843 (Se *ibid*: s. 32, samt note 17). Det er imidlertid tvilsomt om de i større utstærkning forlot riket (Se *ibid*: s. 117).

⁹² *Ibid*: 56, 57, 63, 64.

⁹³ *Ibid*: s. 82, 83, 112, 113, 132, 133.

⁹⁴ *ibid*: s. 83, 133; *AnglSax*: s. 84-91.

⁹⁵ *Ibid*: s. 83.

⁹⁶ *Ibid*: s. 83-85.

⁹⁷ Price 2000: s. 122.

⁹⁸ *Ibid*: s. 123.

sannsynlig at denne overrekkelsen har innebåret en formalisering av en makt og bosetningsutvikling som hadde pågått over tid. Dette vil i så fall bety at skandinavene selv, fra og med innfallet i Seinen i 896, har hatt en tiltagende interesse i å opprettholde stabile forhold i nedre Seinen, og at de derfor lenge før de ble offisielt ble anmodet om å beskytte frankiske områder, har bidratt til å begrense mulighetene for andre omflakkende bander.

Når det gjelder Irland er perioden fra midten av 870-tallet og frem til 914 blitt omtalt som en periode av "Forty Years' Rest".⁹⁹ I løpet av denne tiden synes det å ha vært rettet få vikingangrep mot øya, samtidig som det fra irsk hold er blitt ført flere vellykte kampanjer mot de skandinaviske bosetterne. Disse kampanjene kuliminerte så i år 902 med erobringen av Dublin, noe som resulterte i at mange av skandinavene satte over til England, der de for øvrig på sikt skal ha tilegnet seg makten i det skandinaviske kongedømmet York.¹⁰⁰

Årsakene til irenes fremganger i denne perioden er naturligvis sammensatte, men kan trolig for en del settes i forbindelse med den politiske maktforskyvning som har funnet sted i kjølvannet av de skandinaviske kongenes frafall i første halvdel av 870-tallet. Imidlertid kan disse fremgangene også sees i sammenheng med at det på denne tiden gjorde seg gjeldende flere alternative eksistensmuligheter utenfor Irland, noe som trolig har fått mange til å søke seg bort fra en stadig vanskeligere tilværelse på øya. På 870-tallet var utflyttingen til Island allerede kommet godt i gang, og det kan synes klart at flere skandinaver som har hatt tilhold i Irland i løpet av den landnåmsfasen har valgt å slå seg ned her. Dette gjenspeiles til en viss grad i de senere landnåmsbøkene der flere islandske landnåmsmenn gis en irsk tilknytning, deriblant Aud den djuptenkte, som skulle ha vært gift med Dublinkongen Olav Hvite, og Helge den magre, som sies å ha tilbrakt det meste av oppveksttiden i Irland.¹⁰¹ Utover dette er det også sannsynlig at mange skandinaver fra Irland har tatt del i de store plyndringstoktene på engelsk og frankisk jord, og at disse toktene dermed har bidratt til å tappe Irland for skandinaviske stridsmenn. Samtidig kan toktene, i det minste så lenge de har gitt utsikt til vinning, ha trukket til seg vikinger som ellers ville satt kursen for Irland, og sånn sett også bidratt til å svekke tilstrømningen av nye styrker. Imidlertid skulle skandinavene fra 914-15 og utover, fra sine baser i Nordvest-England og Northumbria, på ny trenge inn i Irland, denne gangen for å opprette et herredømme over store deler av øya som kom til å vedvare i over et halvt århundre.¹⁰²

⁹⁹ Haywood 1995: s. 74.

¹⁰⁰ Stenton 2001: s. 324.

¹⁰¹ *Landnåmsboken* 1997: s. 76, 120; *Landnåmabok* 2002: s. 82, 130.

¹⁰² Se Brøndsted 1960: s. 71, Ó Corráin 2001: s. 22-25.

På bakgrunn av utviklingen som er skissert ovenfor kan det derfor være rimelig å anta at det i de siste tiårene frem mot århundreskiftet har gjort seg gjeldende så vel en økning i antallet hjemvendte vikingfølger, som en oppbremsning i forhold til utfersaktiviteten. Riktignok vil en slik forståelse kunne synes å bli motsagt av et senere utsagn fra Ari frodes *Islendingabok*, der det i forbindelse med emigrasjonen fra Norge til Island sies at Harald Hårfagre trodde at landet skulle bli lagt øde, og at man derfor kom til enighet om at de som reiste skulle betale kongen en avgift, da med unntak av de som var fritatt.¹⁰³ Det er imidlertid vanskelig å avgjøre om dette utsagnet beskriver en reell tilstand, eller bare er uttrykk for en frykt, eller om det rett og slett er et islandsk munnhell fra landnåmstiden som Ari har tatt for å være en faktabeskrivelse. Uansett vil dette utsagnet, forutsatt at det gjenspeiler en virkelighet, først og fremst være gjeldende for den norske vestkysten.

Ifølge den islandske historikeren Jon Johannesson kom de fleste av de landnåmsmenn som etter direkte opplysninger i Landnåmsbok skulle ha kommet rett fra Norge, fra Sørvest-Norge, og særlig da fra Sogn og Hordaland.¹⁰⁴ Ifølge Johannesson skal det også ha vært mange som kom fra de nordlige delene av landet, men derimot svært få fra det østafjelske Norge.¹⁰⁵ Hvis man derfor godtar forestillingen om at Haralds forsøk på å underlegge seg Norge har vært en av hovedgrunnene til at så mange stormenn valgte å reise til Island vil dette i så fall kunne sees som en indikasjon på at han aldri har maktet å opprette et skikkelig herredømme i Viken og de øvrige østlandsområdene. Uavhengig av dette vil det sparsomme innslaget av vikværing i landnåmsbøkene kunne tilsi at emigrasjonen til Island ikke har hatt så stor innvirkning i Viken, så hvis Aris utsagn i det hele tatt kan tillegges vekt, er det neppe denne delen av landet som har stått i fare for å bli lagt øde. Uten at det kan utelukkes at utviklingen i Vest-Europa har ført til økt tilstrømming og redusert utferd også andre steder, vil det derfor i det minste kunne opprettholdes at dette kan ha skjedd i Viken. Dette vil i så fall kunne bety at Viken i løpet av de siste tiårene frem mot århundreskiftet er blitt utsatt for et økende press, et press som da vil ha gitt seg utslag i en skjerpet kamp om de stedlige ressursene, og et økt trykk på de lokale maktstrukturene.

Oppsummering

I dette kapitlet er Snorres fremstilling blitt brukt som utgangspunkt for å komme nærmere en

¹⁰³ *Islendingabok* 1978: s. 16.

¹⁰⁴ Johannesson 1969: s. 17.

¹⁰⁵ *Ibid.*

forståelse av maktutviklingen i Viken i den andre halvdel av 800-tallet. Fortellingen er i utgangspunktet blitt tolket innenfor et rammeverk basert på samtidige kilder, og det er blitt hevdet at så vel svekkelsen som fant sted i det danske aristokrati rundt midten av århundret, som ferdsele som utgikk fra de danske områdene kan ha gitt en åpning for at norskrelaterte makthavere som Halvdan Svarte og Harald Hårfagre har kunnet tilegne seg et herredømme i Viken. Det er derfor blitt fremholdt at Snorres fortelling innenfor en slik kontekst på mange måter kan virke troverdig, men det er også stilt spørsmål ved flere av enkelthetene i sagaen. Blant annet er det sådd tvil om den slektsmessige tilknytningen Snorre gir de to kongene til Viken, og det er blitt hevdet at de fremfor å regnes som arverettslige makthavere trolig bør sees som erobrere utenfra som i en gitt politisk situasjon har fått mulighet til å etablere seg i området.

I denne sammenheng er det satt spesielt fokus på toktet som utgikk fra Vestfold, og som er nevnt i de frankiske annalene i 843. Dette toktet er blitt forstått som et større uttog satt i verk av Vestfolds danskrelaterte stormenn, og det er etter en drøfting av mulighetene for å datere sagaenes hendelser vist at Halvdans ankomst til Vestfold slik Snorre fremstiller den kan ha funnet sted omtrent samtidig, eller noen få år i forkant av uttoget. I forlengelsen av dette er det så blitt diskutert om det er dette toktet som er den egentlige grunnen til at Olav Geirstadalv forsvinner ut av fortellingen kort etter Halvdans ankomst, og om det dermed er toktet, og ikke slik Snorre synes å mene Olavs død, som har åpnet for at Halvdan kunne bli enekonge i Vestfold.

Fremstillingen av Halvdan og Harald som erobrere utenfra, som i ly av en utadrettet ferdsele virksomhet og dansk svekkelse har oppnådd makt i Viken, medfører imidlertid også at en forandring i disse forholdene vil måtte sees som en trussel mot de to pretendentene. I denne forbindelse er det da også lagt vekt på å få frem at en forandring kan ha funnet sted innenfor ferdsele virksomheten, og at vikingfølger som har oppholdt seg i utlendighet i løpet av de siste tre tiårene av 800-tallet i større grad har vendt tilbake til Skandinavia. Ved å ta i bruk sagatekstene er det blant annet blitt vist at slaget ved Hafrsfjord kan ha vært et oppgjør mellom Harald Hårfagre og en hær bestående både av lokale styrker og hjemvendte vikinger som har stått under ledelse av konger med tilknytning til Viken, og det er utover dette også, på grunnlag av irske kildeutsagn, blitt fremholdt at Dublinkongen Amlaib på begynnelsen av 870-tallet trolig har vendt tilbake til Skandinavia fra Irland, med en betydelig stridsstyrke. I denne sammenhengen er det så argumentert for at Amlaib har hatt tilhørighet i norddanenes områder, og det er blitt foreslått at reisen kan ha funnet sted for sette en stopper for Haralds fremstøt i Viken, eller for å kunne delta i selve Hafrsfjord-slaget. Uansett er det blitt antatt at

Amlaibs hjemreise har medført et betydelig maktpolitisk press i Viken/Kattegat-regionen som sådan, samt at presset på regionen, som følge av de stadig vanskeligere forholdene for vikingene i Vest-Europa, kan ha økt ytterligere frem mot århundreskiftet.

Kapittel 4 - Rolvsøy og nedre Glomma

De rike vikingtidsfunnene fra østre Rolvsøy er alle datert til tiden omkring eller like etter år 900, og skriver seg dermed fra en tid da mulighetene til å opprettholde en plyndringsbasert tilværelse i utlendighet har vært begrenset. Som det ble vist i forrige kapittel har forholdene i Vest-Europa trolig gitt seg utslag både i en oppbremsning i utfersaktiviteten og en økning i frekvensen av hjemvendte vikingfølger, noe som sannsynligvis har gitt et økt maktpolitisk trykk i ressursområder som Viken. I henhold til arkeologen Terje Gansum kan byggingen av storhaugene på Rolvsøy også i seg selv gi en antydning om at kystene i Viken igjen har vært en arena for konflikter.¹ Gansum har i denne forbindelse lagt vekt på storhaugenes symbolske og kommunikative betydning, og valgt å tolke dem som monumenter reist under maktpolitisk stress.²

I dette kapitlet vil særlig det bli fokusert på forholdene rundt Tune og Rolvsøy, og på hvorfor en slik uro kan ha oppstått nettopp her. Det vil i denne forbindelse, på basis av arkeologiske forekomster og topografiske kunnskaper, bli vist at Tune har vært et særdeles viktig område for fraktferdselen mellom hav og innland, og dermed et naturlig mål for de mange handels og plyndringsbaserte stormannsfølgene som frekventerte kystområdene. På bakgrunn av den ferdsmessige utviklingen i Vest-Europa mot slutten av 800-tallet er det også nærliggende å anta at slike grupper faktisk har forsøkt å ta kontroll over stedet og det vil derfor bli drøftet hva slags tilknytning stormennene på Rolvsøy kan ha hatt til det lokale miljøet. Ut fra den kontrast etterlatenskapene etter disse stormennene utgjør i forhold til de øvrige funnene i området, og det korte tidsrommet de opptrer i, kan det se ut til at denne tilknytningen har vært relativt løs, og det vil derfor også bli spurt om en slik gruppe i det hele tatt har hatt mulighet til å opprettholde en tilværelse på Rolvsøy. I forlengelsen av dette vil det så bli vist at Rolvsøys stormenn sannsynligvis har hatt desto nærmere forbindelser til de gravlagte i skipsgravene i Vestfold.

Rolvsøy og Tune

Som det ble fremholdt i innledningen inngår Rolvsøy som en naturlig del av et maktlandskap knyttet til senteret på Tune. Ettersom det fra Rolvsøy lar seg gjøre å kontrollere alle elveløp mellom Tune og åpent farvann er det sannsynlig man herfra har ivaretatt viktige funksjoner i forhold til senteret, da først og fremst i forhold til senterets sikkerhet. Det lar seg imidlertid

¹ Gansum 1995: s. 224.

² *Ibid*: 228.

ikke uten videre gjøre å fastslå hva slags relasjon det har vært mellom stormennene som ble gravlagt på Rolvsøy på begynnelsen av 900-tallet, og senteret. Gjennom sitt rike innhold og sine prangende uttrykk utgjør disse gravene en klar kontrast til de funn som ellers er gjort i nedre Glomma, og kan dermed på mange måter synes å bryte med den lokale kulturen.

I kraft av sin rikdom setter disse funnene også Rolvsøy i dette korte tidsrommet i en arkeologisk særstilling, noe som kan synes desto mer bemerkelsesverdig ettersom Rolvsøy i århundrene før dette, på ingen måte stikker seg ut fra de omkringliggende bygdene når det gjelder funnrikdom. Ifølge arkeologen A. W. Brögger, kunne de østlige delene av Rolvsøy i eldre jernalder til og med fortone seg fattige sammenlignet med Tunesidens rike bebyggelse.³ Brögger hevdet i denne forbindelse at det på Rolvsøys østside verken fantes faste fortidsminner eller oldfunn som tydet på at noen gammel rik bebyggelse, og at bebyggelsen i den sydlige delen av østre Rolvsøy hadde vært spredt og tilfeldig, mens bebyggelsen i senere tid praktisk talt alene var representert ved høvdinggravene på Rostad, Haugen og Valle.⁴ I forlengelsen av dette fremholdt han så at en høvdingætt som hadde slått seg her måtte ha hatt helt bestemte grunner, og at den neppe var utgått fra bygdens ætter på Tune-siden.⁵

Tunesenteret

Uansett hvordan man velger å tolke gravforekomstene på østre Rolvsøy er det sannsynlig at de på en eller annen måte kan settes i forbindelse med virksomheten på Tune. Trolig har det her tidlig gjort seg gjeldende en viss grad av organisering, samtidig som det har funnet sted en ansamling av ressurser i form av mennesker og materiell.

Ifølge Frans-Arne Stylegar og Per G. Norseng oppviser Tune, eller Tune-komplekset som de velger å kalle det, en rekke karakteristika som særmerker jernalderens sentralplasser i Skandinavia. I verket *Østfolds historie* hevder de to at slike plasser representerer maktens tilstedeværelse i landskapet, og at de kan forstås som lokaliteter eller komplekser som med spesielle funksjoner i forhold til samfunnet rundt seg, det være seg av økonomisk, religiøs, politisk, militær eller administrativ art.⁶ For at et område skal kunne betegnes som en sentralplass anfører de så at det må foreligge arkeologiske funn, særlig kontinentale praktfunn, og at det må finnes spor av hallbygninger og større samtidig bebyggelse, samt en

³ Brögger 1947-49: s. 86.

⁴ *Ibid.*: s. 84, 86.

⁵ *Ibid.*: s. 87.

⁶ Norseng et al. 2003: s. 320.

større gravplass og en anløpsplass eller havn.⁷ Utover dette påpekes det også at stedet må ha en gunstig kommunikasjonsmessig og ressursmessig plassering, at det kan knyttes sakrale og organisatoriske navn til stedet, og at det har forekommet en strukturell kontinuitet fra jernalderne og videre inn i middelalderen.

Det er liten tvil om at Tune oppfyller de kriteriene som er lagt til grunn ovenfor, og at stedet må kunne betegnes som en sentralplass. Slike steder er av Stylegar og Norseng for øvrig også omtalt som før-urbane sentra der overskuddet fra jordbruk og annen virksomhet kunne mobiliseres av eliten og utnyttes til å bygge et mer komplekst samfunn. Dermed blir det også nærliggende å anta at man på et sted som Tune, i det minste i perioder, har vært i stand til å mobilisere ressurser nok til å ære sine høvdinge ved bygge monumenter av den typen som ble reist på Rolvsøy-siden av Visterflo.

Det er da også på denne måten Stylegar og Norseng mener funnene på Rolvsøy bør forstås. I forbindelse med argumentasjonen ovenfor sammenligner de to Tune med Gudmesenteret på Fyn, og poengterer at begge funnmiljøene utgjør omfattende komplekser med en viss spredning i landskapet. I forlengelsen av dette viser de til at avstanden mellom rikdomssenteret i Gudme og havnen eller handelsplassen ved Lundeborg er den samme som avstanden mellom det sentrale Tune og skipsgravene på Rolvsøy, og konkluderer så med at vi ikke trenger noen egen "Rolvsøyætt" for å forklare vikingtidsgravene på Rolvsøy, men at de helst bør tolkes som en av mange funksjoner knyttet til det omfattende komplekset Tune.⁸

Det er imidlertid flere svakheter knyttet til et slikt resonnement. Blant annet kan det stilles spørsmål om det på grunnlag av en slik landskapsmessig forståelse kan la seg gjøre å trekke konklusjoner vedrørende et såpass kortvarig fenomen som funnoppløstringen på Rolvsøy i årtiene rundt år 900. Ved å definere Tune som et spredt kompleks, uten å bringe inn andre faktorer, vil alle funn innenfor det definerte området kunne forstås som uttrykk for kompleksets funksjoner, noe som lett kan gi et inntrykk av at maktforholdene i området har vært relativt stabile gjennom århundrene. En slik tilnærming vil derfor, isolert sett, være lite egnet til å fange opp eventuelle forandringer i maktforholdene rundt senteret, og den vil heller ikke kunne gi noen forklaring på den kontrast funnene på Rolvsøy utgjør i forhold til de øvrige funnene i nedre Glomma, eller på hvorfor man fra Tune, etter flere århundrer med relativ funnfattigdom, plutselig skulle finne på å hedre sine høvdinge med slike prangende monumenter, på Rolvsøy.

Det skal imidlertid tilføyes at Stylegar og Norseng i en annen sammenheng gjør rede

⁷ *Ibid*: s. 322, 323.

⁸ *Ibid*: s. 322, 324.

for flere alternative måter å tolke forbindelsen mellom Rolvsøy-funnene og Tune på. Blant annet spør de om funnene kan skrive seg fra et nytt herskerdynasti som har tatt makten i området, og som ved å plassere monumentene over slektens døde på Rolvsøy symbolsk har valgt å markere avstand til det gamle maktsenteret på Tune.⁹ Dette spørsmålet skal imidlertid bli nærmere drøftet senere i kapitlet, og det kan i inneværende sammenheng være nok å gjenta at det uansett hvordan man velger å tolke gravforekomstene på Rolvsøy trolig er en sammenheng mellom disse og virksomheten på Tune.

Kilder om Tune

Det finnes ellers lite skriftlig kildemateriale som kan bidra til belyse forholdene på Tune. På den berømte Tunesteinen, en runestein fra 400-tallet som ble funnet i kirkegårdsmuren ved Tune kirke ikke langt unna gårdene Alvim, Valaskioll og Lande, er det imidlertid risset inn runer om en viss Wodurid, som sies å ha vært en brødtrygger eller en som sørget for brødet.¹⁰ Denne Wodurid kan dermed synes å fremstå som en overherre med et ansvar overfor befolkningen, og steinen vil derfor kunne gi et innblikk i den organisering som har gjort seg gjeldende på stedet. Ut fra navnelikheten med Odin - Wodurid betyr ”den rasende, hissige rytter” og er avledet av det samme ordet som Odin - er det for øvrig også blitt foreslått at Wodurid kan ha hatt en rolle i en Odinkult knyttet til Tunekomplekset, og at han dermed kan ha vært både kultleder og en verdslig høvding.¹¹

Utover dette er det mulig at det er Tune som blir omtalt i Eddadiktet *Grimnesmål*.¹² I dette diktet knyttes blant annet Frøy, som var en av frukbarhetsgudene, til navnet Alvheim, et navn Asgaut Steinnes mente kunne henspille på gården Alvim nedenfor Tune kirke.¹³ I denne forbindelse gjorde Steinnes for øvrig også oppmerksom på at de fire første gudene som nevnes i diktet, foruten Frøy, var Tor, Ull og Odin, og at disse navnene kan gjenfinnes i de omkringliggende lokale bygdene Torsnes, Ullerøy og Onsøy.¹⁴ Ut fra dette kunne man derfor spørre om de forskjellige bygdene kan ha ivaretatt visse funksjoner som har vært knyttet til de forskjellige gudenes egenskaper, men dette fører for langt bort fra oppgaven.

Problemet med å forsøke å nyttiggjøre *Grimnesmål* som kilde består ellers i at det er et gudedikt. Det lar seg derfor ikke gjøre å avklare om gårdsnavnet Alvheim er blitt oppkalt etter

⁹ *Ibid*: s. 349.

¹⁰ Se *ibid*: s. 326, 327.

¹¹ *Ibid*: s. 326.

¹² *Edda-dikt* 1993: s. 73-84, se særlig s. 74.

¹³ Steinnes 1951: se f. eks. s. 370, 396-399.

¹⁴ *Ibid*: s. 402, 403.

gudeboligen som nevnes i diktet, eller om Tune er blitt oppfattet som et hellig sted som har nedfelt seg i gudediktningen. Det skal imidlertid påpekes at navnet Ydaler forekommer i det samme verset som Alvheim, og Valaskjalv i verset etter, to navn som av Steinnes ble assosiert med Tunenavnene Yven og Valaskioll, hvorav det siste er et eldre navn på Tune prestegård.¹⁵ Videre nevnes også elvene Tund og Valglaume, navn som kan gi assosiasjoner til Tune og Glomma. Disse navnene kan tolkes som henholdsvis ”den svulmende”, og ”den som larmer”,¹⁶ og det er derfor ikke utenkelig at dette er gamle navn på de strie elvene som løper forbi Tune, da til atskillelse fra den stilleflytende Visterflo i sydvest.

De øvrige beskrivelsene som kan knyttes til Tune og nedre Glomma forekommer i de senere sagaverkene. I disse verkene omtales landet mellom Raumelv (Glomma) og Gautelv (Gøtaelv) flere ganger som Alvheim,¹⁷ noe som gjør det naturlig å se Tune som en del av dette rikets nordvestlige grenseområde. Som det ble vist ovenfor hadde Steinnes i artikkelen *Alvheim* trukket en forbindelse mellom navnet Alvheim i *Grimnesmål*, og gården Alvum i Tune. Den opprinnelige målsettingen i denne artikkelen hadde imidlertid bestått i å forsøke å stedfeste *sagaberetningenes* Alvheim, og Steinnes hadde også i denne sammenheng argumentert for at stedet, såfremt det var en gård, måtte være Alvum.¹⁸ Hvis dette er riktig, og det aksepteres at sagaene kan ha en historisk kjerne, betyr dette i så fall at sagaberetningene kan gi en indikasjon på at Tune har vært et vesentlig maktsenter også i tidlig vikingtid. I Snorres beretning synes det å bli redegjort for fire generasjoner av alvheimkonger, og det er som nevnt disse som fremstilles som Halvdan Svarte og Harald Hårfagres hovedmotstandere på østsiden av fjorden. Her sies det for øvrig også at kong Gandalv før han satte over og kjempet mot Harald i Vestfold skulle ha sittet i Londe, eller Londum, et sted Steinnes mente måtte ha vært gården Lande ved Tunevannet, ovenfor Valaskioll og Alvum.¹⁹

Til tross for at disse kildene kan bidra til å underbygge Tunes status som maktsenter, forblir allikevel arkeologien den viktigste innfallsporten til å forstå områdets betydning. Når det gjelder Tunes betydning i vikingtiden vil imidlertid også det arkeologiske materialet ha en begrenset verdi, ettersom det ved utelukkende å gjøre bruk av dette - hvis vi da ser bort fra praktfunnene på Rolvsøy - ikke kan fastslås om man på Tune har maktet å opprettholde den betydning stedet har hatt tidligere. Riktignok finnes det et hundretall synlige gravminner av forskjellig slag på Raet mellom Tune kirke og Grålum, samt på de større gravfeltene ved

¹⁵ *Ibid*: s. 396-399.

¹⁶ *Edda-dikt* 1993: s. 319.

¹⁷ Se Steinnes 1951: s. 353-360.

¹⁸ *Ibid*: se særlig s. 369-378, 390.

¹⁹ Se Snorre: del 1 s. 49; Steinnes 1951: s. 378-390.

Borregård/Kulåsparken og på Opstad i hellingen ned mot Visterflo, felter som da muligens har vært sammenhengende og som i så fall vil være det største jernaldergravfeltet vi kjenner til i Østfold.²⁰ I likhet med resten av ytre Østfold er det imidlertid også på Tune en klar nedgang i antallet gravfunn fra eldre til yngre jernalder,²¹ og det er mulig at denne nedgangen gjenspeiler en reell tilbakegang for virksomheten ved senteret. Det virker allikevel lite sannsynlig at Tune, som er omgitt av et omland i form av rike jordbruksbygder og har en særdeles gunstig kommunikasjonsmessig beliggenhet, skulle ha mistet sin betydning, og det bør derfor kunne antas at den vedvarende funnfattigdommen som gjør seg gjeldende gjennom yngre jernalder i større grad har å gjøre med politiske, og etter hvert religiøse, endringer.

Ferdsl og strukturelle relasjoner

For å kunne sannsynliggjøre Tunes fortsatte betydning i denne funnfattige perioden er det imidlertid nødvendig å gå nærmere inn på noen av de forutsetninger som har ligget til grunn for at senteret kunne oppstå, og særlig da på de kommunikasjonsmessige sådanne. Som det er blitt fremholdt av Bergljot Solberg har samtlige av de østnorske sentrene ligget på steder der elver fra de store innlandsdalførene munner ut i sjøen,²² og det synes derfor klart at den kommunikasjonsmessige beliggenheten har vært en særdeles viktig for at et senter skulle kunne oppstå. Ifølge Solberg har det da også vært en nødvendig forutsetning for et senter at det kunne fremskaffe byttevarer, og selv om hun i denne sammenheng også innrømmer at gode jordbruksforhold kan ha hatt en betydning, fremholder hun like fullt at jordbruksforholdene i seg selv ikke har gitt tilstrekkelige forutsetninger for en etablering av sentre, samt at det heller ikke er noe som tyder på at byttevarene er kommet fra jordbruket.²³ Med dette synet er Solberg dermed på linje med Lotte Hedeager som hevder at senterbetegnelsen i seg selv er uten betydning eller mening, hvis man ikke tar med i betraktningen at det til et hvert sentrum hører en periferi og dermed en strukturell relasjon som peker ut over senteret selv.²⁴

Både Solberg og Hedeager anser derfor en gunstig kommunikasjonsmessig beliggenhet som et uavvendelig kriterium for fremveksten av sentrene. En slik forståelse innebærer imidlertid også at virksomheten ved sentrene må anses som særdeles konjunkturavhengig, og at utviklingen i senterets periferi må forstås som en avgjørende faktor for tilstanden ved

²⁰ Se Norseng et al. 2003: s. 322.

²¹ Se f. eks. *ibid*: s. 341, se også s. 301.

²² Solberg 2000: s. 99.

²³ *Ibid*: s. 98.

²⁴ Hedeager 1992: s. 89.

selve senteret. Når det gjelder senteret på Tune er det særlig utviklingen innenfor handelen som blir viktig, ettersom man herfra både har hatt god tilgang på, og gode muligheter til å viderebefordre, varer som vil ha vært etterspurte på det europeiske handelsmarkedet. Som det ble vist i oppgavens innledning ligger Tune nettopp i krysningspunktet der Glomma møter det store Raet som strekker seg gjennom Østfold, noe som innebærer at to av Østlandets mest sentrale ferdselsveier løper sammen midt i bygden. Dette betyr at Tunes ferdselsforbindelser, da gjennom stedets tilknytning til Glomma, vil ha omfattet store deler av innlandet i Øst-Norge, mens Raet har gitt en naturlig ferdselsvei fra dagens Moss i nordvest, og inn i Sverige i sydøst. Samtidig har nærheten til havet åpnet for vidtgående forbindelseslinjer ut i en større omverden.

I et slikt perspektiv vil derfor Tune kunne forstås som et knutepunkt i et større frakt og ferdselsnett, og det er som det vil bli vist senere også sannsynlig at Tune har fungert som et senter eller en oppsamlingsplass for frakten mellom det norske innlandet og et oversjøisk marked. Dermed vil det være rimelig å anta at det på stedet har vært en utstrakt organisert aktivitet, samt at denne aktiviteten har økt ettersom skandinaverne fra begynnelsen av 700-tallet har fått en nærmere tilknytning til det vesteuropeiske markedet og etter hvert selv har begynt å oppsøke de vesteuropeiske kystene. Utover dette er det naturligvis også rimelig å anta at Tune som en dansk utpost mot de norske ressursområdene har utgjort en viktig del av det handelsmarked som ble utviklet i Viken og de danske områdene under kong Godfred på begynnelsen av 800-tallet, og at stedet har hatt nære forbindelser til handelsplasser som Skiringssal og Hedeby.

I lys av perspektivet ovenfor er det imidlertid også klart at en mer negativ utvikling i senterets periferi vil måtte sees som en trussel mot virksomheten ved selve senteret. I denne forbindelse er det verdt å merke seg at Snorre ved flere anledninger fremholder at kampene mellom Alvheim-kongene og Halvdan Svarte og Harald Hårfagre fant sted i Vingulmork,²⁵ noe som muligens gjenspeiler en konflikt knyttet til ressurstilgangene fra områdene nord for Tune i den andre halvdel av 800-tallet. Innenfor Snorres kontekst er det allikevel lite sannsynlig at Tune som følge av dette skulle ha mistet sin betydning. Som kjent skulle Harald ifølge Snorre senere ha underlagt seg landområdene øst i Viken,²⁶ og det er vel i så tilfelle mest nærliggende å tenke seg at han ville forsøkt å dra nytte av virksomheten på Tune, fremfor å rasere den. Imidlertid vil det kunne argumenteres for en mulig tilbakegang ved senteret fra begynnelsen av 900-tallet av, blant annet fordi de sydlige danske landskapene, og

²⁵ Snorre: s. 41, 42, 49.

²⁶ *Ibid*: s. 49, 50, 57-59.

dermed også Hedeby, på denne tiden ser ut til å ha blitt underlagt et svensk dynasti, samtidig som den bymessige bebyggelsen i Skiringssal/Kaupang synes å forsvinne.²⁷ Trolig har et maktskifte ved Hedeby medført at handelsstedet i sterkere grad har rettet sin virksomhet mot Birka og Mälaren på bekostning av Viken, noe som kan ha brakt Viken inn i en merkantil bakevje. Uansett vil en maktovertakelse og en ny orientering ved Hedeby, og en eventuell nedtrapping ved Skiringssal, ha vært til stor skade for handelen i Viken, og dermed også for den handelsrettede virksomheten ved Tune.

Virksomheten ved Tune

Det er allikevel sannsynlig at det har vært betydelig virksomhet på Tune da stormennene ble hauglagt på Rolvsøy i årtiene rundt år 900, og at stedet fremdeles har vært et attraktivt mål for tilreisende krigerfølger. Dette vil blant annet kunne fremgå av gravhaugenes plassering, som med all tydelighet viser hvilken oppmerksomhet virksomheten på Tune på denne tiden har fått fra makthaverne på Rolvsøy. Som det ble vist i innledningen har både Rostadskipet, Tuneskipet og tømmergravkammeret, befunnet seg på gården Rostads opprinnelige område, en gård der høvdingen har kunnet se direkte over til Tune-siden av Visterflo og så å si fra sitt eget stuevindu kunnet holde oppsyn med aktiviteten i Eidet-bukta der Tune trolig har hatt sin utskipningshavn. I tillegg til dette ble Vallebåten funnet like nedenfor innløpet fra Glomma til Visterflo, noe som bidrar til å utfylle bildet av et maktlandskap sydvest for Visterflo som har vært orientert mot virksomheten på Tune.

For å få en klarere forståelse av dette er det imidlertid nødvendig å se nærmere på de lokale topografiske forholdene og på hvilke føringer disse har lagt på aktiviteten i området. I og med at Raet fungerer som en demning for Glomma, og de to traseene ved Sarpsfossen og gjennom Ågårdselva ikke er egnet for ferdsel i båt, har all frakt mellom Glommas øvre og nedre løp vært nødt til å foregå over land. Denne ferdselen har nødvendigvis måttet gå gjennom Tunelandskapet, og Tune fremstår dermed som et passpunkt der omlastning måtte finne sted, og der frakten er blitt båret eller trukket mellom de to løpene. På et slikt sted har det naturligvis tidlig gjort seg gjeldende et behov for organisering og beskyttelse, noe som må ha utgjort en viktig forutsetning for fremveksten av senteret. Som det er blitt fremholdt av historikeren Peter Sawyer ville en hersker som kunne beskytte og kontrollere kjøpmenn og handelsplasser være i stand til å øke sin makt,²⁸ og det er derfor sannsynlig at man på Tune, ut fra de forutsetninger stedet har hatt, har lagt vesentlig arbeid i å organisere fraktvirksomheten

²⁷ Om de sydlige danskelandskapene se Brøndsted 1960: s. 61, 62. Om Kaupang se Skre og Stylegar 2004, s. 75.

²⁸ Sawyer 1982: s. 77.

og sørge for beskyttelse av handelsmenn og gods, og på den måten prøvd å legge forholdene til rette for at flere handelsmenn skulle velge nettopp denne traseen mellom innlandet og havet.

Trolig har en viktig del av organiseringen bestått i å sørge for en viderebefordring av frakten. Dette utelukker naturligvis ikke at det også kan ha vært anlagt en eget handelsplass i området, men en slik plass er foreløpig ikke blitt dokumentert. Derimot kan det, som det er blitt antydnet, synes klart at det har vært en havn tilknyttet Glommas nedre løp i Visterflo der frakten fra øvre Glomma og lasten som kom inn langs raet, er blitt skipet videre ut i verden. Ifølge Erling Johansen, var det nemlig til Visterflo man dro når man skulle trekke gods og skip over land mellom det øvre og nedre elveløpet for å unngå Sapsfossen og strykene i den vestre armen av Glomma.²⁹ I denne forbindelse hadde Johansen først og fremst basert seg på forekomsten av såkalte hulveier, en type u-formede grøfter som dannes gjennom en kombinasjon av naturlig erosjon og lang tids ferdselsslitasje. Slike hulveier kan på spesielt belastede steder opptre i form av tette serier, og det skal på Tune ha vært et slikt hulveikompleks nettopp i skråningen under Eidet og ned mot Visterflo.³⁰ Dette komplekset er i dag er ødelagt, men er ifølge Stylegar og Norseng det største komplekset vi har kjenneskap til i Østfold,³¹ og vil sammen med landskapsnavnet Eidet, hvis grunnbetydning er ”gang, sted hvor man går, passasje”,³² kunne sees som et klart vitnesbyrd om den kontinuerlige transporten som har pågått mellom Raet og øvre Glomma, og Visterflo.

I forlengelsen av dette synes det derfor rimelig å anta at ansamlingen av ferdselsspor skyldes trafikken til og fra en havn i Visterflo. Ifølge Stylegar og Norseng er det også blitt påvist store hulveisystemer ned mot antatt gamle havner i Koppungen ved Iddefjorden, og på Jeløy i Moss,³³ og ettersom Eidet-bukta utgjør det naturlige havnealternativet på Tunesiden av Visterflo, virker det sannsynlig at det har befunnet seg en havn nettopp her. Dette betyr imidlertid ikke at det ikke kan ha vært anlagt havner også andre steder i nedre Glomma, blant annet ved Sannesund, eller nedenfor Alvim der avstanden fra øvre Glomma er noenlunde lik. Men tatt i betraktning den uro som gjorde seg gjeldende utover 800-tallet er det naturlig at fraktvirksomheten gjennom Tune i stadig større grad er blitt ledet ned mot denne avskjermede sideelven på bekostning av de øvrige alternativene som ville ha befunnet seg i Glommas hovedløp.

²⁹ Johansen 2000-01: s. 28.

³⁰ Se Norseng et al. 2003: s. 292.

³¹ *Ibid.*

³² Falk og Torp 1992: s. 133.

³³ Norseng et al. 2003: s. 292.

Dermed forsterkes også inntrykket av at maktlandskapet på de østre delene Rolvsøy har vært orientert mot virksomheten i Visterflo og på Tune. Foruten å kunne holde oppsyn med virksomheten i Eidet-bukta har høvdingene fra Rostad kunnet overvåke all elvetrafikk mellom Eidet-bukta og Glomma, samtidig som de, som Rolvsøys herskere, har vært i stand til å kontrollere elevbeløpene mellom Tune og åpent farvann. Det er derfor ikke urimelig å anta at orienteringen mot Tune kan ha vært motivert av mulighetene til å kunne nyttiggjøre seg overskuddet fra fraktvirksomheten, for eksempel ved å innkreve tributt for å la ferdselen passere uthindret ut i åpen sjø. Imidlertid vil de samme fortrinnene, som det er blitt antydnet tidligere, ha gitt makthaverne på Rolvsøy gode forutseninger for å forsvare senteret, og det vil i et slikt perspektiv derfor være vanskelig å avgjøre hva slags forhold det på denne tiden har vært mellom Rolvsøy og Tune. På bakgrunn av den landskapsmessige tilknytningen vil Rolvsøys stormenn like gjerne som en trussel, kunne forstås som senterets beskyttere, eller eventuelt som inntrengere som vært i stand til både å berike seg på ferdselsvirksomheten, og beskytte senteret mot nye angrep.

Stormennene på Rolvsøy

Som det er blitt vist er det blant de forskere som har prøvd å forklare funnoppblomstringen på Rolvsøy, enten blitt argumentert for at funnene skriver seg fra en tilreisende erobrerætt, eller for at de stammer fra en ætt med lokalt utspring. Felles for disse forskerne er at de har tatt utgangspunkt i funnene og det lokale miljøet, og at de i liten grad har trukket trådene til den ferdselsutvikling som har gjort seg gjeldende i vikingtiden. I denne oppgaven derimot er nettopp ferdselsutviklingen blitt brukt som en ramme for forstå funnene, og det er her særlig lagt vekt på å få frem at de stammer fra en periode da ferdselspilen igjen synes å ha pekt inn mot Viken, og at de utgjør en kontrast til de øvrige funnene i nedre Glomma fra denne tiden.

Bakteppet som er skissert i oppgaven kommer allikevel indirekte til syne hos enkelte av forskerne, og da først og fremst hos A. W. Brögger som i artikkelen *Rolvsøyætten* hadde problematisert funnoppblomstringen allerede i 1921. Brögger signaliserte her at han ønsket å gjøre bruk av gravfunnene på Rolvsøy som en selvstendig historisk kilde, og hadde som kjent fremhevet den kontrasten disse funnene utgjorde i det lokale funnlandskapet.³⁴ I denne forbindelse hadde Brögger blant annet anført at flere av gjenstandene i gravmaterialet var av engelsk eller vesterlandsk opprinnelse, og antok at vi hadde å gjøre med en norsk-vesterlandsk ætt, som hadde vært i England, eller Irland-Skottland, og som var kommet til

³⁴ Brögger 1947-49: s. 66, 84-87.

Rolvøy noe før år 900. Ifølge Brögger var denne slekten neppe utgått fra bygdens ætter på Tunesiden, og han mente derfor at den snarere måtte sees som en erobreslekt, som på grunnlag av militær styrke mer enn jord, hadde skapt et kortvarig kongedømme i Østfold iden andre halvdel av 800-tallet.³⁵ I forlengelsen av den arkeologiske analysen knyttet så Brögger denne såkalte Rolvøyætten til sagaenes Alvheim-ætt, og hevdet også i denne forbindelse at det var meget tenkelig at den igjen var vendt tilbake til vesterlandene, der han mente at navn fra slekten kunne gjenfinnes i en jarleætt fra 900-tallet.³⁶

Dermed kom Brögger til å gi en analyse som på mange måter vil kunne tilpasses de ferdselskonjunkturer det er blitt redegjort for i oppgaven. Dette vil for så vidt også kunne sies om Johan Schreiner som i likhet med Brögger hevdet at funnene fra Rolvøy viste til en mektig høvdingslekt som hadde slått seg ned her på slutten av 800-tallet.³⁷ Schreiner hadde i denne forbindelse påpekt den demonstrative motsetningen mellom den hedenske, prangende gravskikken på Rolvøy og den gravskikk som ellers var herskende i Østfold, og hadde også fremhevet det merkverdige i at slekten hadde valgt Rolvøy fremfor det jordrike Tune. Som en forklaring på valget av tilholdssted trakk Schreiner spesielt frem nærheten til Glomma, og kom samtidig med en svært malerisk beskrivelse der han sammenlignet gravene langs Glomma med ridderborgene ved Rhinen og fremholdt at de ligger som; "...minner om en stormannsætt uten tilknytning til gammel kultur og bosetning i disse strøk, en stormannsætt som gjorde seg rik på kjøpmennenes og bøndernes gods".³⁸ Ifølge Schreiner skulle så denne ætten rundt midten av 900-tallet ha dratt opp langs Glomma til bygdene på østsiden av Mjøsa.³⁹

Ferdselsutviklingen, og de urolige forholdene i vikingtiden, synes imidlertid ikke å ha hatt noen betydning for det synspunktet Asgaut Steinnes kom frem til i sin artikkel *Alvheim* fra 1951.⁴⁰ Som kjent hadde Steinnes i første rekke forsøkt å knytte sagaenes Alvheimætt til de sentrale gårdene i Tune, samt å vise at dette området hadde utgjort både et kongssete, et religiøst sentrum og et møtested for folk fra de omkringliggende bygdene, men var også kommet inn på sammenhengen mellom maktlandskapet i Tune og gravene på Rolvøy. I denne forbindelse hadde Steinnes hevdet at de store gravene på Rolvøy trolig var graver over

³⁵ *Ibid*: s. 87, 93.

³⁶ *Ibid*: s. 87-93. Se særlig s. 93.

³⁷ Schreiner 1967: s. 361, 362.

³⁸ *ibid*: s. 361.

³⁹ *Ibid*: Schreiner mente her at slekten kunne gjenfinnes i sagaene som senere konger på Opplandene, men gjorde ikke rede for på hvilket grunnlag han foretok denne koblingen. Han ble senere kritisert av Sverre Steen, som stilte seg tvilende til Schreiners forståelse (Steen 1967 s. 370).

⁴⁰ Steinnes 1951: s. 354-404.

medlemmer av kongeætten fra Alvheim, en ætt som han da i motsetning til Brögger mente var utgått fra hovedbygden Tune.⁴¹ Steinnes tok dermed til direkte motmæle mot Brögger og fremholdt, slik Stylegar og Norseng har gjort senere, at vi ikke trenger noen egen ”Rolvøyætt” for å forklare funnene på Rolvsøy.⁴²

Det må imidlertid innrømmes at argumentasjonen bak synspunktene Steinnes la frem kan fortone seg spinkel. I sitt forsøk på å knytte Tunes Alvheim-konger til Rolvsøy-funnene fremholdt han at det ut fra sagalitteratur og fornminner ikke så ut til å være noen fast regel at en konge måtte hauglegges på selve hovedgården sin. Videre hevdet han at det rundt Alvheim allerede fra før var så fullt av gravhauger at det kunne ha vært vanskelig å finne plass til så store hauger det her er snakk om, samt at Alvheim-kongene, i likhet med andre konger på denne tiden, trolig har hatt flere kongsgårder, hvorav Rostad kan ha vært én.⁴³ Utover dette fremla ikke Steinnes andre argumenter, og unnlot dermed å problematisere blant annet den kontrast funnene utgjør i det lokale miljøet. I stedet valgte han uten nærmere diskusjon å tolke gravene på Rolvsøy som en forlengelse av funnmiljøet på Tune, da uten å nevne at materialet på Tune for det meste skriver seg fra eldre jernalder. Dermed problematiserte heller ikke han hvorfor den gamle eliten på Tune, etter mer enn 300 år med relativt få og moderate gravmonumenter, i en kort periode rundt år 900 skulle ha tatt i bruk slike ekstreme uttrykksformer.

Som historiker kan Steinnes derfor kritiseres for å ha begrenset seg til kun å ha gitt en teoretisk tolkning av funnene, og for ikke å ha gått inn på forhold som har å gjøre med den spesifikke historiske konteksten de opptrer i. En slik kritikk kan imidlertid ikke rettes mot Stylegar og Norseng som riktignok både forklarer funnene i lys av, og prøver å knytte dem til, et mer eller mindre stabilt Tunekompleks, men som også foretar drøftninger der de perspektiver som er anlagt i denne oppgaven må anses som en vesentlig del av bakgrunnen. Blant annet fremholder de to at de monumentale haugene kan forstås mer som uttrykk for ufred og politisk uro enn som utslag av stabile maktforhold,⁴⁴ noe som ut fra deres egen forståelse vil kunne innebære at haugbyggingen kan sees som et ledd i en lokal strategi for å imøtegå de urolige forholdene. Imidlertid har de to også som vi har sett stilt spørsmål om haugene kan ha utgjort en symbolsk markering av avstand fra et nytt herskerdynasti til det gamle senteret på Tune, og det er klart at begge disse tolkningene vil kunne innpasses i det

⁴¹ *Ibid.*: s. 394.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*: Steinnes argumenter s. 394, 395.

⁴⁴ Norseng et al. 2003: s. 393.

bakgrunnspektivet som er anlagt i oppgaven.

Gravhaugene som maktsymboler

Som det er blitt fremholdt tidligere kan dermed gravhaugene i seg selv bidra til å understøtte et bildet av uro og ustabilitet som synes å fremkomme gjennom de skriftlige kildene. En slik tilnærming, basert på gravenes symbolfunksjon, vil imidlertid ikke kunne gi noen avklaring av spørsmålet om Rolvsøy-høvdingenes tilhørighet, men kan allikevel være egnet til å utvide forståelsen av problemfeltet. Anvendelsen av en slik tilnæringsmåte er ellers særlig knyttet til den såkalte post-prosessuelle arkeologien. Denne typen arkeologi har fra begynnelsen av 1980-tallet utgjort et alternativ til den prosessuelle arkeologien, og det er herfra blant annet blitt rettet kritikk mot den prosessuelle arkeologiens funksjonalistiske syn på materiell kultur.⁴⁵ Innenfor den post-prosessuelle arkeologien er det i stedet blitt lagt langt større vekt på de symbolske og kommunikative sidene ved en slik kultur, noe som har åpnet for en sterkere betoning av gravmonumentenes visuelle signaleffekt.

I Terje Gansums magistergradsavhandling i arkeologi fra 1995, er Oseberghaugen og de øvrige storhaugene rundt Oslofjorden blitt forsøkt tolket på slike premisser. Gansum har her blant annet fremholdt at storhaugenes proporsjoner tyder på et innhold som går utover selve graven, og at det er dette overskytende meningsinnholdet som gjør graven til symbol.⁴⁶ I avhandlingen legger Gansum ellers vesentlig vekt på storhaugenes plassering, og symbolske og kommunikative betydning, i et større landskapsrom, og han holder det for sannsynlig at de ulike manifesteringer bevisst er blitt brukt som markeringer av identitet og makt.⁴⁷

Ifølge Gansum representerer gravminnene beboerne, eller et "vi" overfor aktører i bevegelse, der "de andre" stilles ovenfor en valgsituasjon, enten å bli dominert, eller forsøke å ta kontroll.⁴⁸ Imidlertid poengterer han også at de høytliggende gravhaugene i yngre jernalder synes å bryte med den eldre jernaldernes kollektivistiske gravskikkpraksis, og at monumentene fra denne perioden gjennom sin eksponering i et overordnet landskapsrom, kan tolkes som uttrykk for en mer aggressiv, individuell makt og markedsstrategi.⁴⁹ Utover dette er det også et vesentlig poeng at jernalderens monumenter ikke synes å vise til en etablert maktstruktur, men at de snarere kan forstås som en maktdemonstrasjon, eller et forsøk på etablering, der makten i samfunnsstrukturen ikke har vært fast etablert. I denne forbindelse

⁴⁵ Se Solberg 2000: s. 20, 21.

⁴⁶ Gansum 1995: s. 144.

⁴⁷ *Ibid*: s. 137, se også s. 220.

⁴⁸ *Ibid*: s. 129.

⁴⁹ *Ibid*: s. 130.

påpeker Gansum at monumentene synes å vise til en sender som ikke har vært sterk nok til å drive sine hensikter gjennom verbalt, og at de kan forstås som uttrykk for en stresset kommunikasjon, eller et stadium i en konfliktsituasjon, og han konkluderer da også med at jernalderens storhauger kan tolkes som monumenter reist under maktpolitisk stress.⁵⁰

Som det fremgikk i slutten av forrige avsnitt har også Stylegar og Norseng påpekt at storhaugene kan tolkes som signaler på politisk uro. I et forsøk på å forstå gravhaugene på Rolvsøy har de to stilt spørsmål om disse kan være et uttrykk for en redusert dansk kontroll, og dermed et større markeringsbehov i Viken, også på østsiden av fjorden.⁵¹ I denne forbindelse har Stylegar og Norseng valgt å kontrastere de to sidene av fjorden og fremholdt at Borre-haugene og de andre storhaugene langs kysten av Vestfold kan tolkes som signaler om militær styrke rettet mot danene fra Østfoldsiden, eller mot andre som kom sjøveien til Vestfold. I og med at det ikke er påvist lignende anlegg på Østfold-kysten i tidlig vikingtid, hevder de så at den danske makten her i denne perioden kan ha vært så rotfestet at slike fysiske manifestasjoner er blitt ansett som mindre nødvendige, men at et behov kan ha oppstått mot slutten av århundret som følge av en økende politisk ustabilitet knyttet til svekkelsen i den danske kongemakten, en ustabilitet som da kan ha gitt seg utslag blant annet i pågang fra norske rikssamlingskonger.⁵²

Det er imidlertid et åpent spørsmål om gravmonumentene på Rolvsøy, og for så vidt også de øvrige av Vikens vikingskipshauger, kan inngå i et slikt kontrasterende perspektiv. Med unntak av Borreskipet, befinner ingen av disse gravene i direkte tilknytning til fjorden, men i landskapsrom der siktlinjene i større grad har gått innover i landet, noe som gjør at formålet med disse markeringene langt i fra kan sies å være entydig. Riktignok kan gravene på Rolvsøy like fullt forstås som en del av en lokal eller dansk maktstrategi for å imøtegå de ustabile forholdene, men de vil da måtte sees som markeringer som først og fremst har vært rettet mot brukerne av de nærliggende vannveiene, eller Ra-veien på Tunes nordvestlige side. Imidlertid vil den påfallende konsentrasjonen av gravmonumenter på Rostad gård også kunne gi en indikasjon på at formålet kan ha vært et annet. Gjennom sin plassering nettopp på denne gården har haugene som nevnt vært godt synlige fra Tune-siden og fra bukta under Eidet, og det er derfor mulig at det symbolske maktlandskapet på Rolvsøy, likeså mye som en markering i forhold til folk utenfra, må forstås som et forsøk på å markere makt overfor den stedfaste befolkningen.

⁵⁰ *Ibid*: s. 149, 228, 150, 144.

⁵¹ Norseng et al. 2003: s. 393.

⁵² *Ibid*: s. 393, 394.

En tolkning basert på gravhaugenes funksjon som maktsymboler vil derfor, som det ble påpekt, vanskelig kunne avklare spørsmålet om stormennene på Rolvsøy skal forstås som tilreisende eller stedfast. Selvfølgelig kunne det her hevdes at en tilreisende høvding som har stått i spissen for en gruppe følgeslagere må ha hatt større behov for å underbygge sin rett til lederrollen gjennom fremvisning av makt og status enn en representant for en etablert, lokal elite. Men det kan allikevel ikke utelukkes at også en stedlig elite i en presset maktsituasjon kan ha sett seg nødt til å ta i bruk desto sterkere rituelle virkemidler. Dermed blir det på et slikt grunnlag vanskelig å utlede noe mer enn at forholdene rundt nedre Glomma frem mot 900-tallet har vært ustabile, og at stormennene på Rolvsøy har hatt en utsatt posisjon og vært under et betydelig maktpolitisk press, noe som også virker sannsynlig sett på bakgrunn av den ferdselmessige utvikling som det ble redegjort for i forrige kapittel.

Imidlertid kan det, ved å legge vekt på den kontrast funnene utgjør i det lokale miljøet og den korte perioden de skriver seg fra, samt det forhold at de er stammer fra Rolvsøy og ikke Tune, synes rimelig å anta at høvdingene må ha hatt en relativt løs lokal tilknytning. Dette behøver riktignok ikke bety at de har vært tilreisende i Bröggers forstand, men kan like gjerne ha å gjøre med at de, slik gravmaterialet synes å vitne om, har tatt aktivt del i vikingtidens handels, ferdsels og plyndringsvirksomhet, og utover på 800-tallet dermed bare har hatt sporadiske opphold i området. .

Rolvsøys flukt og beskyttelsesmuligheter

I forlengelsen av forrige avsnitt kan det være nærliggende å spørre om en gruppe vikinger med løs tilknytning til regionen, eller for den saks skyld en tilreisende sådan, i det hele tatt har hatt muligheter til å opprettholde en tilværelse på Rolvsøy. En slik gruppe vil trolig, som Brögger var inne på, i stor grad ha måttet basere sitt herredømme på våpenmakt, og selv om den nok også har bidratt til å beskytte sentervirksomheten i regionen mot andre vikinger, er det vel sannsynlig at den har vært relativt isolert, og har hatt en begrenset støtte i den lokale bondebefolkningen. Allikevel er det flere forhold som tilsier at en slik gruppe har hatt gode muligheter til å slå seg igjennom på Rolvsøy. Som det ble vist tidligere har man herfra hatt et utmerket utgangspunkt for å tilegne seg deler av overskuddet fra ferdselen mellom Tune og åpent farvann. Utover dette har man naturligvis også hatt tilgang på Rolvsøys egne rike jordbruksressurser, samtidig som man, eventuelt med våpenmakt, har kunnet nyttiggjøre seg ressursene fra de omkringliggende jordbruksbygdene.

Vel så viktig er det imidlertid at det i området rundt Visterflo og de østre delene av Rolvsøy har vært særdeles gode vilkår både for flukt og beskyttelse. Dette området har en

rekke likhetstrekk med de steder der man i vikingtiden anla sine markeder, steder som da i følge Peter Sawyer ofte befant seg ved elver og laguner litt innover i landet, hvor de kunne nåes med båt, men allikevel var beskyttet mot storm og angripere.⁵³ Disse forholdene er ellers blitt spesielt fremhevet av Sverre Marstrander, som i boken *De skjulte skipene* hevdet at høvdingætten som etablerte det han omtalte som, et vikingrede, på østsiden av Rolvsøy, ikke bare hadde valgt stedet ut fra handelsmessige hensyn, men også hadde hatt et sikkert blikk for stedets gunstige topografiske vilkår.⁵⁴ I denne forbindelse fremholdt han at man ved overfall kunne unnsnippe herfra bakveien via de to vannløpene, langs Kjølbergrenna ut i Glommas vestre arm ved Gressvik, eller over Skinnerflo og ut i Krogstadjorden i Råde, og selv om han også påpekte at disse løpene i dag for en stor del er grodd igjen, mente han likefullt at de med vikingtidens noe høyere havnivå hadde vært farbare.

Hvorvidt elveløpet fra Skinnerflo og ut i Krogstadjorden på slutten av 800-tallet var seilbart for skip på størrelse med Tuneskipet er imidlertid omdiskutert, ettersom passhøyden nedenfor Strømnes i dag befinner seg fire meter over normalt havnivå.⁵⁵ Med en landevning på 3 til 5 meter sier det seg selv at passpunktet på denne tiden kan ha sperret for direkte seilas, men det må også tilføyes at det, hvis leden ble ansett som vital, kan ha blitt sørget for ytterligere utdyping ved å fjerne løsmasser fra stedet, samt at trekk av Tuneskipet over et slikt punkt selvfølgelig heller ikke har vært uoverkommelig. Uavhengig av dette vil befolkningen på Rolvsøy allikevel ha hatt en alternativ fluktmulighet mot åpent farvann gjennom traseen langs Kjølbergrenna, og man har dermed, uansett om leden ut mot Krogstadjorden har vært seilbar eller ikke, hatt en mulighet til å ta seg vekk fra Rolvsøy via bakveien.

Om fluktmulighetene har vært gode, er det imidlertid også klart at de østre delene av Rolvsøy har en svært gunstig forsvarsmessig beliggenhet. For eksempel er passasjene inn og ut av Visterflo, i motsetning til selve bassenget innenfor, relativt smale og dermed også lette å kontrollere. Med 800-tallets noe høyere havnivå har riktignok passasjen mot Glomma i øst vært bredere enn den er i dag, men ikke mer enn at adgangen til Visterflobassenget allikevel ville kunne reguleres effektivt. For øvrig ville ferdselen ut og inn av denne passasjen kunne observeres fra Rostad gård som ligger på et høydedrag et par kilometer innenfor passasjen.

Det mest unike ved forsvarsforholdene i området er allikevel rekken av borghøyder som strekker seg tvers gjennom Rolvsøy noen kilometer sydvest for Visterflo og som har gjort det mulig å kontrollere ferdselsveiene over land opp mot de nordøstlige delene av øya.

⁵³ Sawyer 1982: s. 64.

⁵⁴ Marstrander 1986: s. 45.

⁵⁵ For to forskjellige syn på dette se; Johansen 1991-92: s. 135-141 og Oskarson 2001: s. 59.

Disse borgene, eller forskansingene, danner en spesielt iøynefallende rekke, også blant de mange borgene som ellers er registrert rundt nedre Glomma, og er blitt omtalt som det rene nettverk av forsvarspunkter.⁵⁶ Innenfor et belte som neppe overgår fem kilometer er det i dag, fra Borgeåshatten i øst til Borgeåsen på Onsøy-siden av Kjølbergrenna i vest, registrert ikke mindre enn seks slike borger, mens en syvende og mer frittstående borg er påvist på Høydalsfjellet ved Visterflo, mellom Ringstad og Rostad.⁵⁷ Legger man så til borgene nord for Onsøy, ved inngangen mot Råde og Skinnerflo, får man et samlet antall bestående av 13 borger, da innenfor et område på cirka 7x6 kilometer. Det er derfor mulig at borgene her, om de ikke skal forstås som et naturlig topografisk Danevirke, like mye som tilfluktssteder for lokalbefolkningen bør forstås som en varslingslinje, eller forsvarslinje for et større bakland. I det minste fremstår borgene, både ut fra sin beliggenhet ved ferdselsveiene, og sitt antall, som anlegg som synes å peke ut over den nærmeste bebyggelse.

Forekomsten av disse borgene har trolig allerede langt tilbake i tid hatt en vesentlig betydning for virksomheten ved Visterflo og Tune. I henhold til nyere undersøkelser kan de fleste borgene i Norge og Sverige dateres til perioden 100-600 e. Kr, og selv om det bare er én av de 70 kjente borgene i Østfold som har vært gjenstand for arkeologisk undersøkelse, er det liten grunn til å anta at dateringene her skulle være annerledes.⁵⁸ Det kan imidlertid være vanskeligere å avgjøre hvor lenge slike borger fortsatte å være i bruk, men det er blitt anslått at de kan ha hatt en funksjonstid så langt frem som til 1000 e. Kr.⁵⁹ Dette vil for nedre Glommas vedkommende kunne innebære at borgene her har vært i bruk helt fra de første århundrer e. Kr. og frem til Olav den hellige anla en borg ved Sarpsfossen på begynnelsen av 1000-tallet.

Uansett er det sannsynlig at muligheten til å benytte de eksisterende borghøydene på Rolvsøy/Onsøy og i Råde, ennå på slutten av 800-tallet har vært en viktig forutsetning for at en høvding skulle ta tilhold på Rostad. Ved å ta i bruk borgene på Rolvsøy ville høvdingen kunne kontrollere ferdselsveiene over land opp mot Visterflo, mens man fra de øvrige ville kunne bevokte de alternative elveleiene som er beskrevet i det foregående. Imidlertid blir et slikt forsvarsverk svært ufullkomment hvis det ikke også lot seg gjøre å kontrollere trafikken på Glomma og ferdselsveiene i øst, og det virker derfor sannsynlig at den påviste rekken har innebefattet høyder som har hatt utsyn både over Glomma, lavlandet ned mot vassdraget. De

⁵⁶ Hougen 1928: s. 38; Solberg 2000: s. 103.

⁵⁷ Se kart i Norseng et al. 2003: s. 293.

⁵⁸ Om dateringer se *ibid*: s. 296

⁵⁹ Refsdal 2001: s. 15.

mest sannsynlige alternativene er her Vallefjellet eller Haugåsen som ligger halvannen kilometer vest for elven, og Omberg eller Hauge som ligger nær inntil bredden. Utstrakt boligbygging gjør det imidlertid vanskelig å påvise rester etter fortifikasjoner på disse stedene, men som en forlengelse av den påviste rekken er det disse høydene som utgjør de naturligste alternativene. Denne muligheten synes ellers desto mer sannsynlig, ettersom funnet av Vallebåten ble gjort ved en av Glommas buktninger like ovenfor Omberg, én kilometer nedenfor innseilingen til Visterflo.

Ifølge Stylegar og Norseng kan slike båtgraver med våpen muligens forstås som et maritimt sidestykke til innlandets ryttergraver.⁶⁰ Dette vil, hevder de to, kunne bety at den døde har ivaretatt visse militære oppgaver, og har hatt ansvar for et skipsmannskap som en høvding med en lokal maktposisjon rådde over.⁶¹ En slik tolkning vil i så fall kunne gi god mening når det gjelder den gravlagte på Valle. Det vil da kunne hevdes at han muligens har hatt en type vaktfunksjon i forhold til trafikken på Glomma og ferdselen ut og inn av Visterflo, og at han kan ha vært underlagt høvdingen på Rostad. Denne antagelsen styrkes ved at det fra Omberg-fjellet, like nedenfor Valle, er fri sikt nedover mot utløpet av Glomma, og samtidig en siktløse linje over land med muligheter for varsling inn mot Visterflo. I tillegg kommer at selve buktningen ved Valle faktisk ville kunne gi rom for en større flåte som raskt ville kunne gå ut i elven og avskjære eventuelle inntrengere.

Dermed synes det klart at en høvding med tilhold på de østlige delene av Rolvsøy har hatt gode muligheter både til å stå i mot, og organisere en evakuering, ved eventuelle innfall fra sjøsiden. Derimot ville disse mulighetene være atskillig dårligere hvis et slikt angrep kom fra landsiden, noe som kan være en del av forklaringen på at de symbolske maktuttrykkene på Rolvsøy er blitt konsentrert mot denne siden. Trolig har en slik symbolbruk, som vi har vært inne på, i noen grad vært et forsøk på å kompensere for manglende reell makt, og både en lokal oppstand, og en inntrengning av en fiendtlig hær fra landsiden, ville sannsynligvis ha brakt makthaverne på Rolvsøy i en utsatt posisjon. For å kunne opprettholde kontrollen i området har derfor en isolert slekt på Rolvsøy i tillegg til symbolbruk og egen våpenmakt trolig måttet basere seg på støtte utenfra, og det vil være rimelig å anta at en slik støtte er kommet fra Vestfold.

Forbindelsen mellom Rolvsøy og Vestfold

Som det ble vist i innledningen av oppgaven kan gravmonumentene fra Rolvsøy sidestilles

⁶⁰ Norseng et al 2003: s. 256, 257, 360.

⁶¹ *Ibid*: s. 360.

med skipsgravene i Vestfold. Alle gravene viser til samme type politiske strategi og fremstår ellers som vitnesbyrd om en felles kulturell tilhørighet. Likhetsstrekkene kommer for øvrig også tilsyne gjennom innholdet i gravene, og er da også ofte blitt påpekt.⁶² Imidlertid har forskerne vært mer tilbakeholdne med å trekke konsekvenser av disse likhetsstrekkene, og gravforekomstene på hver sin side av fjorden er derfor i overveiende grad blitt tolket som to separate størrelser. Dette har trolig sammenheng med at forståelsen av gravene i større eller mindre utstrekning er blitt påvirket av det skriftlige materialet; det vil si av Ottars begrepsmessige skille mellom det østlige og vestlige Viken, og av Snorres fremstilling av Vestfold som Halvdan Svarte og Harald Hårfagres arverike og deres konflikter med Alvheimkongene.

Et godt eksempel på hvordan de skriftlige fremstillingene kan virke inn på tolkningen av gravminnene forekommer ellers i Johan Schreiners bok om Olav den hellige fra 1929. Schreiner hadde her fremholdt at det var en helt tydelig sammenheng mellom fyrstegravene i Uppland og gravmonumentene på Rolvsøy, og anså det som hevet over tvil at Uppland måtte ha vært Rolvsøyættens hjemsted.⁶² Schreiner hadde imidlertid i en annen sammenheng hevdet at også Vestfoldkongene antagelig stammet fra Uppland,⁶³ men satte allikevel ingen steder Rolvsøy-ætten og Vestfoldkongene i forbindelse med hverandre. Når det gjaldt Vestfoldkongene hadde han utover arkeologien også basert seg på tradisjonen om ynglingekongene, og kom dermed ut med en innvandret kongeætt på vestsiden av fjorden, mens han på østsiden kom ut med en tilreisende erobrings eller plyndringssætt. I denne forbindelse fremholdt Schreiner for øvrig at ynglingeætten var ankommet Vestfold to hundre år tidligere, og at Vestfolds gravhauger var reist over ættens medlemmer.⁶⁴ Han spesifiserte imidlertid ikke hvilke gravhauger han siktet til, men det går allikevel klart frem av sammenhengen at ”gravhaugene” må ha innebefattet både de eldre gravene fra Borre, og de senere skipsgravene.

Dermed antok Schreiner en intern enhet i gravmaterialet innad i Vestfold, basert dels på ynglingetradisjonen og dels på haugenes geografiske nærhet, fremfor å legge vekt på de åpenbare likhetsstrekkene mellom Vestfolds skipsgraver og Rolvsøy-gravene. Spørsmålet er imidlertid om ikke Schreiner her har lagt for stor vekt på det skriftlige materialet, og at det heller er Rolvsøy-gravene som bør inngå i en enhet med skipsgravene i Vestfold. I forhold til de eldre gravene fra Borre representerer disse gravene noe nytt i Viken, blant annet ved at det

⁶² Se f. eks. Brögger 1947-49: s. 79, 82; Marstrander 1986: s. 42; Norseng et al. 2003: s. 348, 349.

⁶² Schreiner 1967: s. 361.

⁶³ *Ibid.*: s. 351.

⁶⁴ *Ibid.*: s. 351, 352.

er nedlagt større skip i haugene, og har som kjent også en rekke andre fellestrekk som gjør at de ikke uten videre kan tilpasses den eldre lokale kulturen.

Som det ble vist i innledningen vil for eksempel spredningsmønsteret som kan avleses gjennom gravmaterialet på mange måter kunne synes å bryte med mønsteret som ellers gjør seg gjeldende lokalt. Både Rolvsøy-gravene og skipsgravene i Vestfold viser til et miljø med en bred interkontinental orientering som har visst å dra nytte av vikingtidens muligheter, og som trolig har hatt en desto nærmere innbyrdes forbindelse. Når det gjelder Osebergskipet er dette riktignok datert så tidlig som 834 og kan dermed knyttes til en annen generasjon enn de øvrige gravene, men det er allikevel ingen tvil om at Osebergskipet viser til den samme rituelle tankegang, og at de gravlagte har hatt en felles kulturell tilhørighet. Utover dette er det ellers klare likhetstrekk, både i utforming og motiv, mellom enkelte av billedvevfragmentene fra Oseberggraven, og fragmentet som ble funnet i tømmergraven på Rolvsøy. Slike fragmenter er i Viken bare funnet i disse to gravene, og begge inneholder fremstillinger av mennesker i høytidelig prosesjon, på Rolvsøy da etter et skip som synes å befinne seg på land.⁶⁵ Sett i lys av slektskapet mellom Vikens gravhauger og de rike båtgravene i Mälardalen, og ikke mindre av Schreiners påpekning av at både Vestfoldkongene og ætten på Rolvsøy skulle ha kommet fra Uppland, blir disse billedvevstykkene forøvrig ekstra interessante, ettersom det i Uppland og Södermanland er funnet to kvinnefigurer i sølv som i utforming ligger svært nær opptil noen av kvinneskikkelsene i de respektive vevstykkene.⁶⁶

Høvdingene fra Gokstadskipet og skipsgraven fra Borre tilhører derimot den samme generasjonen som stormennene på Rolvsøy. Borreskipet gis vanligvis en datering til rundt år 900, mens tømmerfellingene på Gokstad er blitt dendrokronologisk datert til siste halvdel av 890-tallet (Borre; se ØH s. 349, Gokstad; se Bonde s142).⁶⁷ I tillegg til den åpenbare likheten i gravskikken mellom disse gravene og Tuneskipshaugen, er det blant annet blitt påpekt at seletøysbeslagene i tømmerkammeret fra Rolvsøy står meget nær beslag i Gokstadfunnet, samt at hunderestene fra kammeret ligner mest på restene av de største hundene fra samme funnet (Brö s.82, 79). Det er også blitt fremholdt at Tuneskipet og Gokstadskipet i alle ledd synes å ha en felles konstruksjon, selv om helhetsinntrykket er forskjellig, og at Tuneskipet tross sin lave bordgang har vært ment for alvorlig seilas (H. Schetelig 1950 s. 173). I en doktoravhandling fra 2005 har imidlertid arkeologen Knut Paasche argumentert for at skipet har hatt to ekstra bordganger, noe som har gitt det et mer innelukket preg og større likhet med

⁶⁵ Sml. billedfremstillinger f. eks. Marstrander 1986: s. 128; Hougen 1940: s. 105; Johansen 1990-91: s. 55, 57.

⁶⁶ Se Hougen 1940: Pl., vii.

⁶⁷ Borre se Norseng et al. 2003: s. 349. Gokstad se Bonde 1994: s. 142.

Gokstadskipet, og har gjort det godt egnet til ferdsel mot De britiske øyer (Muntlig meddelelse).

Ellers kan det se ut til at det er den samme tenkningen som har gjort seg gjeldende i forhold til sikkerheten i de to områdene. I følge Sverre Marstrander har stormennene på de to nabogårdene Gokstad og Gjekstad, med vikingtidens kystlinje, hatt en trygg havn innerst i fjordsystemet med muligheter til å komme seg ut i åpent farvann, både vestover gjennom Sandefjordsfjorden, og østover forbi Lahellebukta til Tønsbergfjorden (Marstrander 1986 s. 53). Marstrander trakk i denne forbindelse selv parallellene til Rolvsøy, der behovet for slike alternative fluktveier som nevnt er ivaretatt gjennom seilingsledene over Skinnerflo. Heller ikke Marstrander gikk imidlertid i særlig grad inn på hvilke konsekvenser som kunne utledes av fellestrekkene som gjorde seg gjeldende på hver sin side av fjorden. Marstrander påpekte at en av listene på Tuneskipet hadde samme profil som på Gokstadskipet, men nøyde seg her med å spørre om Rolvsøy-høvdingen kunne ha hatt båtbyggere fra Vestfold i sin tjeneste (Mars s. 42). I likhet med Brögger stilte for øvrig også han spørsmålet om Rolvsøyætten og ætten fra Alvheim kunne ha vært den samme (Mars s. 47).

På bakgrunn av alle disse likhetstrekkene synes det imidlertid klart at et skille mellom de hauglagte fra hver sin side av fjorden vanskelig kan la seg opprettholde på et arkeologisk grunnlag. På samme måte som gravene fra Rolvsøy utgjør også de gravene på mange måter en kontrast til sitt lokale funnmiljømiljø, noe som kan tyde på en desto løsere tilknytning til den stedlige kulturen. I denne forbindelse er det derfor verdt å merke seg at ingen av Vikens skipsgraver, så nær som Borreskipet, har noen umiddelbar forbindelse med fjorden. I likhet med Rolvsøy-gravene ligger både Oseberg og Gokstadskipet litt innover i landet, noe som vil kunne innebære at meningen først og fremst har vært å markere et herredømme overfor lokalbefolkningen, og da et herredømme over de ytre kystområdene. Dette kan i så fall bidra til å underbygge at Vikens skipsgraver skriver seg fra et dynasti som har ankommet Viken først etter at handelsvirksomheten ble systematisert under kong Godfred på begynnelsen av 800-tallet, og som først og fremst har vært ute etter å kontrollere resurstilgangene. Når det gjelder de senere skipsgravene vil disse i et slikt perspektiv kunne sees som uttrykk for et forsøk på å reetablere kontrollen over disse ressursene i etterkant av de store uttogene som hadde funnet sted tidligere i århundret. I så måte vil for øvrig også Borreskipet kunne inngå i fellesskapet, da som en markering dels mot dem som kom sjøveien, og dels mot de stedlige makthaverne på Borre.

Oppsummering

I dette kapitlet er det blitt lagt særlig vekt på den betydning sentervirksomheten på Tune har hatt for funnoppblomstringen på Rolvsøy. Tune er her blitt forstått som et viktig passpunkt for fraktfersdselen mellom innland og hav og en del av et overregionalt handelsnettverk, og det er blitt fremholdt at stedet, da på bakgrunn av ferdselsutviklingen i Vest-Europa, kan ha blitt utsatt for et økende press frem mot slutten av århundret. Innenfor en slik ramme er det så blitt redegjort for den klassiske problemstillingen, om Rolvsøys stormenn bør sees som erobrere utenfra, eller høvdinge av mer lokal støpning, men det er ikke blitt trukket noen konklusjon på dette grunnlaget. For å komme nærmere en mulig avklaring er det imidlertid også blitt spurt etter gravhaugenes symbolfunksjon, og om disse, som markeringer av makt og identitet, bør forstås som markeringer overfor en tilreisende, eller en lokal maktinstans. Det er i denne forbindelse blitt påpekt at haugene som maktmonumenter trolig viser til en instans som har vært under betydelig maktpolitisk press, men det er heller ikke her foretatt noen konklusjon, ettersom haugene ut fra sin plassering i landskapet, synes å markere både overfor brukerne av vannveiene, og mot befolkningen på Tune.

Derimot er det på bakgrunn av den kontrast funnene på Rolvsøy utgjør i forhold til de øvrige lokale funnene og det korte tidsrommet de opptrer i, samt det faktum at de bare forekommer på Rolvsøy, blitt anslått at stormennene på Rolvsøy har hatt en relativt løs lokal tilknytning. I forlengelsen av dette er det så blitt spurt om en slik instans ville være i stand til å opprettholde en tilværelse på Rolvsøy, og det er her blitt vist at både ressurstilgangene og mulighetene til å forsvare seg mot angrep fra sjøsiden har vært gode, mens man ved angrep fra landsiden har vært desto mer sårbare. Det er derfor blitt fremholdt at maktinstansen på Rolvsøy for å kunne opprettholde posisjonen trolig har måttet basere seg på støtte utenfra, og det er på et sammenlignende arkeologisk grunnlag, blitt argumentert for at en slik støtte mest sannsynlig er kommet fra Vestfold. Ut fra dette er det så blitt anført at Vikens senere skipsgraver mest sannsynlig viser til et forsøk fra de tidligere makthaverne på å gjenopprette kontrollen over regionens ressursområder.

Kapittel 5 - Vikens ætter

Tidligere i oppgaven er det blitt fremholdt at skipsgravene i Viken og de danske områdene viser til en type handelsbaserte stormenn som muligens har trukket inn i disse områdene i tiden etter at kong Godfred på begynnelsen av 800-tallet hadde tatt grep for å organisere handelsvirksomheten. Dette betyr i så fall at de skipsrelaterte stormannsslektene i Viken i utgangspunktet trolig har bidratt til å sikre danekongens tilganger herfra, og at de sann sett representerer et dansk innslag i regionen. Senere ble det imidlertid vist at det fra 830-tallet av og utover gjorde seg gjeldende en svekkelse innenfor den danske kongemakten, samtidig som det fant sted en vesentlig økning i graden av utfersaktivitet, noe som bidro til å redusere den danske innflytelsen i Viken. I forlengelsen av dette ble det så hevdet at disse forholdene ga en troverdig bakgrunn for Snorres fortellinger om Halvdan Svarte og Harald Håfagres erobringer i Viken, og dermed også for Ottars tilsynelatende skille mellom en norsk vestsida og en dansk østside.

Som det er blitt fremholdt er det imidlertid flere andre sider ved Snorres fremstilling som kan fortone seg som en konstruksjon, blant annet den slektsmessige koblingen mellom Halvdan og den gamle kongeslekten i Vestfold som medførte at Halvdan og senere Harald kunne påberope seg arverett i Viken. Utover dette kan det også stilles spørsmål ved Snorres påstand om at hårfagreätten skulle ha beholdt makten i Viken, og at det er denne ættens representanter som skulle ha vært makthavere i Viken ved overgangen til 900-tallet. En slik forståelse innebærer nemlig at Snorre tilskriver hårfagreätten herredømmet i Viken nettopp på den tiden skipene fra Borre, Gokstad og Rolvsøy ble lagt i jorden, men det er lite som tyder på at det disse som kan knyttes til gravene. Som det ble vist i forrige kapittel viser disse gravene til den samme kulturen som Oseberggraven, en grav som ble anlagt allerede i 834 og dermed før Halvdan også etter den tidligste dateringen, skal ha ankommet Vestfold. Det kan derfor rimelig å anta at Snorre har overdrevet hårfagreættens makt, og at de senere skipsgravene representerer de gamle danskrelaterte ættene som da, ettersom mulighetene i Vest-Europa ble mer innskrenket, har foretatt et felles fremstøt for å reetablere kontrollen over Vikens ressursområder.

I dette kapitlet vil det bli lagt større vekt på det skriftlige materialet, og det vil bli vist også de gamle ættene fra sagaene mot slutten av århundret kan ha maktet å reetablere et herredømme i Viken. Det vil i denne forbindelse også bli vist at disse ættene trolig har hatt nære innbyrdes forbindelser, og at den slektsmessige tilknytningen Halvdan og Harald gis til Viken kan synes tvilsom. Før dette vil det imidlertid bli gjort forsøk på å komme nærmere en

forståelse av Alvheim-ætten, og målsettingen her er å vise at mulighetene til å forske på denne ætten langt i fra er uttømte og at det faktisk kan la seg gjøre å komme på sporet av en mulig historisk kjerne. Disse undersøkelsene kan leses som separate innslag i oppgaven, men inneholder også momenter som utgjør en del av plattformen for den videre drøftingen i kapitlet.

Alvheim-ætten

Det har blant forskerne vært delte meninger om hvordan man skal forholde seg til Alvheim og Alvheim-ætten, og et av de viktigste spørsmålene har naturligvis vært om de opplysninger som forekommer i sagaene på noen måte gjenspeiler en historisk realitet. I nyere tid har Stylegar og Norseng valgt å legge en viss vekt på tradisjonen idet de blant annet hevder at det ikke kan utelukkes at sagaforfatterne har bygd på en ekte tradisjon om makthaverne i Tune, og at sagatradisjonen, slik Steinnes fremholdt, kan være et minne om et kongssete på Alvum.¹ De to er imidlertid svært forsiktige med å strekke dette videre, og fremholder i en annen sammenheng at det meste sagaene har å fortelle om ætten øst for fjorden, selv om det stedvis kan være en historisk kjerne bak beretningene, trolig må regnes som sagn og eventyr.²

Mer avvisende er imidlertid historikeren Claus Krag som i boken *Ynglingatal og ynglingesaga* riktignok påpeker at det bak enkelte av skikkelsene i Alvheim-ætten kan skjule seg gamle sagnskikkelser, men som fremholder at den faste slektskonstellasjonen bak ætten sannsynligvis beror på en geografisk feilslutning fra de frode menn på Island.³ Denne feilslutningen mener han kommer tilsyne nettopp i de islandske sagaenes stedfesting av Alvheim til landet mellom elvene Glomma og Götaälv, og hevder i denne sammenheng alt dette er ren spekulasjon og at det ikke finnes spor etter et slikt landskapsnavn i Norge.⁴ Krag går ellers her ikke inn på sammenfallet Steinnes argumenterte for mellom Alvum på Tune og sagaenes Alvheim, noe som muligens kan ha å gjøre med at han søker et landskapsnavn som i større grad er i samsvar med sagaenes utstrakte Alvheim-rike. I stedet poengterer han, med en henvisning til den gotiske historieskriveren Jordanes fra 500-tallet, at området mellom elvene ble kalt Ranrike, før han konkluderer med at Alvheim er et fiktivt landskap som har trukket etter seg et fiktivt dynasti med småkonger med nettopp denne geografiske tilhørigheten.⁵

¹ Norseng et al. 2003: s. 420.

² *Ibid*: s. 402, 403.

³ Krag 1991: s. 230, 231.

⁴ *Ibid*: s. 231.

⁵ *Ibid*.

Jordanes bemerkning fra 500-tallet kan imidlertid ikke sees som noe viktig argument mot at landskapet også kan ha blitt tillagt navn knyttet til forskjellige dynastier. I Snorres fremstilling fra 1200-tallet sies det at landet mellom elvene *den gang* ble kalt Alvheim, en formulering som for øvrig også ved en anledning forekommer i sagafragmentet *Sogubrot af fornkonungum*.⁶ Den andre gangen landskapet nevnes i *Sogubrot*, dog uten at navnet Alvheim blir brukt her, sies det ellers at elvene hadde fått sine navn etter Alv den Gamle.⁷ Det er derfor absolutt mulig at sagaforfatterne, både gjennom poengteringen av at landskapet tidligere ble kalt Alvheim, og ved å fremholde at elvene var oppkalt etter Alv den Gamle, kan ha hatt en bevissthet om at landskapet bare er blitt kalt Alvheim så lenge et bestemt dynasti har hatt herredømme i området.

Både Brögger og Steinnes valgte imidlertid å forholde seg til ætten som en historisk realitet. I tillegg til at begge knyttet ætten til det arkeologiske materialet på Rolvsøy, brukte Steinnes som kjent navnet for å knytte ætten til det lokale området, mens Brögger, da både gjennom navnet og visse funn i gravmaterialet, mente å se en forbindelse til England. Begge var imidlertid oppmerksomme på at ætten, som i Snorres fortelling ble beseiret av Harald allerede før slaget ved Hafrsfjord, forvant for tidlig ut av sagaen til å kunne kobles direkte til Rolvsøy-funnene. I denne sammenheng argumenterte derfor Steinnes for at Hafrsfjordslaget hadde funnet sted nærmere år 900, og at to av Gandalvs-sønnene muligens også hadde vært med i dette slaget, mens Brögger derimot, som holdt fast ved den tradisjonelle dateringen, valgte å tone ned betydningen av den mangelfulle tidsoverensstemmelsen, og fremholdt at Rolvsøyætten og Alvheim-ætten måtte være den samme.⁸

Alvheim-ætten og Island

I sitt forsøk på å knytte Alvheim-ætten til Rolvsøy hadde imidlertid også Brögger sett etter eventuelle navnelikheter, men da mellom Snorres Alvarin, Alvgeir og Gandalv, og navn som forekommer på Rolvsøy-siden av Visterflo.⁹ Brögger hadde her trukket frem navnet på selve øya, samt de tre stadirgårdene på østre Rolvsøy; Ringstad, Rostad og Rekustad, som han ut fra stadir-benevnelsen mente måtte være vikingtidsgårder. Ut fra disse navnene fikk han dermed navnerækken Hrolfr, Hringr, Hroarr og Rikulf, og konkluderte så med at uoverensstemmelsen ble for stor til å bygge bro mellom sagaenes Alvs-navn og Rolvsøy-navnene.

⁶ Snorre: s. 37; Lund og Friis-Jensen 1984, s. 81.

⁷ Friis-Jensen og Lund 1984: s. 89.

⁸ Steinnes 1951: s. 364, 365, 395; Brögger 1947-49: s. 90. 92.

⁹ Brögger 1947-49: s. 90- 92.

Tidlig i arbeidet med denne oppgaven ble det imidlertid funnet et slikt navn som da tilsynelatende kunne se ut til fullføre den broforbindelsen Brögger hadde måttet oppgi. I den norske oversettelsen av Hauks *Landnámabok* sies det nemlig om en viss Eystein Meinfret, som gjorde landnám i Hrutafjord nord på Island like innenfor landnámsmannen Balke, at han var sønn av Alv fra Rosta.¹⁰ I og med at den islandske landnámssperioden synes å ha begynt rundt år 870,¹¹ fremstod dermed muligheten for at denne Eystein kunne ha kommet fra Rolvsøy som et svært plausibelt alternativ, og scenariet kunne da bestått i at Alv, som en representant for Alvheim-ætten, hadde sittet på Rostad gård, og at sønnen hadde valgt å flykte etter nederlaget i kampene mot Harald Hårfagre. Imidlertid viste nærmere undersøkelser at stedsnavnet ble skrevet Osta i oversettelsen av *Landnámaboken* etter Sturla,¹² mens de islandske originalversjonene brukte henholdsvis Ostu og Rostu, noe som ifølge språkforskeren Tom Schmidt gjør at forbindelsen til en stadir-gård som Rostad ikke kan forsvares rent språklig.¹³

Det er imidlertid flere forhold rundt fremstillingen i landnámssbøkene som gjør at en forbindelse til Rolvsøy ikke uten videre kan utelukkes. Blant annet er stedsbetegnelsene som brukes i landnámssbøkene ikke lokalisert verken i Norge eller på Island,¹⁴ og de divergerende skrivemåtene kan også tyde på at heller ikke nedskriverne har hatt noe begrep om hvaslags sted navnet refererer til. Dette vil i så fall kunne innebære at navnet skriver seg fra et område der nedskrivernes kunnskaper har vært vage, og muligens da Viken som, slik det er blitt vist, synes å ha hatt en langt svakere forbindelse til Island enn landskapene vestpå. Viktigere er det imidlertid at det i landnámssmiljøet i Hrutafjord også forekommer flere andre navn som kan sammenstilles med navn fra Rolvsøy, samt at alle disse navnene blir satt i forbindelse med personer som slo seg ned i umiddelbar nærhet av den tidligere nevnte landnámsmannen Balke.

Denne Balke skal ha vært sønn av Blæing Sotesson fra Sotenäs like nord for dagens Smögen, og er dermed den eneste landnámsmannen som eksplisitt blir nevnt fra Viken.¹⁵ Sotenäs ligger også innenfor grensene av sagaenes Alvheim-rike, og det er derfor mulig i et sagaperspektiv å påpeke at Balke kan ha hatt forbindelser til Alvheim-ætten. Utover dette sies det i tekstene blant annet at Balke hadde kjempet mot kong Harald ved Hafrsfjord, en historie

¹⁰ *Landnámabok* 2002: s. 112. I *Landnámaboken* 1997: s. 105, kalles Eystein, Øystein meinis.

¹¹ Se Vesteinsson 2000: s. 164-174.

¹² *Landnámaboken* 1997: s. 105.

¹³ Tom Schmidt: muntlig meddelelse.

¹⁴ Om Norge se; *Landnámaboken* 1997: s. 186; om Island Svavar Sigmundsson: muntlig meddelelse.

¹⁵ Om Balke: se *Landnámaboken* 1997, s. 100; *Landnámabok* 2002: s. 109. Eneste i Viken Norseng et al s. 424.

som for øvrig er noe utdypet i *Grettes saga*, der det også synes å fremgå at Balke satte kursen mot Island noen få år etter slaget, og at han så la under seg hele Hrutafjord.¹⁶

I og med at Balke skal ha tatt hele Hrutafjord bør det kunne antas at det var han som kom først av de aktuelle landnåmsmennene. Det fremgår imidlertid ingen steder om det var Balkes landnåm som fikk de andre landnåmsmennene til å søke inn mot nettopp Hrutafjord, eller om disse i det hele tatt har noen innbyrdes relasjoner. Derimot forbindes både Balke og Eystein med De britiske øyer, Balke da ved at han skulle ha deltatt i vikingtokter rundt om i Irland og Skottland, og Eystein gjennom sitt giftemål med Torhild, som i norrøn tradisjon er et barnebarn av Dublin-kongen Olav Hvite og landnåmskvinnen Aud den djuptenkte.¹⁷ Det er derfor ikke utenkelig at Balke og Eystein har hatt en tilnytning til det samme miljøet, men materialet om de to er for tynt til å gå videre med dette. Imidlertid kan det være verdt å nevne at etterkommere av både Balke og Eystein opptrer som bærende figurer i *Sagaen om Bjørn Hitdølakjempe*, og at Eysteins etterkommer Tord her sies å ha slekt i Viken og arverett i Roeskelda i Danmark.¹⁸ I tillegg til dette har en annen av Eysteins etterkommere, Torgeir, en sentral rolle i *Sagaen om fostbrødrene*, der det uten nærmere forklaring blir sagt at han ble hedret både i Danmark og England.¹⁹ Hvis forklaringene på dette ligger i skikkelsenes aner, er det imidlertid vel så sannsynlig at det skyldes at de er blitt regnet som etterkommere av Olav Hvite.

I miljøet i Hrutafjord forekommer det ellers en landnåmsmann ved navn Harald Ring. Denne Harald omtales som en ættestor mann, og skal ha tilbrakt den første vinteren der det heter Ringsstad i Vesterhop nordøst for Balke og Eysteins eiendommer.²⁰ I og med at Rosta i utgangspunktet ble ansett som et mulig navn på Rostad gård på Rolvsøy, ble dermed Harald interessant, og det påfallende bestod da i at navnene Ringstad og Rostad, to gårder som på Rolvsøy nærmest er nabogårder, også ble knyttet til to menn som tok land i det samme distriktet nord på Island. I denne forbindelse ble det lagt vekt på at Rolvsøy synes å være det eneste stedet i Norge der gårder ved navn Ringstad og Rostad ligger side om side. Av Oluf Ryghs verk *Norske Gaardsnavne* fremgår det riktignok at flere Rostad og Ringstad-gårder har befunnet seg innenfor samme amt, men ingen steder, bortsett på Rolvsøy, innenfor samme

¹⁶ *Landnåmsboken* 1997: s. 100; *Landnåmabok* 2002: s. 109; *Grettes saga* 1952: s. 17.

¹⁷ Opplysningene her er fra; *Grettes saga* 1952: s. 11, 17; *Landnåmsboken* 1997: s. 75, 76, 79, 105; *Landnåmabok* 2002: 82, 112.

¹⁸ *Sagaen om Bjørn Hitdølakjempe* 1951: s. 314, 292, 298

¹⁹ *Sagaen om fostbrødrene* 1951: s. 372.

²⁰ *Landnåmsboken* 1997: s. 106; *Landnåmabok* 2002: s. 113.

herred.²¹ Når det gjelder Harald er for øvrig både tilnavnet og påpekningen av at han skulle ha vært en storåtted mann interessant. I *Sogubrot af fornkonungum* blir nettopp Ring-navnet knyttet til Alvheim, ved at Sigurd Ring, som sies å ha vært konge over Sverige og Danmark, fremstilles som ektemake til Alvhild fra Alvheim.²²

I tillegg til disse tre kunne det nevnes en fjerde landnåmsmann ved navn Skinn-Bjørn. Skinn-Bjørn ville imidlertid ikke vekke noen interesse i denne sammenheng på egenhånd, og er først og fremst interessant fordi han gjorde landnåm mellom Balke og Eystein, og Harald. Om Skinn-Bjørn sies det at han fikk navnet fordi han var Holmgards-farer, og at han reiste til Island fordi han var lei av handelsferder,²³ men navnet vil også, vel å merke innenfor rammene av denne undersøkelsen, kunne gi en mulig assosiasjon til gården Skinndrøy i Råde. Navnet Skinnarøy kommer visstnok av skinnari og betyr buntmaker eller garver, og er et eldre navn på gården Reklingsholm på sørsiden av Skinnerflo.²⁴ Denne gården har dermed ligget tett inntil de alternative seilingsledene mellom Visterflo og åpent hav og ville derfor, i tillegg til å vokte leden, være et gunstig sted for oppsamling og preparering av skinn som var blitt fraktet ned Glomma og skulle brukes i handelsferd.

Dermed kunne det vært mulig å fremholde at tre navn, så å si på rekke og rad langs Visterflo og Skinnerflo, lot seg knytte til menn som foretok landnåm i et avgrenset område nord på Island i nær tilknytning til Balke fra Sotenäs. Hver for seg blir berøringspunktene riktignok løse, men samlet danner de et mønster som ikke blankt kan avfeies. Imidlertid oppleves innvendingen fra språklig hold mot å knytte Ostu/Rostu til gårdsnavnet Rostad som såpass tungtveiende at forbindelsene som er blitt påpekt ikke vil bli tillagt vekt videre i oppgaven.

Alvheim-ætten og Northumbria

Derimot kan det være desto større grunn til å anta en forbindelse mellom Alvheim-ætten og Northumbria. Som det er vist tidligere hadde Brögger i artikkelen *Rolvøyætten* fremholdt at navn fra slekten kunne gjenfinnes i en jarlesætt i vesterlandene fra 900-tallet, og siktet da sannsynligvis til en viss Alvgeir som opptrer i *Egils saga*, og som her omtales som jarl over Nordimbraland.²⁵ Denne Alvgeir skulle sammen med en annen jarl ved navn Godrek være innsatt av kong Adalstein, og historien bærer preg av å være et nid-portrett. I korthet dreier

²¹ Rygh 1897-1936.

²² Lund og Friis-Jensen 1984: 88, 89.

²³ *Landnåmsboken* 1997: s. 105; *Landnåmabok* 2002: s. 113.

²⁴ Oskarson 2001: s. 188.

²⁵ *Egils saga* 1951: s. 110.

fortellingen om Alvgeir seg om hans feighet før og under et større slag som trolig skal være slaget ved Brunaburgh i 937, og hans flukt til Valland der han ifølge sagaen skulle ha den ene halvdelen av ættejorden sin.²⁶

Det er imidlertid koblingen til Northumbria som er interessant i denne sammenheng. I sagaen fortelles det blant annet om skottekongen Olavs fremstøt i Northumbria, og i et spottevers som tillegges Egil Skallagrimsson blir det drevet gjøn med at Olav her hadde overtatt Alvgeirs andre halve ættejord.²⁷ Dermed fremstår Northumbria som et landområde som ikke bare har vært knyttet til Alvgeir som person, men også til hans ætt.

Brögger gikk ellers i artikkelen ikke nærmere inn på disse forholdene, og det er vel tvilsomt om han hadde søkt etter en sammenheng bakenfor sagamaterialet. Imidlertid burde det være en mulighet for at en stormannsætt som på et gitt tidspunkt kom fra England og siden vendte tilbake, skulle kunne la seg oppspore gjennom samtidig kildemateriale. I og med at Alvs-navnet i sagaene fremstår som et fellesnavn for Alvheim-ættens medlemmer er det derfor blitt foretatt søk i *The Anglo-Saxon Chonicles*, det vil si Winchester, Abingdon, Worcester, Peterborough og Canterbury-manuskriptene,²⁸ og selv om Alvgeir fra *Egils saga* ikke lar seg oppspore, må funnene allikevel betegnes som interessante.

En utvendig gjennomgang av krønिकene - utvendig i den forstand at slektsrelasjoner ikke ble undersøkt - viste at det forekom nøyaktig femti personer med Ælf som førsteledd i navnet mellom år 634 og 1087. Alle de mannlige personene synes enten å ha vært konger, eller innehavere av embeter innenfor sekulær administrasjon, kirke og klostervesen, mens kvinnene var mødre til, eller hustruer og døtre av, konger. Av disse Ælf-personene er det bare to som er nevnt på 600-tallet, og ingen i første halvdel av 700-tallet. De resterende 48 befinner seg dermed alle innenfor perioden 778 og 1087, det vil si en periode på noe over tre hundre år. Ved å behandle denne gruppen på 48 statistisk, fremtrer det så et mønster som det kan synes vanskelig å gi noen forklaring på. Av alle de personene som bærer Ælf som førsteledd er det ingen som blir nevnt i perioden 798 til 919. Dette betyr at et navneledd som i krønिकene blir knyttet til 48 personer gjennom en periode på 300 år, er fullstendig fraværende i en sammenhengende 120-års periode. Til tross for mulige skjevheter - en av Alfred den stores søstere skal visstnok ha båret navnet Ælftryth, og Alfred selv, samt en annen Alfred som nevnes i år 906 burde muligens i kraft av sine beslektede førsteledd ha vært regnet med i utvalget - må dette kunne sies å være et påfallende statistisk utslag.

²⁶ *Ibid*: s. 110-116.

²⁷ *Ibid*: s. 111, 112.

²⁸ AnglSax.

Spørsmålet blir da hvorfor Ælfsnavnet er fraværende mellom år 798 og 919. Ved å gå til *Snorre kongesagaer* viser det seg at fraværet av Ælfs-navnet i krønikene, i tid, synes å være i relativt god overensstemmelse med Snorres angivelser av Alvheim-ættens nærvær øst i Viken. Den første som ble nevnt av Snorre var Alvarin som ble oppgitt å være far til Avhild som sammen med Gudrød Veidekonge skulle ha fått sønnen Olav Geirstadalv.²⁹ I henhold de tidligere beregningene av Halvdan Svartes fødsel er det mulig å argumentere for at Olav ble født tidlig på 800-tallet, og det er derfor ikke utenkelig at Alvild kan ha blitt brukt av en nyankommet hersker øst i Viken til å bygge en allianse med den mektige Viken-kongen. I den andre enden av skalaen derimot er overensstemmelsen mer problematisk. I Snorres fortellerkronologi måtte Gandalv og sønnene gi tapt allerede før slaget ved Hafrsfjord, et slag som, slik vi har sett, er gitt forskjellige dateringer innenfor de tre siste tiårene av 800-tallet. Imidlertid skal det påpekes at Alvgeir i *Egils saga*, og hans tilstedeværelse i England i forkant av 937, passer rimelig godt med det bildet som gis i krønikene. Her nevnes Ælfs-navnet første gang etter 120-års fravær i år 919, og siden i 934, mens hovedtyngden av navnene forekommer etter slaget ved Brunaburgh, fra 940 og 950-tallet og utover.

Opplysningen i *Egils saga* om at Alvgeir skulle ha hatt halve ættejorden sin i Northumbria blir for øvrig ytterligere interessant, ettersom den siste kongen som hadde Ælf som førsteledd før fraværet, Ælfwold, satt nettopp her. Denne Ælfwold satt ved makten fra 778 og frem til sin død i 789, og er den samme som er nevnt i kapittel én i forbindelse med Alkuins beklagelser over den moralske utglidning som skulle ha funnet sted i Northumbria i tiåret før angrepet på Lindisfarne.³⁰ I krønikene sies det at Ælfwold ble drept av en northumbrisk jarl ved navn Sicga, et drap som ifølge Stenton skal ha vært et resultat av en privat konspirasjon.³¹ Trolig har meningen her vært å avskjære hele Ælfwolds ættelinje fra makten, ettersom begge Ælfwolds barn, Ælf og Ælwine, synes å ha blitt drept som spedbarn.³² Dermed ble makten overført til Ælfwolds nevø Osred, også han med et navn som, slik vi så de norrøne skribentene gjøre med Alvs-navnet, kan assosieres med elver.³³ Denne Osred skal siden ha blitt forrådt og drevet ut av kongedømmet i 790 eller 792 (Det brukes i forbindelse med Osred hele tiden to alternative årstall), og Æthelred, som satt ved makten før

²⁹ Snorre: s. 37.

³⁰ Ælfwolds regjeringsperiode se; AnglSax: s. 52-55; Alkuins brev; Loyn og Percival 1975: s. 107-109.

³¹ AnglSax: s. 55; Stenton 2001: s. 93.

³² Se plansje i AnglSax: s. 285.

³³ Det kan i denne sammenhengen være interessant å minne om Anne Stine Ingstads argumentasjon for at det var dronning Alvild som ble gravlagt ved Oseberg (Ingstad et al. 1992, s. 229). Dermed får man, i likhet med i den northumbriske kongesætten, en sammenkobling av Alv og Os-navnet.

Ælfwold, skal da ha tatt kongemakten på ny.³⁴ Imidlertid skal Osred ha vendt tilbake fra sitt eksil i 792 (794), men da blitt fanget og drept.

Disse maktkampene fant som det fremgår sted omtrent på samme tid som angrepet på Lindisfarne, og i etterkant av en periode da skandinavene synes å ha fått en stadig større innflytelse i Northumbria. Denne innflytelsen har trolig innebåret en økende grad av handel mellom skandinavene og northumbrerne på bekostning av frankerne, noe som vil kunne synes å komme til uttrykk både ved at den mektige Offa av Mercia fra 792 var gått i gang med å organisere et forsvar mot såkalte hedenske sjømenn, og gjennom de formaninger Alkuin året etter sendte northumbrerne.³⁵ Både Alkuin og Offa hadde nære forbindelse til Karl den store, og selv om Alkuin ofte uttrykker seg i et religiøst språk, går det klart frem av brevene hans at han også har tatt del i det diplomatiske arbeidet for blant annet å opprettholde de frankiske handelsforbindelsene på engelsk side av kanalen.³⁶ Dermed kan det, som vi har vært inne på tidligere, i noen utstrekning være rimelig å tolke de forbindelser Alkuin hadde påpekt mellom angrepet på Lindisfarne, og utglidningene som skulle ha funnet sted fra og med Ælfwolds regjeringstid - herunder northumbrernes ønske om å etterligne hedningene - som et tegn på at det under dette dynastiet er blitt åpnet for en mer skandinaviskvennlig handelspolitikk.

Ettersom Æthelred etter sin maktovertagelse i 790 (792) synes å ha blitt støttet både av Offa, Alkuin og den frankiske keiseren,³⁷ er det dermed også rimelig å anta at partiet som gikk seirende ut av maktkampene har vært et franskvennlig parti, som har gitt frankerne en økt innflytelse i Northumbria. Tatt i betraktning den skånselsløshet maktkampene ble ført med er det derfor ikke umulig at de gjenlevende medlemmer Ælf/Os dynastiet har valgt å utnytte sine tidligere handelskontakter og tatt seg over til de danske områdene der man på denne tiden stod steilt imot frankisk innblanding. Som det ble vist ovenfor vil det kunne argumenteres for at sagaenes Alvheim-ætt kan ha ankommet Viken en eller annen gang rundt år 800, og det er heller ikke utenkelig at enkelte av de stormenn som deltok i fredsforhandlingene med frankerne i 811, deriblant den tidligere nevnte Osfrid fra Skåne,³⁸ kan ha stammet fra Northumbria. Av de nærmere 40 personene i krønikene som har Os som førsteledd, nevnes nemlig ingen levende personer med dette navnet fra Osreds død i 792 (794), og frem til 833. Deretter forekommer navneleddet seks ganger i løpet av 800-tallet, fire ganger knyttet til personer som kjempet mot danene, og to ganger til daner som deltok i de

³⁴ AnglSax: s. 51-55.

³⁵ Kong Offa se; Stylegar 1997: s. 103; Alkuin se Loyn og Percival 1975: særlig s. 108, 109.

³⁶ Loyn og Percival 1975: s. 113, 114; se også Stenton 2001: s. 215, 219-221.

³⁷ Se Loyn og Percival 1975: s. 115; se også Stenton 2001: s. 93, 94.

³⁸ Se Albrechtsen 1981: s. 18.

store hærfølgene som herjet England på 870-tallet.³⁹ Den siste av de nevnte som kjempet mot danene er for øvrig kong Osberth av nettopp Northumbria, som i 867 (866) skal ha blitt styrtet og etterfulgt av kong Ælla.⁴⁰

Alvheim-ætten og Lodbrok-dynastiet

Det ser ikke ut til at en slik forbindelse mellom Alvheim-ætten og Northumbria er blitt forsøkt kartlagt tidligere, og det lar seg heller ikke gjøre å trekke noen bastant slutning på grunnlag av undersøkelsene ovenfor. Imidlertid vil en eventuell forbindelse mellom Alvheim-kongene og Northumbria muligens kunne bidra til å forklare Lodbrok-dynastiets senere interesse for det samme området, samtidig som Lodbrok-dynastiets interesse i et slikt lys selvfølgelig vil kunne bidra til å bygge opp under tesen. Som det er blitt vist tidligere hadde Snorre i sitt verk operert med to alternative tidfestninger av Ragnar Lodbroks levetid, hvorav den ene ut fra Snorres egne anvisninger, faktisk ga Ragnar et herredømme både i Vestfold og i Alvheim-ættens landskaper på samme tid som Olav Geirstadalv og Alvheim-kongene skulle ha styrt i disse områdene. Dermed vil det kunne argumenteres for at disse herskerne har vært langt tettere sammensveiset enn det Snorre ga uttrykk for i hovedfortellingen, og kanskje også for at de har tilhørt den samme ætten, noe som i så fall gjør at de senere fremstøtene mot Northumbria i noen utstrekning vil kunne fremstå som forsøk på gjenerobring.

Av *The Anglo-Saxon Chronicles* fremgår det at den store plyndringshæren som ankom East Anglia i 866 (865), skulle ha inntatt York allerede det følgende året, etter kamper der blant annet den omtalte kong Ælla ble drept. Denne hæren skal ha blitt ledet av Igwar, som synes å være den samme person som Amlaibs allierte Imar og modellen for sagaenes Ivar Benløs, og toktet har trolig banet veien for den mer varige etableringen i Northumbria i 876 under ledelse av blant andre Igwars bror, Halfdan.⁴¹ I Saxos krøniker kommer noen av disse hendelsene tilsyne i fortellingen om Ivar, sønn av Ragnar Lodbrok, som lot kong Ella pines til døde,⁴² en hendelse som trolig er kraftig utbrodert i Saxos tekst, men som allikevel kan ha funnet sted tatt i betraktning den virkelighetsbakgrunn som er skissert ovenfor.

I inneværende sammenheng er det imidlertid ikke erobningsforsøkene i seg selv som er interessante, men de forklaringer som forekommer i flere av de senere sagaverkene. Disse forklaringene viser nemlig at det blant sagaskribentene har eksistert en oppfatning av at også

³⁹ Se AnglSax: s. 62-65, 68, 69, 70-75.

⁴⁰ *Ibid.*: s. 68, 69.

⁴¹ Igwar leder hæren se; AnglSax: s. 68, note 5; Halfdan etablerer seg i Northumbria, bror av Ivar: s. 74, 75.

⁴² Saxo: del 1 s. 370-373.

Lodbrok-dynastiet hadde sine aner i Northumbria. I *Den store saga om Olav Tryggvasson*, sies det for eksempel om Ivar Benløs at han ble konge over den delen av England som hans slektninger og frender hadde eid tidligere, det vil si Northumbria, mens det et annet sted sies at riket ble regnet som arveland av senere danske konger, da ettersom Lodbrok-sønnene og mange andre av deres forfedre hadde hatt det tidligere.⁴³ En slik påberopelse av arverett forekommer også i *Fortellingen om Ragnar Lodbrogs sønner*, der Ragnar sitter i Lier i Vestfold og er klar til å sette over til England, og det fremholdes at England var det siste av de rikene hans forfedre hadde hatt som ennå ikke var gjenerobret.⁴⁴ Innenfor sagaenes rammer er disse forfedrene kongene Ivar Vidfamne, Harald Hildetann og Sigurd Ring, og det er vel ikke urimelig at fortellingene slik de er blitt overlevert kan ha oppstått i forbindelse med senere danske forsøk på å rettferdiggjøre krav i England. Dette utelukker allikevel ikke at de kan ha hatt en historisk kjerne, og at de kan være bygget på et minne om Alvheim-kongenes fortid i Northumbria.

Utover den tilsynelatende sammenfiltringen av Alvheim-ætten og Lodbrok-dynastiet som ble påpekt hos Snorre, finnes det også ellers i sagamaterialet en rekke fortellinger der disse ættene synes å overlape hverandre. Blant annet kommer dette tilsyne hos Saxo, der det blir fortalt to nærmest likelydende historier om Alf og Alvilde, og om Ragnar Lodbrok og hans Thora.⁴⁵ Riktignok sies det ikke her at Alf tilhører Alvheim-ætten, men både konstellasjonen Alf/Alvilde og fremstillingen av Alvilde som datter av kongen i Götaland, gjør parallellen nærliggende. I likhet med Thora sperrer Alvilde seg inne i et jomfrubur, og i likhet med Ragnar må derfor Alf iføre seg en spesiell klesdrakt som beskytter ham mot dyrene for å kunne befri henne. I motsetning til Thora hengir imidlertid Alvilde seg etter dette tilvikingaktiviteter og Alf må derfor jage etter henne på ny. Dermed får hun imidlertid også klare likhetstrekk med Ragnars første kone Ladgerd som i krig skal ha kjempet i forreste rekke, og som i likhet med Alvilde og Thora skal ha latt seg beskytte mot beileren av ville dyr.⁴⁶

Mer direkte kommer allikevel sammenfiltringen av de to ættene tilsyne i fragmentet *Sogubrot af fornkonungum*.⁴⁷ Her sies det som vi har vært inne på at Sigurd Ring skulle ha giftet seg med Alvild, datter av kong Alv som hadde landet mellom Götaälv og Raumelv, som den gang ble kalt Alvheim. Disse to skal så ha fått sønnen Ragnar, som av utseende sies å

⁴³ Lund og Friis-Jensen 1984: s. 92, 93, 95.

⁴⁴ *ibid*: s. 101.

⁴⁵ Saxo: s. 276, 277 og 358, 359.

⁴⁶ Saxo: del 1 s. 357.

⁴⁷ Lund og Friis-Jensen 1984, s. 81, 89.

ha lignet sin mor og hennes slekt som ble kalt alver, og var langt vakrere enn alle andre mennesker i Norden. Dermed ble Ragnar i denne fortellingen ført direkte inn i Alvheim-ætten, en ætt som da skulle ha stammet fra Alv den gamle som de to store elvene som siden het Elv, det vil si Götaälv og Raumelv, skulle ha fått navn etter. Utover dette finnes det en ættetavle i Flatøyboka der genealogirekken fra dronning Ragnhild til Ragnar Lodbrok trekkes videre tilbake til Alvhild og Alvheim-ætten, samt en passasje fra en tått i den samme boka der det sies at Sigurd Ring var svigerfar til Gandalv-sønnene.⁴⁸

Det er for øvrig verdt å merke seg at historien om Sigurd Ring og Alvhild utgjør en klar parallell til Snorres fortelling om Alvhild og Gudrød Veidekonge. I Snorres versjon er det som kjent Gudrød som gifter seg med Alvhild, og disse får så sønnen Olav Geirstadalv. Disse historiene får dessuten ytterligere likhetstrekk ved at Sigurd, i en versjon som finnes i Arnigimmur Jonssons skrifter fra 1500-tallet og som for en del er basert på den forsvunne *Skjoldungenes saga*, i likhet med Gudrød skulle ha forsøkt å skaffe seg en ny kone etter Alvhilds død, og ved at begge disse kvinnene på forskjellige måter bidrar til de to mennenes død.⁴⁹ Viktigere er det imidlertid at Ragnar-skikkelsen gjennom disse parallellhistoriene også fremstår som en annen utgave av Olav Geirstadalv.

Halvdan, Harald og Vikens ætter

Utover mulige slektsmessige forbindelser mellom Northumbria og Viken, lar det seg i lys av undersøkelsene ovenfor dermed også gjøre å argumentere for at de ætter som i sagaene blir knyttet til Viken i første halvdel av 800-tallet, har hatt svært nære innbyrdes relasjoner. Det er derfor mulig å hevde at sagaættene, i kraft av disse forbindelsene, på mange måter bygger opp under bildet som er blitt utarbeidet i denne oppgaven, at det i den første halvdel av 800-tallet har eksistert et maktfellesskap i regionen. I *Snorres kongesagaer* blir imidlertid dette bildet noe mer utydelig, ettersom Viken her er delt opp separate småkongeriker. Like fullt fremgår det av teksten, da utover den sammenfiltreringen av ætter det allerede er gjort rede for, at også Snorre må ha hatt et begrep om et slikt fellesskap. I kraft av ekteskapet mellom Alvhild og Gudrød, blir Olav Geirstadalv faktisk en fetter enten av Gandalv eller Gandalv-sønnene, noe Snorre senere lar Halvdan utnytte i forhandlingene med Gandalv.

I Snorres saga gis så Halvdan og Harald en slektsmessig tilknytning til Viken ved at Halvdan blir fremstilt som Vestfold-kongen Olav Geirtdalvs halvbror. Som vi har vært inne

⁴⁸ Se Steinnes 1951, s. 357, 358.

⁴⁹ Se Snorre: del 1 s. 37, 38; Lund og Friis-Jensen 1984: s. 90, 91.

på tidligere er det imidlertid blant dagens forskere en klar tendens til å betone Halvdan og Harald slektstilknytning til Vestlandet og Opplandene på bekostning av Vestfold, og det er da også mulig at den forbindelse Snorre ga de to herskerne i Vestfold bør forstås som et bevisst forøk på å vise at norske konger har hatt en lang fortid som herskere i Viken, blant annet for å imøtegå senere danske maktkrav. I alle fall kan grunnlaget en slik tilknytning synes tvilsomt, ettersom den slektsforbindelsen Snorre prøvde å etablere til Viken i stor grad er basert på et diktet *Ynglingatal*, der verken Halvdan eller Harald nevnes. Riktignok har Ari, men da uten å trekke forbindelser til Viken, foretatt en kobling mellom Halvdan og Harald, og konger som forekommer i *Ynglingatal* idet han har hevdet at Halvdan var sønn av Gudrød Veidekonge og far til Harald Hårfagre.⁵⁰ I diktet er det imidlertid Olav, som skal ha blitt hauglagt på Geirstad ved Foldens strand, som nevnes som Godfreds etterfølger og som sies å ha videreført Odins ætt i Norge, mens den siste kongen er Ragnvald Heidrumshære, som ifølge Snorre var Olavs sønn, og den kongen Tjodolv den kvinværskelaget diktet for.⁵¹

Ynglingatal er som nevnt et svært problematisk dikt å forholde seg til som historisk kilde. Diktet foregir å vise ynglingekongenes genealogi, og har trolig blitt brukt, blant annet til å øke de senere norske kongenes status. Selv anså Snorre diktet for å stamme fra Harald Hårfagres tid, og valgte etter eget utsagn å basere fortellingen om ynglingekongenes liv på det, for siden å legge til noe etter frode menns fortellinger.⁵² I nyere tid har som kjent Claus Krag argumentert for at diktet er blitt til først på 1100-tallet, dog uten at denne argumentasjonen synes å ha fått fullt gjennomslag.⁵³ Det er imidlertid verdt å merke seg at Krag her ikke utelukker at den siste strofen om Ragnvald Heidrumshære, en strofe han mener er totalt annerledes enn de øvrige, kan ha vært diktet av Tjodolv, og at den så siden kan ha blitt festet til *Ynglingatal*.⁵⁴

Denne strofen er for øvrig også den eneste som kan betraktes som en samtidskilde hvis man velger å akseptere diktets tradisjonelle datering. Imidlertid vil det innenfor en slik forståelse, forutsatt at men godtar den rekkefølge Snorre har plassert strofene i, også kunne argumenteres for at Tjodolv gjennom sin nærhet til Ragnvald må ha hatt god greie på Olav og Gudrød som var Ragnvald nærmeste forgjengere. Disse kongene synes ellers å stå i en særstilling blant kongene i *Ynglingatal*, blant annet ved sine likhetstrekk med skikkelser som i

⁵⁰ *Islendingabok* 1978: s. 15.

⁵¹ Snorre: se del 1 s. 39, 3.

⁵² *Ibid*: s. 3.

⁵³ Krag 1991: f. eks. s. 244. Om manglende gjennomslag se; Norseng et al. 2003: s. 400, 401; Solberg 2000: s. 283.

⁵⁴ Krag 1991: s. 166.

kildene knyttes til de danske områdene,⁵⁵ og det er derfor ikke utenkelig at de i utgangspunktet representerer det danske innslaget i Viken fra begynnelsen av 800-tallet av og er blitt koblet til en lengre norsk kongerekke i ettertid.

En lignende forståelse er for øvrig Claus Krag gjort rede for fra sitt ståsted. Krag har blant annet argumentert for at linjen Gudrød-Olav Geirstadalv kan ha blitt lagt inntil linjen Gudrød-Halvdan i Aris opplendingsgenealogi, en genealogi han anser for å være eldre og laget for Harald Hårfagre og hans forfedre på Opplandene og i Sverige.⁵⁶ I denne forbindelse har Krag også lagt vekt på at det i sagamaterialet synes å forekomme to Gudrød-skikkelser, og påpekt at det er en affinitet mellom Halvdan og den Gudrød som har tilnavnet Veidekonge på den ene siden, og mellom Olav og Gudrød med tilnavnet den gjeve, på den andre. Krag poengterer imidlertid også at det rundt skikkelser som Gudrød har eksistert et kompleks av forestillinger og at Gudrød som sagnskikkelse har lånt trekk blant annet fra de irske kildenes Godfraith/Gofridh, og fra danenes kong Godfred, hvis død i de frankiske kildene er svært lik den død som blir Gudrød til del i *Ynglingatal*.⁵⁷ Ut fra et slikt kompleks er det så Krag mener at Ari har skilt ut Gudrød Veidekonge som opplandskonge og far til Halvdan Svarte, samtidig som Gudrød den gjeve er blitt oppfattet som vikingkonge og hjemmehørende i Vestfold, og far til Olav Geirstadalv.⁵⁸

I lys av en slik forståelse kan det derfor sies at Snorre har foretatt en sammenføyning av to separate skikkelser, og på denne måten gjort det mulig å opprette en slektsforbindelse mellom Halvdan og Harald, og Viken. Det kan imidlertid også være grunn å se litt nærmere på fortellingen Snorre gjorde bruk av for å kunne knytte Halvdan til ynglingkvadets Gudrød, ettersom denne historien klart synes å bære preg av å være en konstruksjon. Dette er ellers den velkjente historien om Åsa fra Agder som skulle ha vært Halvdans andre hustru og mor til Halvdan Svarte, og som senere skulle ha sørget for å få Gudrød drept. Denne historien ble hos Snorre forsøkt underbygget ved hjelp av *Ynglingatal*, og det blir da også i *Ynglingatal* gjort rede for et drap på en Gudrød som synes å ha funnet sted på initiativ fra en Åsa, men det er allikevel først gjennom Snorres utfyllende prosatekst at fortellingen blir knyttet konkret til Åsa fra Agder, vestfoldkongen Gudrød og Halvdan Svarte.⁵⁹ Fortellingen om drapet har som kjent flere likhetstrekk med beretningene om danekongen Godfreds død, og har utover dette

⁵⁵ Sml. Gudrøds død hos Snorre (s. 38), med Godfred i Einhard og Notker 1969 (s. 68, 158) og i Albrctsen 1981 (s. 18). Sml også Gudrød med Gøtrik hos Saxo (s. 351), og Olav Geiertadalv med Olaf hos Saxo (s. 351).

⁵⁶ Krag 1991: s. 161, 162.

⁵⁷ *Ibid*: s. 235-239.

⁵⁸ *Ibid*: s. 239.

⁵⁹ Snorre: s. 38.

også såpass mange likhetstrekk med Snorres tidligere fortelling om Olav Tretelgjas søster Åsa, at det kan være nærliggende å anta at det er den samme historien som er blitt omplantet til forskjellige miljøer. I følge Snorre skulle også denne Åsa ha vært gift med en Gudrød, men her med kong Gudrød fra Skåne.⁶⁰ Senere skulle hun så ha fått Gudrød til å drepe sin bror Halvdan, før hun tilslutt skal ha sørget for at Gudrød selv ble drept.

Imidlertid kan det også se ut til at Halvdan gis en tilknytning til Viken gjennom sitt ekteskap med Ragnhild som hos Snorre sies å ha vært en datter av ringerikskongen Sigurd Hjort og en ætling av blant andre Ragnar Lodbrok og jyllandskongen Klakk-Harald.⁶¹ Denne fortellingen forekommer også i det noe eldre sagaverket *Fagrskinna*, med den forskjellen at Ragnhild her er datter av Sigurd Orm-i øyet, og en nærere etterkommer av Ragnar.⁶² Trolig har fortellingen om dette ekteskapet for en del, i det minste i Snorres fremstilling, hatt som en viktig funksjon å bidra til å styrke Halvdans rettigheter i Viken, noe som kan tolkes som en mulig innrømmelse av at det er danene som er blitt ansett som Vikens makthavere på denne tiden. Hos Snorre blir allikevel dette aspektet tonet ned ved at Sigurd Hjort kun blir fremstilt som en konge på Ringerike, og dermed i første rekke som en småkonge innenfor et begrenset landområde. I likhet med historien om dronning Åsa bærer imidlertid også denne historien preg av å være en konstruksjon. Både i *Fagrskinna* og *Snorres Kongesagaer* fremgår det at Halvdan tidligere skulle ha vært gift med en Ragnhild som var datter av Harald Gullskjegg i Sogn. Ettersom både Ragnhild og en sønn ved navn Harald fra dette ekteskapet skulle ha dødd, overtar derfor Halvdan først sønnens arverike i Sogn, før han så gifter seg med Ragnhild nummer to og får en ny sønn ved navn Harald, den senere Harald Hårfagre.⁶³

Uten historiene om Åsa og Ragnhild nummer to fra Ringerike vil Halvdan og Harald verken kunne knyttes til Vestfold-kongene Gudrød eller Olav Geirstadalv, eller sies å ha noen form for legitim, slektsmessig tilknytning til Viken. Dette betyr allikevel ikke at beretningen om Halvdan og Haralds fremstøt i Viken ikke kan inneholde en historisk kjerne, og at de to ikke kan ha vært i stand til å oppnå en viss makt i regionen i den siste halvdel av 800-tallet. Som det er blitt vist tidligere i oppgaven kan både utfersaktiviteten fra Viken og de danske områdene, og det danske maktkaoset, ha bidratt til å gi en åpning for at pretendenter med norsk tilknytning kan ha fått fotfeste i Viken, noe som da også kan være forklaringen på at Ottar på denne tiden synes å ha oppfattet Vestfold som en del av et norsk landskap. Tatt i

⁶⁰ *Ibid*: s. 33, 34.

⁶¹ *Ibid*: s. 42, 44.

⁶² *Fagrskinna* 1972: s. 14.

⁶³ For en grundig drøfting av denne historien se; Einarsdottir 1971: særlig s. 140-147, 165, 166; Einarsdottir forsøker her å vise at det var Harald fra Sogn er Harald Hårfagre.

betraktning Åsa og Ragnhild-historienes klare preg av konstruksjon blir det imidlertid vanskelig å følge Snorre lenger enn dette, og det kan derfor synes riktig å holde fast ved at Halvdan og Harald har vært erobrere utenfra, hvis legitimitet er blitt besørget i ettertid.

Halvdan Svarte og Olav Geirstadalv

Det er ellers flere trekk ved Snorres fortelling som kan bidra til å underbygge at Halvdan og Harald har vært erobrere som har forsøkt å bryte inn i et etablert maktfellesskap. Som kjent skulle Gudrød ifølge Snorre først ha vært gift med Alvhild fra Alvheim, og det kan dermed sies at Snorre faktisk har redegjort for en ekteskapsallianse mellom de to ættene fra hver sin side av fjorden. I kraft av dette ekteskapet skulle Gudrød så ha mottatt halve Vingulmork i medgift, noe som synes å innebære at det samlede området Snorre har regnet til Gudrød og alvheimættens besittelser har omfattet både de østlige, vestlige og indre delene av Viken. I lys av teksten fremgår det også klart at Snorre i utgangspunktet har oppfattet Vingulmork og Vestfold som arveriker for Gudrød og Alvhilds sønn Olav Geirtadalv. Imidlertid hevder han at Olav etter Gudrøds død bare fikk Vestfold, ettersom kong Alvgeir, som her synes å ha vært Alvhilds bror, skal ha lagt Vingulmork under seg og satt sin sønn Gandalv til å styre over dette.⁶⁴

I denne forbindelse hevder Snorre også at Alvgeir og Gandalv skulle ha lagt under seg Romerike, noe som trolig må forstås som et forøk på å oppnå en større kontroll med Glomma-vassdraget, men gir ellers ingen steder noen forklaring på hvorfor de to skulle ha overtatt arveriket til sin nevø og fetter i Vestfold. I stedet går han direkte over til å gjøre rede for andre maktområder som skulle ha glidd bort fra Gudrøds ætlinger, og siden for Halvdans ankomst fra Agder og for Olav og Halvdans deling av Vestfold, før han tilslutt forteller om Olavs død.⁶⁵ Etter dette konsentreres fortellingen som kjent om Halvdan, og det blir nå fortalt om Halvdans kamper mot Gandalv og gjenerobringen av den delen av Vingulmork som, etter Snorres utlegning, far hans skulle ha hatt før. Deretter fortelles det hvordan Halvdan erobret de østlandske innlandsområdene og hele Vingulmork, områder som da skal ha gått tapt ved Halvdans død, men siden blitt gjenerobret og utvidet av Harald Hårfagre.⁶⁶

Uten noen slektsmessig forbindelse til Viken må selvfølgelig alle Halvdans fremstøt i regionen betraktes som erobringstokter. Imidlertid er det, som det ble nevnt innledningsvis, også trekk ved Snorres egen fremstilling som kan synes å gi grunnlag for en slik forståelse.

⁶⁴ Snorre: del 1 s. 38.

⁶⁵ *Ibid*: s. 38, 39.

⁶⁶ *Ibid*: s. 41, 42, 49-51.

Dette gjelder særlig fortellingen om Alvgeir og Gandalvs erobringsfremstøt i Vingulmork, en fortelling som i Snorres kontekst gir et klart inntrykk av at de to har forøkt å fravriste Olav hans arverike.⁶⁷ Ettersom Alvgeir og Gandalv skal ha vært Olavs nære slektninger kan denne fremstillingen virke søkt. Riktignok er det mulig å forestille seg at det kan ha ligget mer bak Alvhilds tidlige død enn det som fremgår av teksten, men det virker allikevel lite sannsynlig at Alvgeir og Gandalv ville la dette gå utover Alvhilds sønn og deres egen nære slektning. Det blir da heller ikke fortalt om noen form for kamper eller konflikter mellom Olav og Alvhildkongene, og det er derfor mulig at fortellingen om Alvgeir og Gandalv bør leses som en historie om et forsøk på å forhindre at Olavs landområder falt i hendene på en pretendent som ikke er blitt oppfattet som en legitim rettighetshaver. Dette maktområdet, som det oppgis at Halvdan fordi far hans hadde hatt det før,⁶⁸ var som kjent kommet Gudrød i besittelse gjennom Olavs mor, og har dermed lite å gjøre med ekteskapsforbindelsen mellom Gudrød og Halvdans mor Åsa. I og med at Gudrød skulle ha blitt drept da Halvdan var ett år gammel er det vel også tvilsomt at han har reservert denne delen av riket for Halvdan på bekostning av Olav som allerede var voksen, og i tillegg hadde arverett både gjennom mors og farsleddet.

I Snorres fortelling blir naturligvis Halvdans fremstøt rettferdiggjort ved at Olav dør, og Halvdan dermed kan fremstilles som enearving til Gudrød besittelser. Som vi var inne på tidligere er det imidlertid kun i kraft av fortellerkronologien det blir skapt et inntrykk av at Olavs død skulle ha funnet sted relativt kort tid etter Halvdans etablering, og det sies ellers ingenting som bidrar til å underbygge dette. Tvert imot kan det på grunnlag av Snorres egne opplysninger synes rimelig å anta at Olavs utgang av fortellingen har en sammenheng med at han forlot Vestfold, og da muligens som leder av flåten til Nantes i 843.

En viktig del av bakgrunnen for en slik forståelse er de karakteristikkene som blir gitt av Olav i Snorres tekst og i *Ynglingatal*. I Snorres tekst beskrives han som en mektig mann og en stor hærmann, mens han i *Ynglingatal* blir omtalt blant annet som kjempers venn og kampglad hærkonge.⁶⁹ Imidlertid sies det ingen steder hvorfor Olav skulle ha gjort seg fortjent til disse karakteristikkene, og det er også vanskelig ut fra Snorres tekst å forstå at han skulle ha opparbeidet et slikt ry allerede ved Halvdans ankomst. I korte trekk forteller Snorre hvordan denne mektige og store hærmannen skal ha mistet det ene etter det andre av arverikene etter faren inntil han tilslutt sitter tilbake kun med halve Vestfold, uten å nevne noen forsøk på gjenerobring fra Olavs side. Det blir derfor en klar uoverensstemmelse mellom

⁶⁷ *Ibid*: s. 38.

⁶⁸ *Ibid*: s. 41.

⁶⁹ *Ibid*: s. 38, 39.

de skildringer Snorre har gitt av Olavs livsløp, og de karakteristikkene som gis av den hauglagte hærkongen ved Foldens strand, og det bør derfor, i det minste så lenge vi holder oss til Snorres univers, kunne antas både at Olavs livsløp har vært lengre enn det Snorre gir inntrykk av, og at ryet er blitt opparbeidet etter Halvdans etablering. Etersom Olavs sorti synes å ha funnet sted omtrent samtidig med toktet fra Vestfold, og i en periode som ellers var preget av vesentlig utfersaktivitet, og de betegnelser som blir brukt om ham vitner om deltagelse hærferder og erobringstokter, vil en plausibel tolkning selvfølgelig også bestå i at ryet er blitt opparbeidet utenlands.

Ifølge Alfred P. Smyth, som har gjort rede for en lignende tolkning av motsetningene i Snorres tekst mellom Olavs handlinger og renommé, er det også mulig at Olavs aktivitet i utlendighet faktisk kommer tilsyne i *Ynglingatal* (Smyth 111).⁷⁰ Smyth har i denne forbindelse lagt vekt på utsagnet der det sies at Olav rådde det vide land i Vestmar, og viser at dette neppe kan henspille på det landområdet i Vestfold Olav satt igjen med etter delingen med Halvdan, slik Snorre synes å mene. I stedet fremholder han at Vestmar er en tidlig, norrøn form for Nordsjøen, som han hevder ellers ble kalt *vestr haf*, og at betegnelsen først fra Snorres tid av er blitt forstått som et navn på Vestfold. I forlengelsen av dette fremholder han forøvrig også at tittelen hærkonge, sammen med beskrivelsen Olav som hersker over Vestmar, da forstått som vest-havet, innebærer at det er de samme ordene som blir brukt om Olav Geirstadalv, som blir Olav Hvite til del i sagamaterialet, der det sies at han var den største hærkongen vest for havet.⁷¹

Olav Hvite, Amlaib og Olav Geirstadalv

Smyth har i sin bok argumentert for at både Olav Geirstadalv, Olav Hvite og de irske kildenes Amlaib kan ha vært samme skikkelse.⁷² Som det er blitt vist tidligere er det da også mye som kan synes å tale for en slik identifikasjon, blant annet likhetene i navnekoblingene mellom Gudrød og sønnen Olav Geirstadalv og Gofridh og hans sønn Amlaib/Olav, og den unisone oppfatning innenfor sagamaterialet av at Olav Hvite skulle ha vært konge i Dublin. Det er naturligvis mer problematisk å knytte sammen sagaskikkelsene Olav Hvite og Olav Geirstadalv, ettersom disse i det norrøne materialet gis forskjellig genealogisk avstamning og er blitt oppfattet som to separate skikkelser. Tatt i betraktning de mange likhetstrekkene som ellers gjør seg gjeldende mellom disse skikkelsene behøver imidlertid ikke dette skyldes annet

⁷⁰ Smyth 1977: s. 111.

⁷¹ *Ibid.*: s. 112.

⁷² *Ibid.*

enn at skikkelsene i århundrene frem til nedskrivningstidspunktet har fått utvikle seg gjennom forskjellige fortellertradisjoner, og at deres opprinnelige felles utspring til slutt er blitt glemt.

Imidlertid må også sammenkoblingen mellom Olav Geirstadalv og de irske kildenes Amlaib kunne sies å være problematisk på det grunnlaget som ble angitt ovenfor. Som kjent skulle Amlaib ha reist hjem for å hjelpe sin far Goffrith som var blitt angrepet av Lochlannsmennene i 871, og det kan være vanskelig å se at dette skulle være den Gudrød som ifølge Snorre ble drept da Olav Geirstadalv var 20 år. Det kan allikevel ikke utelukkes at de irske annalistene her har forvekslet Amlaibs far som de allerede har kjent navnet på med en annen samtidig makthaver med et likelydende navn. I henhold til Snorre skulle Haralds angivelige morbror Guttorm ha hatt en sentral maktposisjon i Viken i etterkant av Haralds erobringer, og det er, da i lys av koblingen mellom Amlaib og sagaenes Olav Hvite, slett ikke utenkelig at det er ham Amlaib har reist hjem for å hjelpe. Ved å sammenholde Snorres redegjørelser rundt Ragnhilds slektskapsforhold med de opplysninger som gis i Aris genealogiliste, viser det seg at Guttorm faktisk vil kunne oppfattes som en nær slektning, og muligens en fetter, av sagaenes Olav Hvite, mens det først er i kraft av ekteskapet mellom Ragnhild og Halvdan han kan forstås som Haralds morbror.⁷² Som det ble vist tidligere er det imidlertid mye som tyder på at fortellingen om dette ekteskapet er en konstruksjon, noe som vil innebære at det ikke har vært noen slektsforbindelse mellom Harald og Guttorm. Det er derfor heller ikke utenkelig at Snorres stadige understrekning av at Guttorm skulle ha vært innsatt som landverner i Viken av Harald,⁷³ både kan sees som en anerkjennelse av, og et forsøk på å dekke over, at det er han som har vært Vikens reelle hersker. Dermed er det også mulig at fortellingene om Harald og Guttorm i realiteten viser til et forsøk på å redusere Guttorm til underkonge, og at det er dette som er bakgrunnen for at Amlaib ble budsendt.

Det lar seg imidlertid uansett ikke gjøre å oppnå en full overensstemmelse mellom de to sagaskikkelsene Olav Geirstadav og Olav Hvite, og de irske kildenes Amlaib. Grunnen til dette er dels at det materialet som omhandler disse skikkelsene stammer fra to forskjellige kontinenter, og dels at Amlaib er en historisk person, mens de to andre, slik vi kjenner dem, er sagaskikkelser som er blitt transformert gjennom århundrelange tradisjoner. Til tross for at dette vanskeliggjør en direkte én til én identifikasjon bør det allikevel kunne fastholdes at flere av de sentrale trekkene ved de to sagaskikkelsene må ha vært basert på den historiske Amlaib, og at Amlaib dermed bør kunne sees som en historisk representant for de ætter som i sagaene gis tilhold i Viken. En slik forståelse vil som kjent også kunne la seg underbygge

⁷² Snorre: del 1 s. 42; *Islendingabok* 1978, s. 30, 31.

⁷³ Se Snorre: del 1 s. 59, 62, 67.

gjennom den historiske Amlaibs nære tilknytning til skikkelser som tidlig er blitt koblet til Ragnar Lodbroks og hans dynasti, et dynasti som da i lys av et større sagamateriale synes å ha vært nært forbundet med de øvrige Viken-ættene. Dermed blir det igjen nærliggende å anta at Amlaibs hjemreise har hatt en forbindelse med at disse ættenes maktposisjon er blitt truet.

Maktforholdene i Viken etter Amlaibs hjemkomst

Amlaibs hjemreise skal som kjent ha funnet sted i 871, og det er derfor naturlig å sette den i forbindelse med slaget ved Hafrsfjord, hvis tradisjonelle datering er år 872. Som det er blitt vist råder er det imidlertid usikkerhet rundt denne dateringen, og det er i den senere tid blitt hevdet at 880-tallet kan synes akseptabelt for de fleste.⁷⁴ En eventuell senere datering betyr allikevel ikke at Amlaib ikke kan ha deltatt i slaget, men den direkte årsaken til hjemreisen vil da måtte knyttes til andre hendelser, og muligens da til de fremstøt Harald ifølge Snorre skulle ha gjort på østsiden av fjorden for å ta styringen i hele Viken.

I henhold til Snorres fortellerkronologi skulle Harald ha underlagt seg Gandalvs rike helt sør til Raumelv, det vil si nedre del av Glomma og siden Värmland og landskapene ned til Götaland, allerede før slaget ved Hafrsfjord.⁷⁵ Riktignok bærer også mye av det Snorre har skrevet her preg av å være konstruksjon, men det kan allikevel ikke utelukkes at fortellingene i noen grad er basert på faktiske hendelser, og at situasjonen har vært såpass prekær situasjon at de stedlige makthaverne kan ha besluttet å tilkalle hjelp. I denne forbindelse er det for øvrig interessant at Haralds angivelige morbror Guttorm i et tillegg i *Fagrskinna*, faktisk blir tillagt et maktområde som synes å omfatte nedre Glomma og deler av Alvheim-riket.⁷⁶ Her sies det at Harald skulle ha overlatt til Guttorm kong Skjolds tidligere rike Odinssalir, og med dette bukta Saltvik og de kystene som ble kalt Saltvikstrendene og hele landskapet frem til Svinesund. Ifølge Snorre skulle kong Skjold ha holdt til på Varna øst for fjorden, trolig da Værne i Rygge, og det er derfor ikke usannsynlig at navnet Odinssalir har en forbindelse med det nærliggende Onsøy, eller Odinkulten ved Tunekomplekset, og at Saltvik er Saltnes i Krogstadfjorden, der et av de nevnte alternative elveleiene fra Visterflo gikk ut i åpen sjø.⁷⁷ Uansett er det liten tvil om at beskrivelsene av Saltviksstrendene og landskapet helt frem til Svinesund viser til landområdene rundt nedre Glomma, og ettersom Guttorm neppe har hatt

⁷⁴ Moseng et al. 1999, s. 57.

⁷⁵ Snorre: del 1 s. 49, 50, 57-59.

⁷⁶ *Fagrskinna* 2004: s. 299.

⁷⁷ Om Skjold se Snorre 1979: s. 36; se også ; Norseng et al. 2003: s. 398.

noen slektstilknytning til Harald er det derfor mulig at dette kan ha vært Guttorms opprinnelige maktlandskap, og at det senere er blitt utlagt som en gave fra Harald

Uavhengig av hva den direkte årsaken til Amlaibs hjemreise har vært er det allikevel sannsynlig at han har deltatt i slaget ved Hafrsfjord, og det er Amlaibs stridstyrker som her har kjempet med vestrøne spyd og velske sverd. Som det vist i kapittel tre har både Steinnes og Schreiner argumentert for at slaget var et oppgjør mellom Harald og konger fra Viken, og da konger som i lys av resonnementene ovenfor vil kunne forstås som Amlaibs slekt eller forbundsfeller. Det er for øvrig heller ikke noe i versene fra Hafrsfjord som tyder på at Harald skulle ha makte å befestet sitt herredømme over Viken etter slaget. Tvert i mot kan det synes å fremgå at Viken er blitt liggende utenfor Haralds, eller Luvas maktsfære, og at han selv har holdt seg på Vestlandet. For eksempel sies det ingen steder at den angitte seierherren skulle ha overtatt den flyktende kong Kjötves områder i øst. Snarere kan det se ut til at Kjötve etter slaget fremdeles har hatt et hjemområde å flykte tilbake til, og det er derfor ikke utenkelig slaget, fremfor å resultere i en endelig samling av landet, har medført avgrensning mellom et østlig og et vestlig maktområde. Dette vil i så fall kunne innebære at betydningen av slaget, og det som har gjort det verdt å kvede om, kan ha bestått i at Luva eller Harald her har maktet å verge sitt vestlige kjerneområde mot en samlingshær østfra, og siden har vært i stand til å konsolidere herredømmet i disse delene av landet.

At Harald skulle ha mistet mye av sin innflytelse i Viken kan for øvrig også synes å fremgå av Snorres egen fremstilling. Etter slaget ved Hafrsfjord er Harald hos Snorre svært lite synlig i Viken, og styret i området blir stort sett overlatt Guttorm, som ved sin død igjen blir erstattet av en annen Guttorm, men denne gangen Haralds sønn.⁷⁸ Senere sies det også at Harald skulle ha gitt sønnene kongsnavn og innført en lov som innebar at hans ættemenn på farssiden skulle få kongedømme hver etter sin far, og at han så fordelte landområdene i de indre delene av Østlandet og i Viken ned til Götaälv, mellom sine sønner.⁷⁹ I denne forbindelse blir det også sagt at Harald for det meste skulle ha oppholdt seg på Vestlandet, og det gis dermed et inntrykk av at Harald etter Hafrsfjord og frem til sin alderdom har styrt Viken via stedfortredere, og at han etthevert har gitt slipp på hele regionen til fordel for sine sønner.

Trolig har poenget for Snorre her vært å få frem at Viken ennå etter at Harald hadde slått seg til på Vestlandet, er blitt styrt av medlemmer av hårfagreætten, og muligens da for at

⁷⁸ Snorre: del 1 s. 67, 68.

⁷⁹ *Ibid.*: s. 70, 71. Ågrip 1973, sier for øvrig at bare to fikk kongsnavn (s. 20), mens *Fagrskinna* 1972, sier at bare to ble konger i Norge (s. 28).

man i hans egen tid skulle kunne vise til en lang historie med norske herskere i regionen. Imidlertid er de fortellertekniske grep Snorre har brukt også i denne sammenhengen svært problematiske, blant annet fordi slektskapsforbindelsene mellom Harald og flere av sønnene som gis makt i Viken kan fortone seg som konstruksjoner. For eksempel skrev Snorre at de to sønnene Torgils og Frode som skulle ha fått tildelt land i Viken, at de også var de første nordmenn som tok Dublin, samt at Torgils skulle ha vært konge her lenge før han ble sveket av irene og drept.⁸⁰ Ut fra beskrivelsen å dømme er det sannsynlig at Snorre har forvekslet Torgils med, eller latt ham låne trekk fra, en viss Turgeis som ifølge annalene fra Ulster skulle ha herjet i store deler av Irland, før han ble druknet av irene i 846.⁸¹ Denne Turgeis er også den første skandinaviske anføreren som blir nevnt i de irske kildene, og vil selvfølgelig vanskelig kunne være en sønn av Harald.

Utover dette kan det naturligvis også stilles spørsmål ved Haralds sønn Guttorm. I motsetning til Torgils er Guttorm riktignok oppført som en sønn av Harald både i *Ågrip* og *Fagrskinna*, men det er bare hos Snorre han opptrer som makthaver i Viken der han altså skal ha overtatt landvernet etter Haralds angivelige morbror med samme navn.⁸² Det kan imidlertid virke søkt at navnet Guttorm brukes om to etterfølgende makthavere som begge skal ha vernet Viken for Harald, og det er derfor slett ikke umulig at den yngre Guttorm-skikkelsen her er en duplisering av den eldre. Dette vil i så fall kunne bety at Harald-sønnen Guttorm er blitt brakt inn for å forsterke hårfagreættens rettigheter i Viken, noe som igjen vil kunne sees som en mulig innrømmelse fra Snorres side av at slektskoblingen mellom den eldre Guttorm og Harald har vært problematisk

Imidlertid knytter det seg også problemer til den angivelige Harald-sønnen Olav, som ifølge Snorre skulle ha overtatt Harald-sønnen Guttorms rike, og senere blitt tatt til overkonge i Viken.⁸³ Denne Olav fremstilles både hos Snorre og i andre sagaverker som sønn av Harald og far til Olav Tryggvassons far Tryggve, og representerer en ættelinje som innenfor sagatradisjonen i ytterligere en generasjon gis en nær tilknytning til Viken. Et av problemene med Harald-sønnen Olav er at det i sagaverkene opereres med forskjellige tilnavn. Riktignok bruker Snorre stort sett bare Olav, men kaller ham ved én anledning også Olav Geirstadalv, mens han i *Ågrip* og *Fagrskinna* blir kalt Olav Digerbein.⁸⁴ I *Den Legendariske Olavssaga*, et

⁸⁰ Snorre: del 1 s. 71, 72.

⁸¹ Se AnnUlst: s. 302, 303; se også Koht 1967: s. 50, 51.

⁸² Se *Ågrip* 1973: s. 20, 21; *Fagrskinna* 1972: s. 28. Guttorm står imidlertid ikke oppført i *Historia Norwegie* 2003: se s. 80, 81.

⁸³ Snorre: del 1 s. 69, 70, 71, 77.

⁸⁴ *Ibid.*, s. 62; *Ågrip* 1973: s. 20; *Fagrskinna* 1972: s. 28.

verk som synes å være skrevet allerede på slutten av 1100-tallet, blir imidlertid Digerbeinnavnet brukt om Gudrød Veidekonges sønn, som her er omtalt som Olav Gjerstad-Alf og konge både over Vestfold og Viken i øst.⁸⁵ Det er derfor mulig at det er Gudrøds sønn Olav Geirstadalv som har vært utgangspunktet for sagaenes Olav Haraldsson Digerbein, og at han så senere er blitt tatt inn i rekken av Haralds sønner. Det er da heller ikke så unaturlig at en mann som ifølge *Ynglingatal* skulle ha dødd av fotverk kan ha blitt tillagt navnet Digerbein.

Avslutning

På bakgrunn av problematikken rundt den angivelige Harald-sønnen Olav, kunne det faktisk la seg gjøre å argumentere for at det er de gamle Viken-ættene, og ikke hårfagreætten som har vært det egentlige opphavet for Olav Trygvasson. Poenget har imidlertid ikke vært å gå i rette med sagaforfatternes genealogiske konstruksjoner for de senere norske kongene, men å vise at Haralds innflytelse i Viken frem mot overgangen til 900-tallet trolig har vært liten. Sannsynligvis har Harald primært hatt tilknytning til Vestlandet og selv om han i en periode kan ha oppnådd et herredømme i Viken, er det ingenting i Hafrsfjordkvadet som tyder på at han har opprettholdt dette. På mange måter kan en slik forståelse også leses ut av Snorres beretning, blant annet ved at Harald her, etter slaget ved Hafrsfjord, for det meste oppholder seg andre steder i landet, og ved at det blir konstruere slektsforbindelser til skikkelser som synes å ha hatt en uavhengig tilknytning til Viken.

I lys av dette er det derfor mulig å forstå Hafrsfjordslaget som et slag som har bidratt til å gjenopprette avgrensningen mellom nordmennenes land langs den norske vestkysten, og et Viken med overveiende danske forbindelser. På bakgrunn av kildeutsagnene om Amlaibs hjemreise fra Irland og av Hafrsfjordkvadets skildring av de mange krigere med vestrøne og velske våpen, samt de nære forbindelser det synes å ha vært mellom Amlaib og de ætter som i sagaene knyttes til Viken i den første halvdel av 800-tallet, kan det dermed også fortone seg rimelig at det er de gamle danskrelaterte, ferdseorienterte ættene som igjen har hatt herredømme i regionen mot slutten av århundret. Dette vil i så fall innebære at det er de samme ættene har hatt makten i Viken da skipene på Rolvsøy, Gokstad og Borre ble lagt i jorden rundt år 900, som hadde makten på den tiden man gravla Osebergskipet, og det er derfor nærliggende å knytte gravmonumentene til disse.

Det ser imidlertid ut til at Viken har fortsatt å være et urolig område etter slaget ved Hafrsfjord og Amlaibs hjemkomst, og ettersom de sene skipsgravene kun opptrer i en kort

⁸⁵ *Den Legendariske Olavssaga* 2000: s. 10; datering s. 129.

periode rundt år 900 er det sannsynlig at det maktnærvær de representerer, i denne omgang har vært kortvarig. Som vi har sett synes da også gravmonumentene å vitne om en politisk stresset maktsituasjon, noe som trolig for en del har en sammenheng med et stadig økende press mot de hjemlige ressursområdene i og med at plyndringsmulighetene i Vest-Europa ble dårligere, og med de gravlagtes relativt løse lokale maktfundament. For å kunne forklare skipsgravsfenomenets kortvarige oppblomstring rundt år 900 er det imidlertid vel så viktig å se nærmere på utviklingen innenfor handelen. Som kjent har stormennene i skipene basert mye av sin makt på de tilganger som kunne skaffes gjennom handel og plyndring, og deres valg av oppholdssted har derfor i stor grad vært bestemt av konjunkturutviklingen innenfor disse virksomhetsområdene.

I og med at forekomsten av skipsgraver opphører nettopp i en tid da Viken synes å ha havnet i en merkantil bakevje kan det være naturlig å se disse forholdene i sammenheng. På begynnelsen av 900-tallet ser det ut til at Hedeby å ha blitt overtatt av et svensk dynasti, noe som sannsynligvis har medført at handelsstedet i større grad har orientert sin virksomhet mot de svenske områdene.⁸⁶ Dette har trolig hatt en vesentlig innvirkning på forholdene både ved Tune og Skiringssal, ettersom virksomheten her i stor grad synes å ha vært knyttet opp mot virksomheten ved Hedeby, og det er da også på denne tiden sporene etter den bymessige bebyggelsen ved Skiringssal/Kaupang forvinner.⁸⁷ Det er derfor ingen urimelig antagelse at Vikens ferdselsbaserte og danskrelaterte ætter igjen har valgt å trekke ut av Viken, og at de har satt kursen mot De britiske øyer der det bare noen år etter nedsettelsen av Tuneskipet åpnet seg nye muligheter for plyndring og erobring. Fra sine baser i Nordvest-England og Northumbria hadde skandinavene fra 914-915 igjen begynt å trenge inn i Irland i det som er blitt kalt den andre vikingtid, denne gangen for å opprette et herredømme over store deler av øya som skulle vedvare i over et halvt århundre.⁸⁸ Disse erobringene ble for en stor del ledet av etterkommere av Imar, den samme som tidligere hadde hadde samarbeidet med Amlaib, og som senere ble knyttet til det Kattogat og Viken-baserte Lodbrok-dynastiet.⁸⁹

⁸⁶ Se Adam av Bremen 1993: s. 56; Brøndsted 1960: s. 61, 62.

⁸⁷ Se Skre og Stylegar 2004: s. 75.

⁸⁸ Ó Corráin 2001: s. 22-24; Brøndsted 1960, s. 71.

⁸⁹ Ó Corráin 2001: s. 18, 20; Brøndsted 1960, s. 71.

Oppsummering og konklusjon

Målsettingen i denne oppgaven har vært å angi en plausibel forståelsesramme som kan bidra til å kaste lys over oppblomstringen i rike arkeologiske funn på Rolvsøy fra årtiene rundt år 900. Det er i denne forbindelse tatt i bruk både skriftlige samtidskilder, senere sagalitteratur og arkeologisk materiale, og det er blitt lagt vekt på å få frem at disse kategoriene i en viss utstrekning faktisk kan brukes til å oppnå gjensidig belysning. Imidlertid er sagalitteraturen først og fremst blitt anvendt fordi vi ellers, på et par unntak nær, mangler beretninger som utsier noe om Viken i den aktuelle perioden. Perspektivene som er anlagt er derfor i første rekke basert på samtidskildene og det arkeologiske materialet, mens sagaberetningene så er blitt brukt til å forsøke å utfylle dette bildet.

Det er i oppgaven lagt vesentlig vekt på vikingtidens ferdsel. Dette skyldes for en del at skandinavene i det tilgjengelige skriftlige samtidsmaterialet stort sett nevnes i forbindelse med sine opphold utenfor Skandinavia, men også at stormennene i gravene på Rolvsøy har vært aktive deltagere i denne virksomheten. Disse stormennene er ellers blitt skilt ut som en egen gruppe av rangspersoner med en løs tilknytning til det lokale miljøet, og hvis nærmeste likesinnede er å finne i de øvrige skipsgravene i Viken og de danske områdene. Dermed er det også lagt større vekt på likhetstrekkene mellom gravforekomstene fra hver sin side av fjorden, enn det som synes å ha vært vanlig innenfor historieforskningen.

I oppgaven er forekomsten av disse skipsgravene blitt knyttet til utviklingen innenfor handels og ferdselsvirksomheten. Det er i denne forbindelse blitt fremholdt at skandinavene allerede før vikingtiden hadde etablert en handelskontakt til de øvrige europeerne, og at det på begynnelsen 800-tallet under danenes kong Godfred ble opprettet en egen og uavhengig handelsvirksomhet i Viken og de danske områdene. Organiseringen av denne virksomheten skyldes trolig for en del at frankernes ekspansjon på det europeiske kontinent hadde bidratt til å begrense danenes adgang sydover, men også at danene på denne tiden har hatt mulighet til å opprettholde kontrollen over transitthandelen mellom De britiske øyer og Østersjøen. I denne anledning er det så blitt vist at den typen av skipsgraver som er kjent fra Viken og de danske områdene kun forekommer utenfor disse områdene i tiden før Godfred tok grep om handelen, og at de representerer en instans som i større grad enn på jordbruk har basert sin makt på de tilganger som kunne anskaffes gjennom handels og ferdselsvirksomheten. Det er derfor blitt antatt som en mulighet at skipsgravene i Viken og de danske områdene kan vise til en type ferdselbaserte stormenn, som på bakgrunn av den gunstige handelsutviklingen har funnet det attraktivt å trekke inn i disse områdene.

På bakgrunn av skriftlige samtidskilder er det så blitt vist at danene har hatt betydelig innflytelse i Viken på 800-tallet, og det har derfor vært nærliggende å se Vikens skipsgraver som et uttrykk for danenes forsøk på å sikre kontrollen over Vikens ressurstilganger. Det er imidlertid også blitt vist at danene utover i århundret trolig har mistet mye av sin innflytelse i Viken, dels da på grunn av en stadig økende grad av utfersdsaktivitet, og dels på grunn av de maktkamper som gjorde seg gjeldende rundt den danske kongemakten. I denne forbindelse er det dermed blitt anlagt et bilde av et dansk enhetsrike som frem mot midten av århundret synes å ha gått gradvis i oppløsning, noe som først har gitt seg utslag i at båndene mellom norddanene og syddanene er blitt svekket, og siden, blant annet, at man helt eller delvis har oppgitt kontrollen i Viken.

I oppgaven er det så blitt fremholdt at Vestfolds danskrelaterede stormenn synes å ha forlatt området i 843, det vil si noe i etterkant av nedsettelsen av Osebergskipet. Dette året blir det i de frankiske kildene nevnt et tokt som skulle ha utgått fra Vestfold, et tokt som da muligens kan ha innebefattet skikkelser som Olav Geirstadalv og Ragnar Lodbrok. I denne sammenheng er det derfor blitt hevdet at Snorres beretninger om Halvdan Svarte og Harald Hårfagres fremstøt i Viken i noen utstrekning kan gjenspeile en virkelighet, og at det skillet som synes å forekomme hos farmannen Ottar mellom en norsk vestside og en dansk østside faktisk kan ha vært en realitet fra denne tiden av. Det er imidlertid også blitt argumentert for at det i løpet av de siste tiårene av 800-tallet har funnet sted en betydelig ferdsel tilbake til de skandinaviske områdene, samt at kongesønnen Amlaib, som ifølge irske kilder skulle ha dratt hjem for å hjelpe sin far i 871, sannsynligvis har satt kursen mot Viken. I forlengelsen av dette er det så blitt fremholdt at Amlaib har hatt kommando over en større krigsstyrke og at han trolig enten har reist hjem for å delta i slaget ved Hafrsjord, eller for å stanse Haralds erobringer i Viken. I denne forbindelse er det også blitt vist at plyndringsmulighetene i Vest-Europa ble sterkt forringet i løpet av de tre siste tiårene frem mot århundreskiftet, og at det maktpolitiske presset i ressursområder som Viken dermed kan ha økt ytterligere i tiden etter Amlaibs hjemkomst.

Når det gjelder forståelsen av gravmonumentene på Rolvsøy, er det blitt fremholdt at også disse kan synes å gjenspeile en stresset politisk maktsituasjon. Det er her gjort rede for den klassiske diskusjonen, om gravhaugene skriver seg fra en tilreisende erobrerætt eller en lokal makthaver, og det er blitt anført at maktnærværet på Rolvsøy uansett må forståes i lys av virksomheten ved senteret på Tune. I et forsøk på å avklare forholdet mellom Rolvsøys stormenn og dette senteret er det så lagt vekt på de symbolske aspektene ved gravhaugene og deres funksjon som maktmonumenter, og det er blitt påpekt at disse kan synes å vise til en

makthaver som har vært under press, og ikke har vært sterk nok til å drive sine hensikter gjennom verbalt. Det er imidlertid også, ut fra haugenes plassering i terrenget, blitt hevdet at det ikke lar seg gjøre å bestemme om de har vært ment som markeringer av makt overfor lokalbefolkningen eller brukerne av ferdselsveiene. Ved i tillegg å legge vekt på den kontrast funnene utgjør i forhold til de øvrige funnene rundt nedre Glomma, det korte tidsrommet de opptrer i, samt at de kun forekommer på Rolvsøy, er det allikevel blitt konkludert med at Rolvsøys stormenn må ha hatt en relativt løs lokal tilknytning, og at de for å opprettholde sin posisjon trolig har måttet basere seg på støtte utenfra. I forlengelsen av dette er det så på et arkeologisk grunnlag blitt vist at gravene på Rolvsøy representerer den samme kultur som skipsgravene i Vestfold, og at støtten mest sannsynlig er kommet herfra, samt at de senere skipsgravene synes å vise til et felles forsøk fra Vikens tidligere makthavere på å reetablere kontrollen over Vikens resurstilførsler.

Tilslutt i oppgaven er det så blitt argumentert for at et lignende scenario vil kunne la seg lese ut av det skriftlige materialet. Det er her først gjort forsøk på kunne si noe mer om sagaenes Alvheim-ætt enn det som ellers er kjent fra historieforskningen, og det er blitt vist at denne ætten faktisk kan ha hatt sine historiske røtter i Northumbria. Hovedformålet har imidlertid vært å vise at de etter Snorre har tillagt herredømme Viken før han lar Halvdan og Harald overta, ut fra et større sagamateriale synes å ha vært langt tettere sammenvevd enn det han gir inntrykk av, og at han både har overdrevet Halvdan og Haralds innflytelse i Viken og forsøkt å legitimere deres fremstøt ved å gi dem en slektsmessig tilknytning til de gamle ættene. I denne forbindelse er det blitt argumentert for at de slektskoblingene Snorre har forsøkt å vise ved hjelp av diktet *Ynglingatal*, og gjennom sin egen prosatekst, synes å bære preg av konstruksjon, og det er derfor blitt opprettholdt at Halvdan og Harald i høyden har vært erobrere utenfra, hvis makt da er blitt forsøkt legitimert i ettertid. Derimot er det blitt vist at en kobling mellom Amlaib og de tidlige ættene på mange måter kan virke mer troverdig. Det er derfor blitt fremholdt at den historiske Amlaib vil kunne forståes som en representant for Vikens eldre sagaætter, og at han etter hjemkomsten sannsynligvis har deltatt i slaget ved Hafrsfjord. I forlengelsen av dette er det så blitt vist at Harald i Snorres fremstilling etter dette slaget synes å ha hatt langt svakere stilling i Viken, samt at også den maktoverføring til Harald angivelige sønner som Snorre har gjort rede for bærer klare preg av å være en konstruksjon.

Det er dermed blitt anlagt et bilde av en ferdselsorientert stormannsinnsans som i stor grad har latt sin ferd styre av konjunktorene innenfor handel og ferdselsvirksomheten. Tidlig på 800-tallet synes representanter for dette dynastiet å ha slått seg ned i Viken, da som et ledd

i et dansk fremstøt for å ta kontroll over Vikens handelsressurser, før det så frem mot midten av århundret i større utstrekning har konsentrert sin virksomhet mot Vest-Europa. Tilslutt er det så blitt konkludert med at det er dette dynastiet som har vendt tilbake til Viken mot slutten av århundret og forsøkt å reetablere et herredømme. Dermed er det, på grunnlag av det tilgjengelige kildematerialet angitt en forståelse av funnoppblomstringen på Rolvsøy som er i tråd med hypotesen som ble anlagt i begynnelsen av oppgaven, dog uten at en slik konklusjon kan sies å være bastant. På bakgrunn av vikingtidens relativt fåtallige kilder sier det seg selv at enhver forståelse må bli mangelfull, og konklusjonen blir derfor ikke strukket lenger enn til at den, ut fra det tilgjengelige kildematerialet gir en mulig, men også plausibel forklaring på funnoppblomstringen. Det vil imidlertid bli opprettholdt at det trolig er disse danskrelaterte og ferdelsorienterte ættene som har hatt makten i Viken ved overgangen til 900-tallet, og som kan knyttes til skipsgravene i Vestfold og de rike gravene på Rolvsøy. Likeledes vil det bli opprettholdt at både vedvarende uro, og sammenbruddet i den Viken-relaterte handelsvirksomheten trolig har gjort at dynastiet relativt kort tid etter haugleggingene igjen har valgt å begi seg ut i Europa, og da mest sannsynlig til Irland der det på denne åpnet seg nye muligheter for erobring og plyndring.

Vedlegg

*Kartskisse over Glommas vestre og østre løp.
Kartillustrasjon: Eigill Tangen*

Forkortelser, kilder og litteratur

Forkortelser

AnglSax = *The Anglo-Saxon Chronicles* 2003: Overs. og red. Michael Swanton. London.

AnnUlst = *The Annals of Ulster* 1983: Red. Sean Mac Airt and Gearoid Mac Niocaill. Dublin.

FragmAnn = *Fragmentary Annals of Ireland* 1978: Red. Joan Newlon Radner. Dublin.

Saxo = *Saxo Grammaticus Danmarks krønike*. 1985: København.

Snorre = *Snorres Kongesagaer* 1979. Oversatt av A. Holtsmark og D. A. Seip. Oslo.

Litteraturliste

Albrectsen, Erling 1981: *Vikingerne i Franken*. Viborg.

Andersen, Per Sveaas 1977: *Samlingen av Norge og kristningen av landet: 800-1130*. Universitetsforlaget.

Adam av Bremen 1994: *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden*. Fra latin, med innledning, noter og register ved Bjørg Tosterud Danielsen og Anne Katrine Frihagen. Oslo.

The Annals of St-Bertin 1991: (*Annales Bertiniani*.) Oversatt og kommentert av Janet L. Nelson. Manchester University Press.

Aune, Ingrid 2006: *Sarpsborg Arbeiderblad* 19/10, s. 12, 13.

Bonde, Niels 1994: "De norske vikingeskipsgraves alder: et vellykket norsk-dansk forskningsprosjekt". *Nationalmuseets arbeidsmark*. København, s. 128-148.

Brøgger, A. W. 1947, 48, 49: "Rolvsoyætten. Et arkeologisk bidrag til vikingtidens Historie". *Tidsskrift utgitt av Østfold historielag*, s 65- 95. Opprinnelig trykt i *Bergens Museums Aarbok* 1920- 21.

Brøgger A. W og Haakon Shetelig 1950: *Vikingskipene. Deres forgjengere og etterfølgere*. Oslo.

Brøndsted, Johannes 1960: *Vikingerne*. København: Gyldendal.

Den legendariske Olavssaga 2000: Red. Torggrim Titlestad. Stavanger.

De Vriies, Jan 1924: "Om betydningen av Three Fragments of Irish Annals for vikingtidens historie". *Historisk tidsskrift* 5 R. V, s. 509-532.

Egils saga 1951: *Islandske ættesagaer*, bd. I. Red. Hallvard Lie. Oslo, s. 25-213.

Einhard og Notker the Stammerer 1969. *Two Lives of Charlemagne*. London: Penguin.

- Edda-dikt* 1993: Oversatt av Ludvig Holm Olsen. Oslo.
- Einársdóttir, Ólafía 1968: ”Dateringen av Harald Hårfagres død”. *Historisk tidsskrift* 47, s. 15-34.
- Einársdóttir, Ólafía 1971: ”Harald Dovrefostre af Sogn”. *Historisk tidsskrift* 50, 131-66.
- Fagrskinna* 1972: Oversatt og med innledning av Johan Schreiner. Oslo.
- Fagrskinna. A Catalogue of the Kings of Norway* 2004: Ved Alison Finlay. Leiden: Koninklijke Brill.
- Forseth, Lars 2003: ”Maktsentra og forskjeller mellom Østfold og Vestfold under jernalderen: en kildekritisk undersøkelse basert på de arkeologiske funnene og forminnene”. *Over grenser. Østfold og Viken i yngre jernalder og middelalder*. Skriftserie nr. 5. Red. Jón Vidar Sigurdsson og Per G. Norseng, s. 31-69.
- Falk, Hjalmar og Alf Torp 1992: *Etymologisk ordbok over det norske og det danske sprog*. Oslo. Opprinnelig utgitt i 1903-06.
- Gansum, Terje 1995: *Jernaldergravskikk i Slagendalen: Oseberghaugen og storhaugene i Vestfold – lokale eller regionale symboler? En landskapsarkeologisk undersøkelse*. Magistergradsavhandling i nordisk arkeologi, Universitetet i Oslo.
- Grettes saga* 1952: *Islandske ættesagaer*, bd. II. Red. Hallvard Lie. Oslo, s. 7-187.
- Historia Norwegie* 2003: Red. Inger Ekrem og Lars Boje Mortensen. Oversatt av Peter Fisher. Museum Tusulanum Press. København.
- Holmen, Birgit Kristine 2000-2001: ”Valleskipet - lokalisering av et oldtidsfunn ved Glomma”. *MindreAlv*. Årbok for Fredrikstad Museum IX. Fredrikstad, s. 213-221.
- Hougen, Bjørn 1928: ”Østnorske bygdeborger. En hypotese om deres historiske miljø”. *Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Årsberetning*. Oslo.
- Hougen, Bjørn 1940: *Osebergfunnets billedvev*. Særtrykk av Viking.
- Grimberg, Carl 1989: *Folkevandring*. Menneskenes liv og historie 7. Oslo.
- Haywood, John 1995: *Historical Atlas of the Vikings*. London: Penguin.
- Hedeager, Lotte 1992: ”Centerdannelse i et langperspektiv. Danmarks jernalder”. *Økonomiske og politiske sentra i Norden ca. 400-1000 e. kr.* Red. E. Mikkelsen og J. H. Larsen. Universitetets Oldsaksamlings skrifter, Ny rekke Nr. 13. Oslo, s. 89-95.
- Hedeager, Lotte og Henrik Tvarnø 2001: *Tusen års europahistorie. Romere, germanere og nordboere*. Oslo.
- Ingstad, Anne Stine og Arne Emil Christensen, Bjørn Myhre 1993: *Osebergdronningens grav*. Oslo.
- Islendingabok* 1978: Utgitt av Anne Holtmark. København.

- Jóhannesson, Jón 1969: *Islands historie i mellomalderen*. Bergen.
- Johansen, Erling 1990-91: "Billedveven fra Haugen – en arkeologisk åpenbaring i farger". *MindreAlv*. Årbok for Fredrikstad Museum 4. Fredrikstad, s. 51-58.
- Johansen, Erling 1992-93: "Kunne vikingene seile rundt Onsøy?". *MindreAlv*. Årbok for Fredrikstad Museum 5. Fredrikstad, s. 135-142.
- Johansen Erling 2000-2001: "Landskapet og bosetningen i oldtiden". *MindreAlv*. Årbok for Fredrikstad Museum IX. Fredrikstad, s. 19-49.
- Jónsson, Finnur 1967: "Tidsregningen i det 9. og 10. årh. særlig hva Norge angår". *Rikssamling og kristendom*. Norske historikere i utvalg 1. Red. Andreas Holmsen og Jarle Simensen, Oslo, s. 106-117. Opprinnelig trykt i *Historisk tidsskrift* 5. R. VI, 1927.
- Kisuule, Annkristin Engh 2000: *De regionale forskjellene i gravmaterialet fra Østfold og Vestfold i vikingtiden - et uttrykk for tidlig kristen påvirkning samt maktpolitiske forhold i Viken*. Magisteravhandling i nordisk vikingtids- og norsk middelalderkultur, Universitetet i Oslo.
- Koht, Halvdan 1967 a: "Sagaenes opfatning av vår gamle historie". *Rikssamling og kristendom*. Norske historikere i utvalg 1. Red. Andreas Holmsen og Jarle Simensen, Oslo, s. 41-55. Opprinnelig trykt i *Historisk tidsskrift* 5. R. II, 1914.
- Koht, Halvdan 1967 b: "Um eit nytt grunnlag for tidrekninga i den elste historia vår". *Rikssamling og kristendom*. Norske historikere i utvalg 1. s. 88-105. Opprinnelig trykt i *Innhogg og utsyn* 1921.
- Krag, Claus 1991: *Ynglingatal og ynglingsaga*. Oslo.
- Krag, Claus 1990/2: "Vestfold som utgangspunkt for den norske rikssamlingen." *Collegium medievale* 3, s. 179-95.
- Krag, Claus 1995: *Vikingtid og rikssamling: 800-1130*. Aschehougs Norgeshistorie 3. Red. Knut Helle m.fl. Oslo.
- Kulturhistorisk registrering Fredrikstad kommune FREVAR KF/Rostad 2003, ved Nils Ole Sundet. Østfold fylkeskommune.
- Loyn, H. R og J. Percival 1975: *The Reign of Charlemagne*, bd. 2 i *Documents of Medieval History*. London.
- Landnåmabok* 2002: Overs. av J. R. Hagland. Stavanger.
- Landnåmsboken* 1997: Overs. av Liv Kjørsvik Schei. Oslo.
- Lund, Claus og Karsten Friis-Jensen 1984: *Skjoldungernes saga*. København.
- Lund, Niels 1983: *Ottar og Wulfstan. To rejsebeskrivelser fra vikingtiden*. Roskilde.
- Lund, Niels 1993: "Fra vikingeriger til stater. Træk af Skandinaviens politiske utvikling 700-

- 1200". *Norden og Europa i vikingtid og tidlig middelalder*. Red. Niels Lund. Museum Tusulanums Forlag. København, s. 9-26.
- Magnusson, Magnus 1980: *Vikings!* London: The Bodley Head Ltd.
- Marstrander, Sverre 1986: *De skjulte skipene*. Oslo: Gyldendal.
- Monclair, Hanne 2003: *Lederskapsideologi på Island i det trettende århundre*. Unipub forlag.
- Moseng, Ole Georg og Erik Oppsahl, Gunnar I. Pettersen, Erling Sandmo 1999: *Norsk historie 1. 750-1537*. Oslo.
- Murphey, Rhoads 2000: *A History of Asia*. Longman.
- Møller, Kirsten 1997: *Vikingættten. Brudstykker til et mønster*. Holstebro.
- Norseng, Per G. og Frans- Arne Stylegar, Ellen Anne Pedersen 2003: *Øst for Folden*. Finn-Einar Eliassen m. fl. (red.), *Østfolds historie, bind 1*. Østfold fylkeskommune.
- Ó Corráin, Donnchadh 2001: "The Vikings in Ireland". *The Vikings in Ireland*. Red. Anne Christine Larsen. The Viking Ship Museum. Roskilde, s. 17-27.
- Orknøyingenenes saga* 1970: Oversatt av Anne Holtsmark. Oslo.
- Oskarson, Sverre 2001: *Historisk atlas over Råde*. Sarpsborg.
- Paasche, Fredrik 1977: *Landet med de mørke skipene*. Oslo.
- Price Neil S. 2000: "Laid waste, Plundered and Burned. Vikings in Frankia". *The North Atlantic Saga*. Washington.
- Refsdal, Frank 2001: *Mennesker og makter i Grenland 800- 1200*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Rygh, Oluf 1897-1936: *Norske Gaardsnavne*.
- Sagaen om Bjørn Hitdølakjempe* 1951: *Islandske ættesagaer*, bd. I. Red. Hallvard Lie. Oslo, s. 285-347.
- Sagaen om fostbrødrene* 1951: *Islandske ættesagaer*, bd. I. Red. Hallvard Lie. Oslo, s. 347-425.
- Sagaen om Øyrbyggjene* 1953: *Islandske ættesagaer*, bd. III. Red. Hallvard Lie. Oslo, s. 169-275.
- Sawyer, Peter 1982: *Kings and Vikings*. Cambridge.
- Sawyer, Peter 2000: "Scandinavia in The Viking Age". *The North Atlantic Saga*. Washington.
- Schreiner, Johan 1967: "Olav den hellige og Norges samling". *Rikssamling og kristendom*. Norske historikere i utvalg 1. Red. Andras Holmsen og Jarle Simensen. Oslo s. 347-367. Opprinnelig utgitt 1929.
- Schreiner, Johan 1936: "Harald og Havrsfjord." *Scandia* 9, s. 64-88.
- Shetelig Haakon 1917: *Tuneskipet*. Oslo.

- Sigurdsson, Jón Vidar 1999: *Norsk historie 800- 1300. Frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*. Norsk historie 1. Oslo.
- Sigurdsson, Jón Vidar 2003: "Viken og fullføringen av rikssamlingen". *Over grenser. Østfold og Viken i yngre jernalder og middelalder*. Skriftserie nr. 5. Red. Jón Vidar Sigurdsson og Per G. Norseng. s. 7-29.
- Skre, Dagfinn og Frans-Arne Stylegar 2004: *Kaupang vikingbyen*. Oslo.
- Smyth, Alfred P. 1977: *Scandinavian Kings in the British Isles 850-880*. Oxford University Press.
- Solberg, Bergljot 2000: *Jernalderen i Norge*. Oslo: Cappelen.
- Steen, Sverre 1967: "Norges samling". *Rikssamling og kristendom*. Norske historikere i utvalg 1. Red. Andreas Holmsen og Jarle Simensen. Oslo, s. 368-375. Opprinnelig trykt i Arbeiderbladet 31/10 1929.
- Steenstrup, Johannes C. H. R. 1972: *Normannerne*. København. Opprinnelig utgitt i 1876.
- Steinnes Asgaut 1951: "Alvheim". *Historisk tidsskrift* 35, s. 353-404.
- Stenton, Frank 2001: *Anglo-Saxon England*. Oxford University Press.
- Storm, Gustav 1880: "Slaget i Havrsfjord". *Historisk tidsskrift* 5. R. II, s. 313-331.
- Stylegar, Frans-Arne 1997. "Trekk av vikingtidens plyndringsøkonomi i Østfold". Årbok for Borgarsyssel Museum 4. Sarpsborg, s. 95-108.
- Tøtlandsmo, Ole Steinar 1996: *Før Norge ble Norge: politiske forhold på Sørvestlandet i vikingtid*. (Sola).
- Vésteinsson, Orri 2000: "The Archaeology of Landnám". *The North Atlantic Saga*. Washington.
- Ågrip 1973: Gustav Indrebø m.fl. Oslo.